

Budapesti CORVINUS Egyetem

**A munkaerő-piaci helyzet hatása az első tartós párkapcsolat
kialakítására és a szülővé válásra Magyarországon**

Ph.D értekezés

Szalma Ivett

Budapest, 2011

Szalma Ivett

**A munkaerő-piaci státusz hatása az első tartós párkapcsolat
kialakítására és a szülővé válásra Magyarországon**

Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

Témavezető:

Róbert Péter (Széchenyi István Egyetem, Győr és MTA
Politikatudományi Intézet, Budapest)

© Szalma Ivett

2011

Budapesti CORVINUS Egyetem
Szociológiai Doktori Iskola

**A munkaerő-piaci státusz hatása az első tartós párkapcsolat
kialakítására és a szülővé válásra Magyarországon**

Ph.D. értekezés

Szalma Ivett

Budapest, 2011

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés: a kutatás témája.....	13
1.1 Problémafelvetés és kutatási cél.....	13
1.2 Változó párkapcsolati és termékenységi mintázatok Magyarországon.....	15
1.3 A dolgozat felépítése.....	17
2. Elméleti háttér és a korábbi nemzetközi kutatások eredményei.....	18
2.1 Az életút elmélet, mint kiindulópont.....	18
2.1.1 A felnőtté válás folyamata.....	19
2.1.2 A késői felnőtté válás lehetséges okai.....	20
2.1.3. Társadalmi változások és kohorsz analízis.....	22
2.2 A második demográfiai átmenet, mint új paradigma.....	23
2.3 Háztartás gazdaságtan: a nemi szerepek fontossága.....	24
2.4 Szerepek specializációja helyett a szerepek kombinációja?.....	26
2.5 Értékek, normák, attitűdök változása.....	30
2.5.1 Fogyasztói értékek változása.....	31
2.5.2 Kockázatkerülési stratégia.....	32
2.6 A párkapcsolati formák változásának hatása a gyermekvállalásra.....	33
3. A hazai empirikus kutatások eredményeinek áttekintése.....	35
3.1. Fókuszban az attitűdvizsgálatok.....	35
3.2. A strukturális tényezők szerepe.....	38
3.2.1. Iskolai expanzió.....	38
3.2.2. A magyar munkaerőpiac rugalmatlansága.....	45
4. Az empirikus kutatás metodológiai megközelítése.....	52
4.1 Kutatási koncepció.....	52
4.2 Megfontolások az alkalmazott módszerekkel kapcsolatban.....	55
4.2.1 Az attitűd vizsgálatokhoz kapcsolódó megfontolások.....	56
4.2.2 Partnerkapcsolat kialakítás: versengő kockázati modell bemutatása.....	58
4.2.3 Diszkrét eseménytörténeti elemzéshez kapcsolódó megfontolások.....	60
4.3. Az ellenőrizendő hipotézisek.....	62
4.3.1 Attitűdökre vonatkozó hipotézisek.....	62
4.3.2 Párkapcsolatokra vonatkozó hipotézisek.....	63
4.3.3 Gyermekvállalásra vonatkozó hipotézisek.....	64
4.4 Konceptualizálás.....	64

4.5 A felhasznált adatbázisok bemutatása.....	66
4.5.1 European Social Survey, 2009.....	66
4.5.2 Életünk fordulópontjai, 2002. és 2005. évi hullám.....	67
4.5.3 A mintán végzett lehatárolások.....	69
5. Elemzések, eredmények.....	73
5.1 Attitűdök a házasságról és a gyermekvállalásról.....	73
5.1.1 Mi szükséges a házassághoz?.....	74
5.1.2 Mi szükséges a gyermekvállaláshoz?.....	86
5.2 A házasság és az élettársi kapcsolatok versengő modellje.....	98
5.2.1. A párkapcsolati mintázatok változásai.....	98
5.2.2 A párkapcsolati formák vizsgálata, leíró elemzések.....	98
5.2.3 Ki, mikor, mit választ?.....	103
5.3 Szülővé válás.....	126
5.3.1 Termékenységi mintázatok változásai hazánkban.....	126
5.3.2 Leíró elemzések eredményei.....	128
5.3.3 Ki, mikor válik szülővé?.....	133
6. Összegzés.....	140
6.1 Legfontosabb eredmények összefoglalása.....	140
6.2. A kutatás lehetőségei és korlátai.....	144
6.3. Javaslatok a téma további kutatását illetően.....	146
Hivatkozások.....	148
Függelék I.: Az 5.2 fejezethez kapcsolódó legfontosabb táblázatok és ábrák.....	158
Függelék II.: Az 5.3 fejezethez kapcsolódó legfontosabb táblázatok és ábrák.....	166
Függelék III: A felhasznált adatbázisok kérdésblokkjai.....	172

Ábrajegyzék

1. Ábra: A foglalkoztatottak aránya (%) és a munkanélküliségi ráta (%) az EU 27-ben, 2008.....	46
2. Ábra: A határozott munkaidejű szerződéssel rendelkező munkavállalók aránya (%), 2006.....	48
3. Ábra: Az elvégezni kívánt elemzések oksági sémája: attitűdök a házassággal és a gyermekvállalással kapcsolatban.....	53
4. Ábra: Az elvégezni kívánt elemzések oksági sémája: első párkapcsolat kialakításának versengő modellje.....	55
5. Ábra: Az elvégezni kívánt elemzések oksági sémája: első gyermekvállalás modellje.....	52
6. Ábra: Ahhoz, hogy egy <i>nő</i> megházasodjon mennyire tartja fontosnak a következő tényezők meglétét? - Nemek szerinti bontásban.....	74
7. Ábra: Ahhoz, hogy egy <i>férfi</i> megházasodjon mennyire tartja fontosnak a következő tényezők meglétét? - Nemek szerinti bontásban.....	75
8. Ábra: Ahhoz, hogy egy <i>nő</i> megházasodjon mennyire fontosak a következő tényezők? MINISSA modell	78
9. Ábra: Ahhoz, hogy egy <i>férfi</i> megházasodjon mennyire fontosak a következő tényezők? MINISSA modell	79
10. Ábra: Korcsoportok preferenciái a házasság terében.....	82
11. Ábra: A különböző iskolai végzettségű csoportok preferenciái a házasság terében.....	84
12. Ábra: Ahhoz, hogy egy <i>nő</i> gyermeket vállaljon mennyire fontosak a következő tényezők a férfiak és nők szerint?.....	88
13. Ábra: Ahhoz, hogy egy <i>férfi</i> gyermeket vállaljon mennyire fontosak a következő tényezők a férfiak és nők szerint?.....	89
a következő tényezők?.....	84
14. Ábra: Az, hogy egy <i>nő</i> gyermeket vállaljon, mennyire fontosak a következő tényezők? MINISSA modell.....	90
15. Ábra: Az, hogy egy <i>nő</i> gyermeket vállaljon, mennyire fontosak a következő tényezők? MINISSA modell.....	92
16. Ábra: Korcsoportok preferenciái a gyermekvállalás terében.....	93

17. Ábra: A különböző iskolai végzettségű csoportok preferenciái a gyermekvállalás terében PROFIT modell	95
--	----

FI.1. Ábra: A nők első házasságkötésének életkora kohorszok szerint.....	158
--	-----

FI.2 Ábra: A férfiak első házasságkötésének életkora kohorszok szerint.....	159
---	-----

FII.1. Ábra: A nők első gyermekvállalásának életkora kohorszok szerint.....	166
---	-----

FII.2. Ábra: A férfiak első gyermekvállalásának életkora kohorszok szerint.....	167
--	-----

Táblajegyzék

1. Táblázat: Az élettársi kapcsolatban élő nők aránya kohorszok szerint.....	16
2. Táblázat: Részmunkaidőben dolgozók aránya (%) az EU 27-ben, 2008.....	47
3. Táblázat: Felhasznált adatbázisok és alkalmazott módszerek- hipotéziscsoportok szerinti bontásban.....	68
4. Táblázat: Az elemzésből kizártak és a kizárás oka tartós párkapcsolat vizsgálata.....	69
5. Táblázat: A férfiak és a nők aránya a tartós párkapcsolat mintában.....	70
6. Táblázat: Az elemzésből kizártak és a kizárás oka– az első gyermekvállalás modellje.....	71
7. Táblázat: A férfiak és a nők aránya a mintában – az első gyermekvállalás modellje.....	71
8. Táblázat: Ahhoz, hogy egy nő/férfi megházasodjon a válaszadók hány %-ka tartja fontosnak a következő tényezőket a férfiak és nők szerint.....	76
9. Táblázat: A klaszterek összehasonlítása: Mi fontos ahhoz egy Nő/Férfi megházasodjon.....	81
10. Táblázat: Ahhoz, hogy egy nő/férfi gyermeket vállaljon mennyire fontosak a következő tényezőket a férfiak és a nők?.....	86
11. Táblázat: A klaszterek összehasonlítása férfiak és nők gyermekvállalás szerint.....	93
12. Táblázat: Életkor az első házasság megkötésekor nemeként és kohorszokként, kvartilisek.....	98
13. Táblázat: Életkor az első együttéléskor nemeként és kohorszokként, kvartilisek.....	98
14. Táblázat: Kialakított-e párkapcsolatot a két hullám között?.....	100
15. Táblázat: Kétmintás T-próba az életkorok összehasonlítására Nemre kontrollálva.....	101
16. Táblázat: Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között- az iskolai végzettség szerint, keresztábla- elemzés: Nők.....	102
17. Táblázat: Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között- az iskolai végzettség szerint, keresztábla- elemzés: Férfiak.....	103

18. Táblázat: Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között-munkaerő-piaci státusz szerint, keresztábra- elemzés: Nők.....	104
19. Táblázat: Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között-munkaerő-piaci státusz szerint, keresztábra - elemzés: Férfiak.....	105
20. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – az iskolai végzettség modellje.....	107
21. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – a saját lakással rendelkezés modelljét.....	108
22. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – attitűdök modellje	109
23. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – település típus modellje	110
24. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – életkor és kohorsz modellje	111
25. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – munkaerő-piaci helyzet modellje	112
26. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – teljes modell.....	115
27. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – az iskolai végzettség modellje.....	116
28. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – a saját lakással rendelkezés modellje	117
29. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – attitűdök modellje	118

30. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – település típus modellje	119
31. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – életkor és kohorsz modellje.....	120
32. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – munkaerő-piaci helyzet modellje	121
33. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat	124
34. Táblázat: Átlagos életkor az első gyermek születésekor nemeként és kohorszokként, kvartilisek, 2004-ben	127
35. Táblázat: Született-e gyermeke a két hullám között- az iskolai végzettség szerint. Nők. Keresztábra-elemzés.....	129
36. Táblázat: Született-e gyermeke a két hullám között- az iskolai végzettség szerint. Férfiak. Keresztábra-elemzés.....	130
37. Táblázat: Született-e gyermeke a két hullám között- az iskolai végzettség szerint. Nők. Keresztábra-elemzés.....	131
38. Táblázat: Született-e gyermeke a két hullám között- az iskolai végzettség szerint. Férfiak. Keresztábra-elemzés.....	132
39. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés. A nők első gyermekvállalását befolyásoló tényezők.....	135
40. Táblázat: Diszkrét eseménytörténeti elemzés. A férfiak első gyermekvállalását befolyásoló tényezők.....	138
41. Táblázat: Az eredmények összefoglalása.....	140
FI.1. Táblázat: Kohorszok megoszlása a mintában, nemek szerint.....	159
FI.2. Táblázat: Vallásosság megoszlása a mintában, nemek szerint.....	159
FI.3. Táblázat: Települések szerinti megoszlás a mintában.....	160
FI.4. Táblázat: Iskolai végzettség szerinti megoszlás a mintában, nemek szerint.....	160
FI.5. Táblázat: Munkaerő-piaci helyzet megoszlása a mintában, nemek szerint.....	160

FI.6. Táblázat: Lakás tulajdonos megoszlása a mintában, nemek szerint.....	161
FI.7. Táblázat Azoknak az aránya, akiknek a szülei elváltak, nemek szerint.....	161
FI.8. Táblázat: Munkaerő-piaci tapasztalat megoszlása a mintában, nemek szerint.....	161
FI.9. Táblázat: Munkaerő-piaci helyzet és lakással való rendelkezés a mintában Keresztábra-elemzés: Férfiak.....	162
FI.10. Táblázat: Munkaerő-piaci helyzet és munkaerő-piaci tapasztalat a mintában Keresztábra-elemzés: Férfiak.....	162
FI.11. Táblázat: Munkaerő-piaci helyzet és lakással való rendelkezés Keresztábra-elemzés: Nők.....	163
FI.12. Táblázat: Munkaerő-piaci helyzet és munkaerő-piaci tapasztalat Keresztábra-elemzés: Nők.....	163
FI.13. Táblázat: Az eseménytörténeti modellhez felhasznált változók.I.....	164
FII.1. Táblázat: Az eseménytörténeti modellhez felhasznált változók II.....	168
FII.2. Táblázat: Kohorszok megoszlása a mintában, nemek szerint.....	169
FII.3. Táblázat: Vallásosság megoszlása a mintában, nemek szerint.....	169
FII.4. Táblázat: Települések szerinti megoszlás a mintában, nemek szerint.....	169
FII.5. Táblázat: Iskolai végzettség szerinti megoszlás a mintában, nemek szerint.....	169
FII.6. Táblázat: Munkaerő-piaci helyzet megoszlás a mintában, nemek szerint.....	170
FII.7. Táblázat: Lakás tulajdonos megoszlása a mintában, nemek szerint.....	170
FII.8. Táblázat: Kétmintás T-próba az életkorok összehasonlítására.....	170
FII.9. Táblázat: Kétmintás T-próba az életkorok összehasonlítására – nemre kontrollálva.....	171
FII.10. Táblázat: Született-e gyermeke a két hullám között, nemek szerint Keresztábra- elemzés.....	171

1. Bevezetés: a kutatás témája

Ez a dolgozat a társadalmi és demográfiai változások egyes jelenségének összefüggését vizsgálja. A munkaerő-piaci helyzet szülővé válásra és az első párkapcsolat kialakítására gyakorolt hatását elemezzük. Kutatási kérdéseink arra vonatkozik, hogy a munkaerő-piaci helyzet miként befolyásolja a nők és a férfiak első tartós párkapcsolatának kialakítását és a szülővé válásukat. Mind az elvárások, attitűdök, mind pedig a struktúra szempontjából számba vesszük a munkaerő-piac hatását a vizsgált jelenségekre.

Először azt nézzük meg, hogy a házassággal és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökben megjelenik-e a munkapiaci faktor, és milyen munkapiaci státuszt tartanak fontosnak ezeknek az életeseményeknek a bekövetkezéséhez. Ezután az eseménytörténeti elemzés segítségével a munkaerő-piaci helyzet tényleges hatását vizsgáljuk az első tartós kapcsolat kialakítására és a szülővé válásra.

Az alábbi bevezető fejezet a kutatási cél elméleti és operatív megközelítésén túl a házassággal és a fertilitással kapcsolatos demográfiai áttekintést is tartalmaz, illetve bemutatja a dolgozat főbb tartalmi elemeit.

1.1 Problémafelvetés és a kutatási cél

Az utóbbi években megváltozott a családformálódás, ezen belül a párkapcsolat kialakítása és a gyermekvállalás a legtöbb európai országban, köztük hazánkban is. Csökkent a házasságkötések száma, illetve későbbi életkorra tevődik. A másik feltűnő jelenség, hogy egyre többen választják az élettársi kapcsolatot, mint első tartós párkapcsolati formát. Míg a múlt rendszerben az együttélés az idős, elvált vagy özvegy státuszúakra volt jellemző, mára ez megváltozott: főként a fiatalok választják ezt a párkapcsolati formát (Pongráczné – Spéder 2003). Az 1990-es évek lényeges változást hoztak e téren – állítja Bukodi Erzsébet (2002, 2004). Ekkor a 20-24 évesek között megnégyszereződött az élettársi kapcsolatban élők aránya az 1970-es évekhez képest. Sokan feltételezik azt, hogy az élettársi kapcsolatok alacsonyabb fokú elköteleződést jelentenek, mint a házasságok és ezért gyengítik a gyermekvállalási hajlandóságot (Pongráczné 2009). A házasságban élő nők gyermekvállalási gyakorisága napjainkban több, mint kétszerese a nem házas nőkének (Kelemen

2008). Meg kell jegyezni azonban, hogy a házassági kapcsolatokban is csökken a gyermekvállalási kedv. Létezik olyan érv is, hogy éppen a házasságon kívüli születések, azaz élettársi kapcsolatok keretében növekvő számban vállalt gyermekek javíthatják a termékenységi helyzetet, hiszen 1990 óta közel háromszorosára emelkedett a házasságon kívül születettek aránya (Kelemen 2008). Az élettársi kapcsolatok terjedése és a házasságok számának csökkenésén kívül figyelemreméltó jelenség, hogy az első tartós párkapcsolat létesítésnek ideje is későbbre halasztódik a fiatalok életében. Tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a termékenység csökkenésével egyidejűleg a párkapcsolatok formájában is radikális változások történtek: olyan párkapcsolati formák terjedtek el, amelyekben a gyermekvállalási hajlandóság alacsonyabb, mint házasságban.

A dolgozatban azt vizsgáljuk, hogy a munkaerő-piaci változások, az egyének munkapiaci helyzete hogyan befolyásolja az első párkapcsolat kialakítást és az első gyermekvállalást, azaz mennyiben játszik szerepet az egyének munkapiaci helyzete az első párkapcsolat formálódásban és a szülővé válásban. Ezt a kérdést mind az attitűdök szintjén, mind pedig a tényleges gyakorlat szintjén elemzem. Kizárólag az első párkapcsolat kialakítására és az első szülővé válásra fókuszálok, mert feltételezem, hogy ezekre más tényezők hatnak, mint a későbbi kapcsolatok kialakításra és a magasabb paritású gyermekvállalásra.

Először az attitűdök alakulását vizsgáljuk, azaz, mit gondolnak az emberek, mi szükséges a házassághoz és a gyermekvállaláshoz? Pontosabban arra fókuszálok, hogy mennyire tartják fontosnak a stabil munkapiaci helyzetet a párkapcsolat kialakításhoz és a gyermekvállaláshoz és, hogy ezek a vélemények különböznek-e, ha nőkről, illetve férfiokról, vagy ha különböző társadalmi csoportokról van szó. Ezt követően azt elemzem, hogy a párkapcsolat kialakítását és a gyermekvállalást milyen tényezők befolyásolják, különösen azt nézzük meg, hogy az egyének munkapiaci helyzete miként hat ezekre.

A napjainkban lezajlott társadalmi és gazdasági változások indokolják, hogy a szociológusok és a demográfusok nyomon kövessék a változások irányát és mértékét. Továbbá, hogy magyarázattal szolgáljanak arra, milyen tényezők idézték elő őket és ezek a tényezők milyen kapcsolatban állnak egymással.

A hazai kutatók egy része úgy látja, hogy a párkapcsolatok differenciálódása mögött meghúzódó okok bár nagyon hasonlóak a termékenység csökkenésének magyarázatára kialakított elképzelésekhez, nem egyeznek meg azokkal (Bukodi

2004; Spéder 2005; Spéder-Kapitány 2006), ezért a párkapcsolatok alakulása és a gyermekvállalási magatartás változásai közötti relációk pontos feltárása még várat magára. Ebben a dolgozatban nem tudjuk az összes okot megvizsgálni, melyek az első párkapcsolat kialakítását és az első gyermekvállalást befolyásolják. Nem vizsgáljuk például a szülői házból való elköltözést, a szociálpolitika hatását, az értékrendszerek változását, az anyagi helyzet hatását, sőt a munkaerő-piaci helyzet¹ összes vonatkozását sem tudjuk elemezni.

Számos kutató felhívta a figyelmet a munkapiac szerepének egyre fontosabbá válására a partnerkapcsolatok és a gyermekvállalás tekintetében is. Kalmijn (1994) szerint posztmodern társadalmakban nem csupán a partnerszelekció mintáját, de magának a házassodásnak a valószínűségét is egyre nagyobb mértékben befolyásolja a párt keresők munkaerő-piaci státusa. McDonald (2000) és Mills - Blossfeld (2005) szerint gyermekvállalás elhalasztásában a bizonytalan munkapiaci helyzet a legmeghatározóbb.

1.2 Változó párkapcsolati és termékenységi mintázatok Magyarországon

Az egyik legszembeötlőbb demográfiai trend ma Magyarországon, hogy csökken a házasságkötések száma, illetve későbbi életkorra tevődik. Míg korábban a Hajnal-féle kelet-európai házassági mintázathoz tartoztunk², addig ma nálunk is megfigyelhető a házasságkötések idejének kitolódása. Míg az első házasságkötés átlagos életkora férfiak esetében 25,79 év, a nőknél 23,36 év volt 1995-ben, addig mindösszesen 10 év leforgása alatt mind a nőknél (26,72 évre), mind a férfiaknál (29,35 évre) mintegy 3,5 évvel emelkedett meg 2005-re (Eurostat, 2006a). Miközben az élettársi kapcsolatok aránya növekszik, különösen a fiatalabb korcsoportok körében.

¹ Tudatosan megkülönböztetjük a munkaerő-piaci helyzetet a munkaerő-piaci státustól. A munkaerő-piaci helyzeten a munkaerő-piachoz való kapcsolódás formáját értjük, míg a munkaerő-piaci státusz sokkal inkább utal a *foglalkozási, illetve munkaerő-piaci státus* mérésére a Blau és Duncan (1967) által kifejlesztett, az egyes foglalkozások regressziós értékét a foglalkozás által megkereshető átlagos jövedelem és a foglalkozás betöltéséhez szükséges iskolai végzettség alapján kidogozott indexre.

² Ez azt jelentette, hogy korai életkorban történtek a házasságkötések és szinte mindenki megházasodott az élete folyamán. Ez Európa keleti felére volt jellemző, a törésvonal a házassági mintázatban Trieste-Szentpétervár vonal volt.

1. Táblázat

Az élettársi kapcsolatban élő nők aránya kohorszok szerint:

1970, 1984, 1990, 2001 (%)

Korcsoport	Év			
	1970	1984	1990	2001
15–29 éves	1,1	2,0	2,9	11,0
30–49 éves	1,8	2,8	3,7	8,2
Összesen, 15–49 éves	1,5	2,5	3,4	9,5

Forrás: Spéder 2005: 190

A nők körében feltételezhetően éppen az első párkapcsolatként választott élettársi kapcsolatok száma nőtt, hiszen a 15-29 éves korcsoport esetében nagyobb volt a növekedés mértéke, mint a 30-49 éves korcsoport körében (1. táblázat). Ha frissebb adatokat tekintünk át, akkor a növekedés ennél is drasztikusabbnak mutatkozik: 1990-ben az élettársi kapcsolatok aránya hazánkban 4,3%, 2005-ben pedig 12,2%-ra ugrik a KSH 2005. évi mikrocenzusának adatai alapján, azaz már nem duplikációról, hanem megháromszorozódásról is beszélhetünk.

A párkapcsolatok átalakulás mellett szintén megfigyelhető a gyermekvállalással szembeni, úgynevezett „halasztó” attitűd. A házasságok egyre későbbi életkorban történő megkötésének egyik következménye a késői gyerekvállalás, és az ezzel együtt járó termékenység csökkenése. Az Eurostat honlapján található adatsor szerint Magyarországon a nők átlagos gyermekvállalási életkora³ 10 év alatt csaknem két és félévvel tolódott ki: 1995-ben a nők átlagos életkora a gyermekvállaláskor 26,31-ről 28,70-re nőtt 2006-ban (Eurostat 2006b). Bár a többi európai országhoz viszonyítva a nők anyává válásának az életkora nem kiemelkedően magas (pl. 30 felett van Svédországban és Norvégiában), azonban mindenképpen figyelmet kell fordítanunk a változás dinamikájára, azaz mindössze egy évtized leforgása alatt mintegy 2,3 évvel tolódott ki az első gyermekvállalás ideje, úgy tűnik, ez a tendencia tovább folytatódik.

³ A nők átlagos életkora gyermekük születésének idején kiszámítható a termékenységi rátából a reprodukzív kor figyelembevételével (15-49 éves kor). Az éves termékenységi rátából kalkulálva kor alapján, az átlagos életkor nem súlyozott.

A kelet-európai országokban a az utóbbi pár évtizedben jelentősen csökkent a termékenységi ráta, illetve növekedett a szülővé válás életkora⁴. Kétségtelen, hogy sokkal bizonytalanabbá vált a gyermekvállalási döntés környezete. A lehetséges okok között elsőként a piacgazdaságra való áttérés kor bekövetkezett intézményi - strukturális - változásokat kell megvizsgálnunk: a munkaerő-piacot és az iskolai expanziót elemezzük elsősorban.

1.3 A dolgozat felépítése

A dolgozat összesen hat fejezetből áll. A bevezetésen kívül két fejezet tárgyalja a dolgozat témájának elméleti hátterét. Az első elméleti egység (2. fejezet) nemzetközi elméleti áttekintést nyújt, míg az ezt követő elméleti rész a témában született hazai kutatások eredményeit foglalja össze (3. fejezet). A 4. fejezet a dolgozatban használt metodológia megközelítést tárgyalja: a kutatási koncepciót és a felhasznált módszereket, valamint az ellenőrizendő hipotéziseket. Az 5. fejezetben az empirikus kutatásunk eredményeit ismertetjük, míg végül az utolsó fejezetben áttekintjük a dolgozat legfontosabb eredményeit, és ismertetjük a lehetséges továbblépés irányait.

⁴ Magyarországon a termékenység csökkenése és a szülővé válás életkorának kitolódása már a 20. század elejétől megfigyelhető (lásd Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1996, 64-66. o.) Azonban jelen kutatás megfigyelési idejét a rendszerváltás utáni időszakra szűkítjük (konkrétan 2001 és 2005 közötti időszakot vizsgáljuk), mivel a munkaerő-piaci helyzet a rendszerváltás előtti időszakban más jellegű volt és mi elsősorban ennek a faktornak a hatását vizsgáljuk, bár tudatában vagyunk annak, hogy ezekre a jelenségekre más tényezők is hatnak.

2. Elméleti háttér és a korábbi nemzetközi kutatások eredményei

Ebben a fejezetben a párkapcsolat-formálódás és a szülővé válással kapcsolatban az elméleti megközelítéseket fogjuk bemutatni. Először az életút kutatás elméletét (life course theory) tárgyaljuk, mely az egyéni életútban beágyazott fontosabb életeseményekre fókuszál (mikor következnek be, milyen sorrendben következnek be, milyen kapcsolatban állnak egymással az életesemények). A dolgozat szempontjából fontosabb életesemények közül itt az iskolából a munkapiacra való átmenetre, a párkapcsolat kialakítására és a gyermekvállalásra fókuszálunk. Ezt követően a második demográfiai átmenet elméletét ismertetjük. A harmadik alfejezetben a nemi szerepek megosztásának elméletét, majd az ezt követő fejezetben a nemi szerepek kombinációjának elméletét tekintjük át. Az ötödik alfejezetben az értékekhez és normákhoz kapcsolódó elméleteket mutatjuk be. Végül pedig az utolsó alfejezetben a párkapcsolat-kialakítás és a gyermekvállalás közötti összefüggéseket vizsgáljuk.

2.1 Életút elmélet, mint kiindulópont

Az életút elmélet (lifecourse theory) egy olyan elméleti megközelítés, amely az életkor alapján a társadalmilag beágyazott életeseményeket vizsgálja mikroszinten. Elsősorban olyan döntésekre fókuszál, amelyeknek hosszú távú következményei lehetnek az egyének életére (mint például az élettársi kapcsolat kialakítása, házasságkötés, gyermekvállalás) és rámutat azokra a lényeges jellemzőkre, melyeket az egyének figyelembe vesznek döntéseik során. (Huinik 1995). Megfelelő kiindulópontot jelent tehát a jelenlegi kutatásunkhoz. Két aspektust kell figyelembe venni az életút elmélet kapcsán: az egyik a választások függősége, azaz egy döntés kihatással van a következő döntésre is. Például, ha valaki a továbbtanulást választja, akkor valószínű, hogy a gyermekvállalását addig elhalasztja, amíg befejezi a tanulmányait. A másik, hogy az élet különböző területei között kapcsolat van. Például a gyermekvállalás alapvetően a családi szférához tartozik, ugyanakkor a következményei a foglalkoztatási karriert is befolyásolják. Nemcsak az

életesemények bekövetkezése vagy be nem következése fontos, hanem annak időzítése illetve az életesemények sorrendiségének kérdése is alapvető. Az életút elmélet egyik lényeges eleme, hogy úgy tekint az életeseményekre, mint az események intézményesített sorrendjére. Léteznek bizonyos normatív elvárások a társadalomban arra vonatkozóan, hogy bizonyos életeseményeknek, mint például az oktatásban való részvételnek, a munkában állásnak, partnerkapcsolat kialakításának és a gyermekvállalásnak mikor és milyen sorrendben kell bekövetkezniük. Azonban az egyének életútja egyre kevésbé standardizált, így a régi mintázatok már nem írják le jól a mai társadalmakat (Kohli 1993). Időben eltolódott és módosíthatóvá vált mind a családalapítás, mind pedig a pályaválasztás. Amíg korábban az önállóság kitüntetett értéknek számított és elérése véglegesen lezárt egy életszakaszt, addig a mai fiatalok életében ezek egybemosódhatnak, párhuzamossá válhatnak, vagy akár újra kezdődhetnek (Somlai 1999, 2000). Úgy tűnik, hogy az iskolai és a munkapiaci útvonalak gyengültek, de az életesemények normája továbbra is szilárd a családalapítás szemszögéből nézve, hiszen a fiatalok addig halasztják a gyermekvállalást, amíg be nem fejezik tanulmányaikat (Hoem 1986; Blossfeld és Huinik 1991).

2.1.1 A felnőtté válás folyamata

Mivel a dolgozat a felnőtté válás egy-egy markáns határkövét (marker) kutatja (első tartós párkapcsolat kialakítását és a gyermekvállalást), ezért érdemes megvizsgálni, hogy milyen változások történtek ebben a folyamatban az utóbbi időben. A felnőtté válás folyamata a világ fejlett országaiban az elmúlt évtizedekben jelentősen átalakult. Korábban a fent említett két jelenség az egyén életében egy meghatározott sorrendben és egymáshoz időben nagyon közel következett be. Ma ezeknek a „határköveknek” (marker-eknek) a sorrendje könnyedén felcserélhető. A felnőtté válás folyamata reverzibilisnek is nevezhető, mert a döntések visszafordíthatók nem véglegesek (kivéve a gyermekvállalást). Például könnyen elképzelhető, hogy valaki szerez valamilyen képzettséget és elkezd dolgozni, majd újra beiratkozik egy iskolába és abbahagyja a munkáját.

A felnőtté válás folyamatának átalakulását több szerző olyan mértékűnek találta, hogy egy új életszakaszként tekint a felnőtt státuszba történő átmenetre.

Véleményük szerint a kitolódó képzési szakasz, a munkaerő-piacra való késleltetett belépés, a családalapítás halasztása következtében intézményesült az életszakasz, amikor a felnőtt még nem tudja, vagy nem akarja vállalni a felnőttiséggel járó szerepeket és kötelezettségeket (Vaskovics 2000; Furstenberg et al. 2000.). A felnőtté válás feltételezett kritériumai közül a fiatalok a pszichológia jellegű „határköveket” teljesítik hamarabb, mint például az önálló döntés hozatal és felelősségvállalás. Miközben a felnőtté válás gazdasági kritériumainak teljesítése egyre későbbi életkorban következik be, mint például a szülői házból való elköltözés, az önálló lakás, stabil állás stb. Tehát a posztadoleszens életszakaszban járó fiatalok a felnőtté válás legtöbb pszichológiai kritériumának megfelelnek, de nem elégítik ki a szociológiai követelményeket (Vaskovics 2002).

Az amerikai és a nyugat-európai adatok azt mutatják, hogy azoknál hosszú ez az átmenet (posztadolens életszakasz), akiket a szüleik támogatnak, azonban a hátrányos helyzetben lévők kénytelenek már a tanulmányaik alatt is pénzkereső tevékenységet folytatni vagy a tanulást fiatalabb életkorban abbahagyni, azaz hamarabb kilépnek a posztadolens életszakaszból (Furstenber et al. 2004). A nemzetközi trenddel ellentétesen a magyar adatok (Kapitány 2006; Szalma 2009) arra utalnak, hogy a felnőtté válás folyamatának meghosszabbodása nem a társadalomban felülről lefelé terjedő egyfajta jóléti kiváltság, hanem sokkal inkább kényszer, és a posztadoleszencia inkább a hátrányos társadalmi körülmények hatására válik tartós állapotá. Ebből pedig az következik, hogy azok fogják elhalasztani a házasságkötést és a gyermekvállalást, akik ebben a posztadolens állapotban „szorultak”.

2.1.2 A késői felnőtté válás lehetséges okai

A posztadoleszencia kialakulásának okai között mindenképpen meg kell említeni a hosszan elnyúló iskolai és szakmai képzést. A korábbi empirikus tanulmányok azzal az eredménnyel jártak, hogy a tanulói státusznak negatív hatása van mind a párkapcsolat kialakításra, mind az első gyermekvállalásra, és ennek a hatása sokkal fontosabb, mint maga az iskolai végzettség hatása (Blossfeld és Huinik 1991; Kreyenfeld 2005, 2009; Vikat 2004;). Ennek egyik lehetséges oka, hogy ameddig nem függetlenek gazdaságilag a szüleiktől (nyilvánvalóan nem, ha még

tanulnak) addig a gazdasági erőforrásaik nem teszik lehetővé, hogy megházasodjanak vagy gyermeket vállaljanak. Továbbá az is állhat a háttérben, hogy a potenciális időkonfliktust próbálják elkerülni, amit a házasság, a gyermeknevelés és a tanulmányok összeegyeztetése okozna. Azt is feltételezhetjük, hogy létezik a társadalomban egy normatív elvárás, amely szerint a tanulóknak nem szabad megházasodniuk, illetve szülővé válniuk és a fiatalok ennek próbálnak megfelelni, amikor tanulmányuk ideje alatt elhalasztják a felnőtté válás ezen szakaszait.

A fiatalok munkapiaci helyzetében változások következtek be az utóbbi 20 évben, hiszen a munkaerőpiac jelentősen átalakult. Egyre több időt vesz igénybe az első stabil munka megtalálása az iskola elhagyása után. Továbbá a fiataloknak fel kell készülniük arra, hogy az életük folyamán többször is munkát, munkahelyet kell változtatniuk: a rugalmasság alapvető elvárás lett. Ezek a jelenségek nem korlátozódnak pusztán a poszt-szocialista országok fiataljaira, azonban Philipov és Dobritz szerint (2003) ez a régió különösen érintett a gazdasági bizonytalanságok negatív hatásában, mivel ez a helyzet itt egy olyan időszak után alakult ki, amikor is széles körben garantáltak voltak a jóléti szolgáltatások és a teljes foglalkoztatottság. Az egyének ezáltal elég stabilnak érezhették a helyzetüket ahhoz, hogy olyan "végleges" döntéseket hozzanak, mint a házasságkötés és a gyermekvállalás. A rendszerváltozás előidézett egy nagyfokú bizonytalanságot, amely megváltoztatta a társadalmi normákat és értékeket, egyszóval egy újfajta alkalmazkodást követelt meg az egyéntől.

A bizonytalanság legfőbb következménye, hogy a döntések lehetséges kimenetele nehezen megjósolható. Bizonytalanná vált a szakma választás kérdése és a munkavállalás is. A házasságkötés esetében egyre nagyobb az esélye annak, hogy a párok nem maradnak együtt (Hollós - Bernardi 2009). Míg korábban nagyon kevésbé volt valószínű, hogy a felek elváltak, addig ma a házasságok közel fele válással végződik (Szél 2010), azaz nem jelent végső döntést, hiszen megváltoztak azok a feltételek, amelyek meggátolták a párok szétválását. Gyengültek a közösségi normák, elfogadottá vált a válás. Így a gyermekvállalásnál azt is fontolóra kell venni, hogy a gyereket egyedül vagy egy új családban kell felnevelni valamelyik szülőnek.

Mills és Blossfeld (2005) a bizonytalan körülmények között hozott döntések megértésére kidolgozták a *dinamikus racionális döntési modellt*. Az egyéni döntések mögött három kritérium húzódik meg. (1) Az egyén vágyaihoz legjobban illeszkedő döntést hozza meg- ez, azonban már nem egy statikus állapot, hiszen a vágyak,

elképzelések állandóan változnak a körülmények függvényében. (2) A döntések meghozatalakor figyelembe vegye a rendelkezésre álló információkat, amely szintén nem statikus, hiszen a környezetből áramló információk folyvást frissülnek, módosulnak, vagy az egyén átsúlyozza a fontosságukat. (3) Igyekeznek a lehető legtöbb információt megszerezni, ami szintén dinamikus, hiszen az információk összegyűjtése idő függvénye részben, ezért az egyén határozza meg, hogy mikor nem éri már meg több időt fordítani az információk beszerzésére. A dinamikus racionális döntési modell értelmében a fiatalok a párkapcsolat kialakítás és a szülővé válás döntésének meghozatalakor nyilván megpróbálnak minél több információt megszerezni mind a munkaerő-piaci helyzetről, mind a társukról, illetve a társuk munkaerő-piaci helyzetéről vagy a család támogatási potenciáljáról. Az egyének tényleges munkaerő-piaci helyzete egyre később kristályosodik ki az egyéni életútban, így egyre későbbi életkorra halasztódik a „végleges” döntés meghozatala. Mivel a külső környezet változhat, az egyén igyekszik a vágyait a külső környezethez igazítani, így az egyének vágyai is változhatnak. Pl.: Ha egy nő karrierje felfelé kezd ívelni, lehet, hogy kevésbé válik vonzóvá számára a gyermekvállalás, ami korábban talán éppen egy vonzó alternatíva volt az élet alakításának lehetséges opciói között.

2.1.3 Társadalmi változások és kohorsz analízis

A kohorsz analízis azért fontos az életút elméletben, mivel a társadalmi változásoknak, a történelmi eseményeknek jelentős hatása lehet az egyének életére. Az azonos korcsoportokhoz tartozó, vagy azonos életesemény előtt álló emberekre valamiféle közös hatása lehet egy-egy meghatározó eseménynek. Nehéz pontosan felmérni, hogy melyik kohorszra voltak hatással és milyen hatással voltak az olyan események, mint az iskolai expanzió vagy a munkanélküliség megjelenése. Főleg akkor, ha maga az esemény sem egy konkrét törvény bevezetése (pl. GYES bevezetése), hanem időben elnyúló folyamat, mint például a rendszerváltás hatása a szülőképes korú nők gyermekvállalására. Az 1970-es években született nők családtervezését érintette leginkább a munkaerőpiac nagymértékű átalakulása. Ennek

az életkori csoportnak az egyik jellemzője, hogy sokan vannak⁵ és éppen a rendszerváltás idején léptek tömegesen a munkaerő-piacra, amikor is néhány év leforgása alatt milliós nagyságrendben szűntek meg munkahelyek, a foglalkoztatottak státusza, javadalmazása és biztonsága is jelentősen átalakult (Spéder 2003; Spéder-Kamarás 2008).

Kornai (1980) a következőképpen jellemezte a két rendszer munkapiacát: a szocialista gazdaság munkapiaca „szívásos” jellegű, azaz kínálatiányos (nincs munkaerő-felesleg), ezzel szemben a piacgazdaságé „nyomásos”, túlkínálati jellegű (van munkaerő-felesleg). Ami közös mindkét rendszerben az egyensúly hiánya a munkaerő kereslet és a kínálat között. Míg azonban a kínálatiányos munkaerőpiacon a munkavállaló van erőfölényben, addig a túlkínálati piacon a munkaadók pozíciója erősebb. Az első esetben tehát a munkavállalónak könnyű engedményeket elérni, addig az utóbbi esetben a munkaadó diktál, ő határozza meg a munkavállalás feltételeit. Tehát az 1990-es évek és napjaink munkaerő-piacán valószínűleg sokkal *nehezebb a munka és a család összeegyeztetése a munkavállaló számára*, mint korábban (Spéder 2003). Ráadásul nemcsak a munkaerő-piacon következtek be olyan változások, melyek a munka és a család összeegyeztetését nehezítik, hanem a szociális intézményrendszerben történő változások is negatívan hatnak. A bölcsődei férőhelyek száma is csökkent. A férőhely hiány mellett a másik probléma az, hogy a bölcsődék rugalmatlan nyitvatartásúak, azaz nem igazodnak a munkavállalók igényeihez.

Ennek a korcsoportnak (Ratkó-unokák) az iskolából a munkába történő átmenetkor ehhez az újfajta munkaerő-piachoz kellett alkalmazkodnia. Az alkalmazkodás egyik stratégiája az volt, hogy igyekeztek minél rugalmasabbak maradni, azaz elhalasztották a házasságkötést és a gyermekvállalást.

2.2 A második demográfiai átmenet, mint új paradigma

A *második demográfiai átmenet*, mint kifejezés 1986-ban született, amikor Lesthange és van de Kaa Belgium és Hollandia népesedését kutatták. Ezzel a

⁵ Őket nevezi a demográfia Ratkó-unokáknak. Az 1950-es években szigorúan korlátozták az abortuszt és bevezették a gyermektelenségi adót. Az intézkedések Ratkó Anna nevéhez köthetők, innen származik a kohorsz csoport elnevezés.

kifejezéssel utalni akartak arra, hogy az iparosodott társadalmak a demográfiai fejlődés egy újabb szakaszába jutottak (Van de Kaa, 1987). Erre a szakaszra a házasságok számának csökkenése és az jellemző, hogy a termékenységi ráta fokozatosan a helyettesítő érték (replacement) alá esik. Mi áll a változások mögött? Lesthaeghe (1983) modernizációból kiindulva próbálta megmagyarázni a házasságkötési hajlandóság és a gyermekvállalás visszaesését. Szerinte az általános gazdasági növekedés a jövedelmek és a keresetek gyors felfutását eredményezte, új munka- és karrier-lehetőségeket teremtett; mindez megváltoztatta az egyének aspirációit, akik számára egyre inkább saját céljaik, "önérdekük" vált fontossá. Ez viszont "összetörte" a hagyományos együttélési formákat és egyre kevésbé teszi vonzóvá a tradicionális értelemben vett családot. A változásoknak ez a típusú spirálja, természetesen, időben elnyújtva valósul meg. Az értékekben, a gondolkodásmódban, a kulturális mintákban bekövetkezett változások a szocializáción keresztül „öröklődnek át” a következő nemzedékre, akik ezekre a változásokra demográfiai magatartásuk megváltoztatásával, többek között házasságkötési kedvük „visszafogásával” és a gyermekvállalás elhalasztásával válaszolhatnak.

A második demográfiai átmenetben ugyanakkor csak az van benne, hogy az egyén önmegvalósítása válik fontosabbá, elvileg nem közvetlenül okozza a házasságok számának és fertilitási ráták csökkenését, hiszen lehetnek olyan nők, illetve férfiak, akik az önmegvalósítást éppen a magánélet szférájában látják.

2.3 Háztartás gazdaságtan: a nemi szerepek fontossága

A nemi szerepek fontosságát a háztartás működéséhez először Parsons hangsúlyozta. Szerinte a férfiaknak kell a kenyérkereső szerepet betölteniük, a nőknek pedig a háztartási feladatok ellátását kell végezniük, mivel csak ez biztosíthatja, hogy a család, mint egység betöltsen a társadalomban elvárt funkcióját, azaz a társadalom tagjainak újratermelését és a megfelelő szocializációs környezet biztosítását (Parsons 1942). Más szóval a házasság akkor működik a legjobban, ha a házaspár tagjai egymás komplementerei: a férj az instrumentális (munkaerő-piachoz, létfenntartáshoz kapcsolódó), a feleség az expresszív (érzelmi harmóniát

megteremtő, kulturális háttérrel biztosító) szerepeket töltenek be. Bármiféle eltérés ettől a normától a család destabilizációjához vezethet.

Mintegy negyven évvel később Gary Becker (1981) ugyancsak a nemi szerepek specializációját hangsúlyozta immár a közgazdaságtan eszköztárát is felhasználva. A beckeri érvelés tulajdonképpen a klasszikus csereelméleten és a tradicionális munkamegosztáson alapul. Feltételezi, hogy a házastársak között különböző javak cseréje zajlik, mégpedig az úgynevezett komparatív előnyök-hátrányok mechanizmusán keresztül, azaz a nők a háztartási feladatok ellátásában jeleskednek, míg a férfiak a munkaerő-piacon érvényesítik képességeiket (Becker 1981). Amíg tehát Parsons (1942) a biológiai különbségeket emelte ki, addig Beckernél az eltérő iskolai befektetés és munkaerő-piaci gyakorlaton alapul a férfi-nő közötti munkamegosztást (Blossfeld - Drobnic 2009). Míg a férfiak olyan iskolai végzettségre törekszenek, melyet a munkaerő-piacon tudnak hasznosítani, addig a nők olyan műveltség megszerzését preferálják, melyet tovább tudnak adni a gyerekeiknek. A másik jelentős különbség a két nem között, hogy a férfiak megszakítás nélkül jelen vannak a munkaerő-piacon, ezért a munkáltatójuk is szívesen investál tőkét a továbbképzésükbe, addig a nők kisebb-nagyobb megszakításokkal vesznek részt a munkaerő-piacon és a munkáltató emiatt kevesebb tőkét investál az ő továbbképzésükbe. A család célja pedig az erőforrások maximalizálása, melyet úgy érhet el, ha mindkét fél azzal járul hozzá a családi gazdasághoz, amelyben komparatív előnye van. Így a férj maximalizálja a munkaerő-piaci részvételéből adódó javak mennyiségét, azaz a pénzkeresést, a feleség pedig maximalizálja a háztartási javak, szolgáltatások mennyiségét, s ezzel biztosítják a család fennmaradását, stabilitását.

A házasság csakis akkor jön létre, ha mindkét félnek külön-külön nagyobb várható haszna (anyagi, lelki) származik a párkapcsolatból, mint az egyedülálló státuszukból. Munkaerő-piaci pozíciójukat tekintve, tehát fordított kapcsolat található a partnerek között: azaz a kenyérkereső férfi és a házasság-menedzselésével foglalkozó nő modellje érvényesül. Ugyanakkor származási és kulturális háttérüket tekintve a hasonlóság elve lép életbe, mivel mindkét fél esetén hasznos, ha bővelkednek kulturális tőkében. Mi történik akkor, ha a nők magas iskolai végzettséget és kedvező munkaerő-piaci pozíciót szereznek? A beckeri logika szerint ebben az esetben egyik félnek sem áll érdekében a házasság létrejötte, mert a

komparatív előnyök megszűnnek és az együttműködést felváltja az egymás közötti verseny (Becker 1981).

A nők magas iskolai végzettsége és jó munkaerő-piaci helyzete nemcsak a házasságra van negatív hatással, hanem a gyermekvállalásra is. Ebben a gondolatrendszerben a gyermek ugyanolyan áru, mint a fogyasztási cikkek: birtoklása öröm forrása, azonban kiadásokkal is jár. A klasszikus egykeresős családmódellet figyelembe véve a háztartás jövedelmének növekedésével csökken a gyermekkel járó kiadások háztartás-költségvetési terhe, azaz emelkedik a gyermekvállalás valószínűsége. Ebben a módelben a munkapiac csak közvetítő szerepet játszik: a jövedelmek azon keresztül áramlanak a háztartásban. Ez azonban módosul, ha a kétkeresős családmódel dominál. Becker (1981) szerint a nők gazdasági aktivitásának nemcsak hogy negatív hatása van a családi életre, hanem egy visszafordíthatatlan folyamatot indít el. A nők iskolai végzettségének növekedése és ezzel párhuzamosan a munkaerő-piaci részvételük megugrása azzal jár, hogy megnöveli a gyerekvállalás költségeit. A legnagyobb használdozati költség a gyermekvállaláskor: az anya idejének a költsége. A racionális mérlegelésben az elmaradt hasznokkal is költségként kell számolni. Ahogy a nők fizetése emelkedik, a gyermekvállalás költsége is növekszik, ami végül is az ipari társadalmak alacsony termékenységű rátájához vezet (Becker 1981).

Összegezve tehát azok a nők fognak inkább megházasodni és gyermeket vállalni, akik kevésbé kapcsolódnak a munkaerő-piachoz, míg a férfiaknál a munkaerő-piachoz erősebben kapcsolódoók lesznek azok, akik házasságot kötnek és gyermeket vállallnak.

2.4 Szerepek specializációja helyett a szerepek kombinációja?

A tradicionális családelméletek legnagyobb kritikusai, Oppenheimer (1994, 1997) egyik kritikai észrevétele az, hogy egyoldalúan magyarázzák a vizsgált jelenségeket és nem veszik figyelembe, hogy nemcsak a nők gazdasági helyzetében történtek változások. A férfiak gazdasági helyzetében is jelentős változások következtek be az 1970-es évektől kezdődően. A recesszió hatására sokan veszítették el az állásukat és a foglalkoztatottaknak is csökkent a jövedelmük. A kétkeresős

családmodell kialakulása hozzájárult ahhoz, hogy a családok stabilizálják a gazdasági helyzetüket és könnyebben kivédhetővé válnak például az olyan kockázatok, mint a munkanélkülivé válás, betegség stb.

Oppenheimer (1994, 1997) érvelését követve tehát nem tartható az úgynevezett „gazdasági függetlenség” tétele vagyis, hogy a nők növekvő iskolázottságával férfiakéhoz hasonló munkaerő-piaci karrier-lehetőségeivel párhuzamosan csökken a házasság „haszna”. Éppen ellenkezőleg, a jó foglalkozási pozíció, a kedvező kereseti potenciál vonzóbbá teszi a nőket, mint lehetséges partnereket. Egyrészt, mert számolnunk kell azzal, hogy a mai családok többségében már két kereső van, így a nők által szerzett jövedelemre éppen annyira szükség van, mint a férfiak által előállított jövedelemre. Másrészt, egy kedvező munkaerő-piaci státuszú házastárs ösztönzően hathat az egyének saját karrierkilátásaira; egy jól fizető, magas presztízsű foglalkozásban dolgozó feleség "felhúzhatja" a szerényebb munkapiaci státuszban tevékenykedő férjét; és ez fordítva is igaz (Bernasco –de Graaf – Ultee 1998). Magyarországon is végeztek hasonló kutatást, amelyben a házaspárok egymáshoz viszonyított mobilitását vizsgálták (Róbert – Bukodi 2002). A szerzőpáros is azt találta, hogy a házaspár egyik tagjának kedvezőbb pozíciója előmozdítja a másik fél felfelé mobilitását (Róbert – Bukodi 2002). Ebből viszont az következik, hogy mind a nőtlen férfiakkal, mind a hajadon nőkkel az az érdekük, hogy megtalálják a saját erőforrásaikhoz mérten legjobb gazdasági kilátásokkal rendelkező partnert, vagyis a házassági és az élettársi piacon éppen a legmagasabb iskolai végzettségűek és a legjobb munkaerő-piaci pozícióban lévők a legkeresettebbek. A legjobb partner megtalálása idő- és energiaigényes folyamat⁶, ahhoz, hogy megtalálják a gazdasági szempontból legjobb házastársat – „várni kell” amíg ezen paraméterek alapján biztosabban tudnak választani a lehetséges partnerek közül. Ez azt jelenti, hogy a házasságok valamikor az életpálya során „megkötődnek”, csak a házasságkötési életkor tolódik ki. Vagyis, a nem-házasodási arány növekedése tulajdonképpen látszólagos és a halasztott házasságoknak köszönhető. Ennek megfelelően azt várhatjuk, hogy a legfiatalabb kohorszokhoz tartozók életpályájuk egy későbbi szakaszában bepótolják házasságaikat, és ezzel az átlagos szintre emelik a házasságkötési arányszámot. A munkaerő-piaci jelenlét megnöveli mind az élettársi,

⁶ Az 1.2.1. Iskolai expanzió hatása c. fejezetben tárgyalt jelenség - vagyis, hogy a az iskolát elvégző fiatalok többsége nem a tanult szakmában helyezkedik el - szerint az iskola befejezésekor még nem lehet tudni, hogy milyen lesz az illető munkaerő-piaci pozíciója.

mind a házassági kapcsolatok kialakításának az esélyét, vagyis a párkapcsolat kialakítása anyagi felelősségvállalást jelent. A kohabitáció tekinthető a bizonytalanság jelének is, azaz egy olyan átmeneti állapotnak, amely többnyire addig tart, amíg a munkaerő-piaci és az anyagi helyzet lehetővé nem teszi a hosszú távú elköteleződést (azaz a házasságot) (Bradatan – Kulcsar 2008). A tanulói státusz például azért is tekinthető bizonytalan státusznak, mert egyre kevésbé lehet előre becsülni, hogy az iskola elvégzése után milyen pozícióban kerül a fiatal. Azt, hogy maga a tanuló státusz elhalasztja a házasságkötést számos empirikus kutatás is alátámasztotta (Thorton – Axinn – Teachman 1995; Róbert-Bukodi 2002). Ennek hátterében az anyagi dimenzión kívül feltételezhetően az is szerepet játszik, hogy a középfokú és a felsőfokú iskolába járók még nem eléggé „érettek” a felnőtt szerepekre, legalább is arra a felnőtt szerepre, amelyet a társadalom azokkal szemben vár el, akik megházasodtak, „megállapodtak”.

A karrier-nyitási hipotézist (a munkaerő-piacra lépés kezdetekor nem lehet tudni, hogy milyen karriert fut be az illető) igazolta Qian (1998), aki az 1970-es és 1980-as amerikai népszámlálási adatok, valamint az 1988, 1990 és 1992-es Current Population Survey adatait felhasználva azt találta, hogy minél idősebb korban történik a házasságkötés, annál erősebb a partnerek iskolai végzettsége közötti kapcsolat. A tanulmány másik érdekes megállapítása, hogy minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy megházasodik. Kantorova (2004) is hasonló jelenséget talált Csehországban: a magas iskolai végzettséggel rendelkező nők inkább házasodnak. Kalmijn (1994) a foglalkozási státuszt elemezve ugyanerre jutott, vagyis, hogy a magas munkaerő-piaci pozícióban lévő férfiak és nők házasodnak meg a legnagyobb valószínűséggel. Mivel a házasulandók olyan partnert keresnek maguknak, akiknek munkaerő-piaci státusza jobb náluk.

Egy későbbi empirikus vizsgálat is megerősített Oppenheimer „karrier-nyitási hipotézisét. Mégpedig Joshua R. Goldstein és Catherine T. Kenney (2001) a következő kérdésre próbáltak választ találni: *a házasságok későbbre tevődnek vagy elmaradnak?* A szerzőpáros két egymásnak ellentmondó teóriát próbált ellenőrizni. Az első elmélet képviselői Bloom és Benett (1990), akik azt állítják, hogy a nők növekvő gazdasági függetlensége nemcsak eltolja a házasság időpontját, hanem azok aránya is csökken, akik az életük során megházasodnak. Ezzel szemben Oppenheimer, Blossfeld és Wackerow (1995) amellett érvel, hogy a nők iskolai expanziója csak késlelteti, de nem csökkenti a házasságok számát. Az 1995 Current

Population Survey adatain végezték a vizsgálódást, melynek keretében 50 ezer háztartást kérdeztek meg, köztük a 15 és 65 év közötti nőket. Ők is arra a megállapításra jutottak, hogy minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy megházasodik, és a nem házasság csak az alsó rétegnél terjed. Vagyis, a gazdasági függetlenség nem vezet oda, hogy a nők „kivásárolnák” a házasságot. Ellentétben Svédországgal, ahol az élettársi kapcsolat helyettesíti a házasságot, az USA-ban a házasságok magas száma arra utal, hogy a felnőtt élet részét képezik.

Az elhalasztott házasságok egyik következménye pedig éppen az, hogy így az első gyermekvállalás ideje és későbbre tevődik. A szülővé válást ugyanúgy érintették a nők és a férfiak munkaerő-piaci helyzetében bekövetkezett változások, azaz a kétkeresős családmodell elterjedése és a nők relatív keresetének emelkedése a férfiakkal képest. Míg a szerep specializációs elméletek azt hangsúlyozzák, hogy a gyerekvállalás és a munkapiaci karrier egymást kizáró karrierek, azaz a nők választani kényszerülnek a kettő között, addig a szerep kombinációs elméletek azt hangsúlyozzák, hogy a nők jó munkapiaci pozíciója és kellő mértékű munkapiaci tapasztalata megnöveli a gyermekvállalás esélyét, hiszen a nők így a gyermekvállalás után könnyebben tudnak visszaintegrálódni a munkapiacra növelve ezzel a család anyagi stabilitását (Kravdal 1994).

A gyermekvállalás pedig azért halasztódik egyre későbbi életkorban, mert a pároknak elő kell teremniük a szükséges gazdasági erőforrást ehhez. Mivel a háztartások legnagyobb részének fő bevétele a munkabér, ezért valószínűsíthető, hogy a jobb munkaerő-piaci pozícióban lévők és több munkaerő-piaci tapasztalattal rendelkezők nagyobb eséllyel vállalnak gyermeket. Miközben a munkaerő-piaci bizonytalanság (pl. a munkanélküliség) a gyermekvállalás elhalasztásával jár.

Összegezve, tehát a nők munkaerő-piaci részvétele a modern társadalmak egy adaptív stratégiája, amely lehetővé teszi, hogy stabilizálja a család intézményét, nem pedig fenyegeti azt (Oppenheimer 1997).

2.5 Értékek, normák, attitűdök változása

A norma koncepciója mikro-szinten az egyének attitűdjét jelenti egy bizonyos viselkedéssel szemben (Liefbroer–Merz 2010). Társadalmi szinten pedig akkor tekinthető normának egy viselkedés, ha a társadalom többségében konszenzus van annak helyes, vagy helytelen mivoltáról (Liefbroer–Merz 2010). A normák sokfélék lehetnek, attól függően, hogy mire vonatkoznak. Léteznek normák, amelyek a házasságkötés és gyermekvállalás időzítésre vonatkoznak, vagyis arra, hogy hány éves korban kellene az eseménynek bekövetkeznie. Más normák az események szekvenciájára fókuszálnak, arra, hogy bizonyos életeseményeknek mi legyen a sorrendje. Ebben a kutatásban azokat a normákat vizsgáljuk, amelyek azt írják elő, hogy bizonyos viselkedéseknek milyen más viselkedésekkel együtt célszerű előfordulniuk. Például létezhet egy olyan követelmény, amely szerint a gyermekvállaláshoz szükséges, hogy teljes munkaidejű állásban dogozzon a leendő szülő.

A szakirodalomban heves vita tárgya, hogy a survey-vizsgálatok olyan kérdéseire kapott válaszok, mint például, hogy mikor ideális házasságot kötni, vagy mennyire fontos bizonyos tényezők megléte a házasságkötéshez vagy gyermekvállaláshoz, vajon tekinthetők-e a társadalomban elfogadott normáknak. A szociológusok többsége úgy véli, ahhoz, hogy egy szabályt, elvárást normának tekintsünk, három kritériumnak kell teljesülnie. Egyrészt elő kell írnia bizonyos viselkedéseket (vagy éppen tiltania kell azt). Másrészt a társadalomban konszenzusnak kell lenni erről a szabályról. A harmadik kritérium pedig, hogy a szabálynak, elvárásnak kényszer-jellegűnek kell lennie, azaz be nem tartását szankcióval kell büntetni (Settersten 2003). Marini (1984) éppen a szankciót hiányolja az életeseményekre vonatkozó normák esetén: jár-e vajon bármiféle szankcióval az, ha az emberek többsége által fontosnak tartott tényezők megléte nélkül kötünk házasságot, vagy vállalunk gyermeket? A szankciók lehetnek informálisak is, mint például a gúny, a megvetés és a pletyka. Heckhausen (1999) amellet érvel, hogy nem is szükséges szankciókat felállítani az életkori normákkal kapcsolatban, hiszen ezek olyan normák, amelyeket az emberek többsége már internalizált.

A normák másik fontos kérdése az a jelenség, amikor bizonyos társadalmi csoportokra nézve ugyanazzal a dologgal kapcsolatban eltérő norma van érvényben. Ezt a jelenséget a szakirodalomban kettős mércének (double standard) nevezik. Korábbi kutatások szerint a férfiak és a nők vonatkozásában kettős mérce létezik a házasságkötés és a gyermekvállalás íratlan szabályait illetően. Rijken és Liefbroer (2010) azt találták, hogy a kohabitációval és a válással kapcsolatban is létezik a kettős mérce: a férfiakkal szemben szigorúbb a társadalom, és különösen szigorúbbak a nők. Ebben a dolgozatban azt vizsgáljuk, hogy vajon létezik-e a kettős mérce jelensége a munkaerő-piaci helyzet és a házasság/gyermekvállalás tekintetében a két nem között?

2.5.1 Fogyasztói értékek változása

Az önmegvalósításon kívül a fogyasztási preferenciáknak van nagy szerepük a gyermekvállalás csökkenésében. A gazdaságban bekövetkezett strukturális változásoknak köszönhetően a fogyasztási javak könnyebben elérhetővé váltak, ami csökkenti a gyerekek relatív értékét (Friedman-Hechter-Kanazawa 1994). Easterlin (1987) elméletében, ellentétben a neoklasszikus közgazdasági elméletekkel, a döntéshozatalban szerepet játszó ízléseket, preferenciákat nem tekinti adottnak, hanem azokat a különböző társadalmi csoportok szerint és időben is változónak mutatja be, és azokat a tényezőket keresi, amelyek a preferenciák, attitűdök változását okozzák. Azt állítja, hogy az iparosodás, a modernizáció, a városiasodás jelentős változásokat okozott ezekben az attitűdökben, amelyeket mind figyelembe kell venni, ha arra keressük a választ, hogy miért csökkent a gyermekvállalási hajlandóság a növekvő jövedelmek ellenére. Elméletének kulcsa egyfajta „generációs ciklus” (wave-shaped manner) feltételezése. Ebben a mindenkor szülői generáció gyermekkori életszínvonala és lehetőségei alapvetően befolyásolják a gyermekvállalási attitűdöket. A nagyobb, népesebb generációk, akiknek esetleg relatíve szűkösebben kellett élniük gyermekkorukban, továbbá a felnőtté váláskor is szembesülnek a generáció nagyságából fakadó korlátokkal, és igyekeznek a születésszám korlátozásával jobb helyzetbe hozni a gyermekeiket (Gábos A. – Tóth I., Gy. 2000).

Inglehart is változást tapasztalt a fogyasztói értékek tekintetében: empirikus vizsgálatokban materiális, azaz anyagi javakhoz köthető, valamint posztmateriális értékeket jelölt meg, s azt vizsgálta, ezek mekkora támogatottsággal bírnak a nyugat-európai és egyéb, gazdaságilag fejlett társadalmakban. Eredményei szerint egyre fontosabbá váltak a posztmateriális értékek a materiális értékek rovására a fiatalok számára, és gyengülnek a tradicionális nemi szerepek. A házasság és gyermekvállalás kevésbé fontos szerepet töltenek be a fiatalok életében, mint az idősebb generáció életében jelentett (Inglehart 1997). A szerző ezt „csendes forradalomnak” nevezi, mivel a fiatalabb generáció hozza magával ezeket a változásokat, melyek nem tekinthetők ideiglenesnek, hiszen ahogy a fiatal generáció idősebbé válik nem változik meg az értékrendje, miközben a korábbi generáció, akik számára még a materiális értékek voltak fontosak, kihal.

2.5.2 Kockázatkerülési stratégia

A 1980-as években született egy másik divatos elmélet, a *kockázati társadalom* koncepciója, amelynek középpontjában az *individualizáció* áll. A kockázat maga arra utal, hogy bizonytalanságokban bővelkedő szituációkban kell döntéseket hoznunk. A koncepció megalkotójánál, Becknél, az individualizáció több jelentésű fogalmat takar. Egyrészt jelenti az életutak és élethelyzetek döntési lehetőségeinek megszorodását, amely köszönhető a bőkezű jóléti államok létrejöttének. Másrészt az individualizáció alatt értjük a hagyományos közösségek széthullását. Harmadszor az individualizáció felfogható úgy is, mint a saját én előtérbe kerülése (Kapitány 2002). A rizikótársadalom kialakulása együtt halad és összekapcsolódik az individualizációs folyamattal. Mivel a korábbiakban érvényes viselkedési szabályok fokozatosan veszítenek jelentőségükből, az egyéneknek az élet minden területén, így a párkapcsolatok kialakításakor is számolniuk kell a döntéshozatali bizonytalanságokkal. A posztszocialista társadalmakban különösen jelen van a bizonytalanság, hiszen a bizonytalan körülmények nagyfokú biztonságot jelentő hosszú szocialista időszak után jelentek meg (Philipov és Dorbritz 2003). Az akkori feltételek a családalapítás szempontjából előnyösek voltak, mivel a szocialista rendszerek nagyfokú biztonságot nyújtottak számos fontos életesemény tekintetében, az ingyenes oktatástól a teljes foglalkoztatottságig. Ezeknek köszönhetően az

egyének elég stabilnak érezték a helyzetüket ahhoz, hogy olyan tartós egész életre szóló döntéseket hozzanak, mint a házasság vagy a gyermekvállalás.

Ma a munkaerő-piaci változások: a munkanélküliség megjelenése, a határozott idejű szerződések vagy éppen a megbízási szerződések, a vállalkozóként végzett munkavállalás mind a bizonytalanság, az előre kiszámíthatatlanság felé hatnak. Ebben a bizonytalansági helyzetben az a leghatékonyabb védekezési stratégia, ha olyan opciót választunk, amely nem jelent végleges döntést, azaz megengedi a különböző lehetőségek kipróbálását (Giddens 1994). Ilyen nem végleges döntés például az, amikor a fiatalok a házasság helyett az élettársi kapcsolatot választják vagy elhalasztják a gyermekvállalást.

2.6 A párkapcsolati formák változásának hatása a gyermekvállalásra

A modern fogamzásgátlás időszaka előtt nagyon szoros kapcsolat volt a házasság megkötésének és az első gyermek születésének időpontja között. Azaz a házassággal egy időben megkezdett szexuális kapcsolat hamar terhességhez vezetett. (Liefbroer-Corijn 1999). A másik gyakori eset, amikor a házasság előtt megkezdett szexuális kapcsolat vezetett a terhességhez és ez az esemény idézte elő az úgynevezett „kényszer házasságot”. Így korábban a nőknek, akik később szerettek volna gyermeket vállalni, ajánlott volt, hogy magát a házasságot is halasszák. Manapság azonban a fejlett fogamzásgátlásnak köszönhetően a fiatalok választhatják akár az élettársi kapcsolatot is a terhesség kockázata nélkül.

Bár két különálló eseményről van szó: tartós párkapcsolat kialakítása – ezalatt jelen dolgozatban az élettársi kapcsolatot és a házasságot értjük - és gyermekvállalás, azonban a két esemény sokszor nem független egymástól. Az egyik esemény akár a másik esemény oka is lehet (Blossfeld et. al. 1999). Blossfeld és szerzőtársai (1999) azt vizsgálták, hogy a terhesség miként befolyásolja azt, hogy az élettársi kapcsolatban élő párok házassága alakítja a kapcsolatukat. Mivel ebben a dolgozatban az első tartós kapcsolat kialakítását vizsgáljuk, így a mi esetünkben az ok-okozat iránya ezzel ellentétes. Elsősorban azt vizsgáljuk, hogy a tartós kapcsolatok fajtái miként befolyásolják az első gyermekvállalást.

Sokan összefüggést látnak az élettársi kapcsolatok terjedése és az alacsony termékenység között (Rindfuss - VandenHeuvel 1990). Ugyanakkor születtek olyan vizsgálatok, melyek éppen arra világítanak rá, hogy az élettársi kapcsolatok terjedése önmagában nem felelős az alacsony termékenységért (Toulemon 1995).

A kevésbé stabil párkapcsolati formák (mint az élettársi kapcsolat, látogató kapcsolat) elterjedése és a válási arányszámok növekedése hatással van a termékenység alakulására is, mivel minél kevesebb időt tölt valaki tartós párkapcsolatban, annál kisebb a valószínűsége a gyermekvállalásnak. A párkapcsolatban élő feleknek hosszabb időre van szükségük ahhoz, hogy megbizonyosodjanak afelől, hogy a párkapcsolat túléli a gyermekkel járó feszültséget (Oláh - Bernhardt 2008). Mivel egyre többen lépnek ki az első tartós párkapcsolatukból gyermekvállalás nélkül, ezért a fertilitási időszak megrövidül (az első párkapcsolatban töltött idő, majd utána az újbóli párkeresés csökken. Így egy rövidebb időszak áll rendelkezésre a gyermekvállalásra, amely csökkenti a születendő gyermekek számát.

Habár azzal is számolhatunk, hogy a többedik gyermek születése nagyobb valószínűséggel fog bekövetkezni akkor, ha az első és a második gyermek más-más szülőtől származik, hiszen az új párkapcsolatban a felek törekszenek majd a közös gyermekekre. Egy olyan pár, akiknek van már két közös gyermeke kisebb valószínűséggel vállal egy harmadik gyermeket, mint egy olyan pár, akiknek van gyermekük az előző kapcsolatukból, de nincs még közös gyermekük.

3. A hazai empirikus kutatások eredményeinek áttekintése

Ebben a fejezetben a korábbi Magyarországra vonatkozó kutatásokat tekintjük át. Először az attitűdökre vonatkozó kutatásokat, majd a párkapcsolat-formálódást és a gyermekvállalást befolyásoló strukturális tényezők elemzéseit mutatjuk be.

3.1. Fókuszban az attitűdvizsgálatok

A témáról folytatott attitűdvizsgálatok célja, hogy felmérjék, milyen a lakosság hozzáállása a házassághoz, az élettársi kapcsolatokhoz és a gyermekvállaláshoz. Amíg egy társadalmi jelenséget a társadalom normának tart, ritkán fordul elő attól eltérő viselkedés, és az attól való eltérést normaszegésként ítélik meg. Ha ezek a normák meggyengülnek, esetleg több norma van érvényben egyszerre, vagy az új normák még nem szilárdultak meg, akkor nagyobb döntési felelősség hárul az egyénre.

A napjainkban folytatott attitűdvizsgálatok azért is időszerűek, mert jelenleg az átmeneti norma-gyengülés folyamatát éljük át. Ugyanakkor a családdal kapcsolatos értékvizsgálatok hazánkban továbbra is egyértelműen tükrözik a megkérdezettek család-centrikus beállítottságát. Az eddigi kutatások azt mutatják (Pongrácz 2009; Tóth 2002; Blaskó 2006; Tóth - Dupcsik 2007), hogy a magyar társadalom meglehetősen konzervatív felfogású, ha a férfi és a női szerepek megosztásáról, családi értékekről, házasságról, gyerekvállalásról van szó. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a házasodási kedv mégis drasztikusan visszaesett: 1990-hez képest 2007-ben mintegy 40%-kal kevesebb volt a házasságkötések száma, mint 1990-ben. Leginkább a 25 év alattiak házasodási hajlandósága csökkent, miközben kismértékben nőtt a 30-as éveikben járók házasságkötési aránya. Azonban ez a növekedés nem képes ellensúlyozni a fiatal korban meg nem kötött házasságokat (Pongrácz 2009).

A házasság és az élettársi kapcsolat kialakítását az értékek, a szocializáció is befolyásolja. Egyik ilyen érték tényező, melyet számba veszünk a vallásosság. A vallásosság intenzitása az élettársi kapcsolatban élők esetében kisebb, a valláshoz

fűződő viszonyuk lazább, mint a házasoké. Így az élettársi kapcsolatok elterjedése mögött a szekularizáció is állhat (Pongráczné – Spéder 2003).

Mindezen változások ellenére a közvélemény-kutatások arról tanúskodnak, hogy a házasság intézményét a társadalom változatlanul pozitívan ítéli meg. A tanácsolt életforma tekintetében egyértelműen házasságpárti a társadalom. Az élettársi kapcsolatban élő párok többsége is azt tervezi, hogy a későbbiekben házasságot kötnek (Pongrácz–Spéder 2003).

Mi állhat a fiatalok házasság halasztása mögött, ha továbbra is a házasságot tartják a legjobb életformának? A tradicionális értékek még ma is mérvadóak, vagyis, hogy a házasság komoly dolog, a felnőttiség jelképe és „megállapodott” életformát, biztos anyagi háttérrel kíván. Ráadásul továbbra is él a köztudatban az a férfiakkal szembeni elvárás, hogy elsődlegesen nekik kell betölteniük a családfenntartó szerepét. Azonban a fiatalok a bizonytalan jövő miatt egyre kevésbé képesek hosszú távú ígéretet tenni. Nem engedhetik meg maguknak a törvényes együttélést addig, amíg nem alakítanak ki egy biztos egzisztenciát. A férfiak pedig különösen nehéz helyzetben vannak, mert egyre nehezebbé válik az elsődleges családfenntartó szerep betöltése egy olyan társadalomban, ahol a nők hozzájuk hasonlóan otthonosan mozognak a munka világában. Tehát a munkaerőpiac egyre inkább szűkül, kevesebb a lehetőség, miközben nagyobb a verseny. A biztos háttér előteremtése manapság valamivel több időt vesz igénybe, mint korábban. Ez részben azzal magyarázható, hogy egyre több időt töltenek a fiatalok az iskolapadban, és egyre nehezebb elindítani a karrierjüket. Így lehetséges, hogy az értékek fennmaradtak, miközben a társadalom egyre nagyobb toleranciát mutat az olyan magatartási formákkal szemben, mint a házasságon kívüli együttélés, a házasság halasztása és a házasságon kívüli gyermekvállalás. Ugyanakkor továbbra is fennáll a házasok és a még egyedülállók közötti különbségtétel a társadalom részéről. A nőtlenekkel és a hajadonokkal szemben jóval elnézőbb a társadalom, nem kíván tőlük feltétlen következetességet, tervszerűséget, ellenben a házasoktól elvárja, hogy „benőjön a fejük lágya” (Cseh-Szombathy 1979; Utasi 2002). Ebből következően teljesen racionális döntés a fiatalok részéről, hogy halasztják a házasságkötést, hogy minél kevesebb kontroll érje őket a társadalom részéről.

Az ISSP adatbázisán végzett nemzetközi összehasonlítások is azt jelzik, hogy meglehetősen tradicionális gondolkodásúnak számítottunk (Blaskó 2006). Nemzetközi összevetésben nálunk értenek legtöbbször egyet azzal az állítással, hogy a

házasok másoknál boldogabbak. Tóth Olga (2002) szerint a magyarok nemcsak a házasság érzelmi dimenzióját tartják fontosnak, hanem a racionálisabb oldalát is, mivel nálunk nagymértékben értenek egyet azzal is, hogy a házasság anyagi biztonságot nyújt. A „gyermek nélkül üres az élet” kijelentés elfogadottsága szintén nagyon erőteljes hazánkban.

A magyar népesség döntő többsége tehát a gyermeket az élet fontos, elengedhetetlen részének tartja. Bár ez a legtöbb országban így van, nálunk az átlagosnál is magasabb ez az arány (Kapitány–Spéder 2009). Ennek ellenére Magyarország a 2008. évi adatok szerint a világ egyik legalacsonyabb termékenységű országa. A magyarországinál alacsonyabb gyermekvállalási kedv az Európai Unióban csak Lengyelországban és Szlovákiában figyelhető meg (Kapitány – Spéder 2009).

A kutatások egyrésze - akárcsak a párkapcsolati mintázatok esetében - a szekularizációt is megjelöli a fertilitási mintázatok változásnak okaként (Lesthaeghe 1983). Magyarországon is vizsgálták a fertilitás és a vallásosság kapcsolatát (Tárkányi 2006). A magukat vallásosnak tartók körében magasabb a fertilitás, mint a magukat nem vallásosnak tartók körében. Ugyanakkor a vallásosság és gyermekek közötti pozitív korreláció ezidáig csak a magasabb paritású gyermekvállalás esetén figyelhető meg (Tárkányi 2006).

Tóth Olga (1993) vizsgálta a kilencvenes évek elején, hogy Magyarországon mit gondolnak a nők, mikor kell gyermeket vállalni? Azt találta, hogy minél több idő telik el az iskola befejezése után annál időszerűbb gyermeket szülni. Azaz nem egy abszolút kor, hanem sokkal inkább egy-egy életesemény bekövetkezése határozza meg a gyermekvállalás időzítését. Egy interjú vizsgálat tanúsága szerint, amelyet Budapesten végeztek 2004-ben 19 párral, azaz, 38 személlyel, akiknek a többsége 1973–1975 között született, a legfontosabb feltételek közé a saját lakás, a biztos jövedelem és a biztos munkahely tartozik és csak elvétve került szóba lelki felkészültség, bizonyos fokú érettség, valamint a jó, boldog partnerkapcsolat (Hollós–Bernardi 2009).

3.2 A strukturális tényezők szerepe

Tisztában vagyunk azzal, hogy a vizsgált jelenség nagyon összetett és éppen ezért nem lehetséges, hogy az összes lehetséges strukturális tényezőt számba vegyük.

A társadalmi helyzetet befolyásoló tényezőknek két fajtáját különböztetik meg: a nominális és a graduális egyenlőtlenségeket (Blau 1976). A nominális tényezők jellemzői, hogy az embereket olyan csoportokra osztják, amelyek egyértelműen elhatárolódnak egymástól, a graduális tényezők viszont rangsort hoznak létre az emberek között, ahol nincsenek egyértelműen elhatárolt rétegek. A társadalmi szerkezetet a nominális tényezők horizontálisan tagolják, a graduális tényezők pedig vertikálisan. A nominális tényezők közé tartozik például a nem, a vallás, az életkori csoportok; a graduális tényezők közé pedig a iskolai végzettség, a foglalkozás vagy például a jövedelem sorolható. A nominális tényezők is képesek egyenlőtlenséget teremteni, azaz a horizontális különbségeket vertikálissá transzformálni. Éppen ezért mindkét típusú tényező vizsgálatára sor kerül a dolgozatban.

Vizsgálódásunk körét leszűkítettük és azt elemeztük, hogy bizonyos tényezők miként hatnak a párkapcsolat kialakításra és a gyermekvállalásra. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy az iskolai végzettségnek és a munkaerő-piaci helyzetnek milyen hatása van. Azért erre a két magyarázó változóra fókuszáltunk, mert azt gondoljuk, hogy a mai fiatalok helyzete itt különbözik leginkább az előző generációtól. Szemmel látható, hogy a mai generáció sokkal iskolázottabb, mint korábbiak, mégis nehezebb feladat számukra az első stabil munkahely megtalálása.

3.2.1 Iskolai expanzió

Az iskolai végzettségről tudjuk, hogy a modern társadalmakban központi szerepet játszik a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció megszerzésében. Ráadásul, ez a változó az egyének viszonylag stabil ismervének tekinthető ellentétben a munkaerő-piaci helyzet változóval, amely többször változik. Számos posztoszocialista országban az 1980-as évek végétől figyelhető meg az oktatás expanziója, amely nemcsak a felsőfokú, de a középfokú oktatást is érinti. Tehát az

iskolai végzettség vizsgálatának külön jelentőséget ad, hogy a 1990-es éveket úgy tekinthetjük, mint a középiskola és a felsőfokú oktatás expanziójának az idejét.

Csökcent a fiatalok foglalkoztatottsága, melynek hátterében egyrészt az oktatás expanziója állhat. Frey (2001) szerint azért is kerülhetett sor az oktatás ilyen nagy mértékű expanziójára, mert a megváltozott munkaerő-piaci körülmények arra ösztönözték a fiatalokat, hogy egyre nagyobb arányban szerezzenek maguknak közép- és felsőfokú végzettséget, hiszen ezzel javítani tudják a későbbi foglalkozási esélyeiket és béreiket. Így egyre több fiatal választja a tanulást - sokszor úgy, hogy annak eredménye tudhatóan nem piacképes – késleltetve a munkaerő-piacra lépést.

Fontos megjegyeznünk ugyanakkor, hogy a munkaerő-piacon a legkedvezőbb helyzetben a felsőfokú végzettségűek vannak. Az EU-ban összességében jóval kisebb az alap és felsőfokú végzettségűek munkanélküliségi rátája közötti különbség, mint nálunk (Váradí 2008). Hazánkban az elmúlt 20 évben felértékelődött az emberi tőke szerepe, amely éppen abban mutatkozik meg, hogy jobb foglalkoztatási rátájuk van a diplomásoknak és a bérhozamok is radikálisan differenciálódtak (Galasi 2004). Mindez pedig azzal járhat, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek relatív értékben sokkal magasabb lesz Magyarországon a gyermekvállalás alternatív költsége, mint az EU többi országában.

A rendszerváltás óta a nagy ellátórendszerek közül a legfontosabb változás a hallgatói létszám expanziója és a képzési helyek számának növekedése. A szocialista rendszerben a felsőoktatási intézményekben felvehető hallgatók létszámát az állam szigorúan korlátozta, egy-egy kohorszának körülbelül a 10%-a tanulhatott tovább. Az 1980-as évekig több fiú tanult tovább, mint lány, majd a nemek aránya ezt követően kiegyenlítődött. Az 1980-as évektől pedig megfigyelhető a nők túlsúlya a felsőoktatási intézményekben. A férfiak arányának csökkenésében közre játszott, hogy a diplomások relatív jövedelmi helyzete a 1980-as években romlott.

A rendszerváltást követően a felsőoktatás iránt növekvő érdeklődés mutatkozott: a hallgatók létszáma jelentősen növekedett rövid időn belül. 2005-ben már a húszon évesek majdnem fele nappali tagozatos hallgató volt (Spéder – Kamarás 2008). A teljes népességnek pedig a 4%-a vett részt felsőfokú oktatásban. A 2006-os nemzetközi adatokhoz képest ez valamivel az EU27 átlaga felett van (3,9%) (Váradí 2008).

Az iskolai végzettség hatása a párkapcsolat alakulásra

Az iskola hatásának vizsgálatára azért is kell különös tekintettel lennünk, mert az iskolába járás egyre több fiatalra érint. Az 1980-as évektől kezdődően olyan társadalmi nyomás nehezedik az oktatási rendszerre, amely a racionalitást háttérbe szorítja, így a munkaerőpiac és a felsőoktatás elszakad egymástól és két külön logika szerint kezd el működni. Kialakul a felsőoktatásnak egy parkolópálya funkciója, amely a munkanélküliség elleni védekezés egyik eszközévé válik. Ezzel párhuzamosan egyre kevésbé lesz átváltható az ott megszerzett diploma munkaerőpiacon tőkévé.

Az iskolai részvétel nehezen összeegyeztethető a párkapcsolatok kialakításával, ami egyrészt a szerepelvárások nagyfokú különbözőségéből fakad, másrészt, hogy az iskolai életút egyes szakaszaihoz olyan bizonytalansági tényezők társulnak, amelyek előre jelezhetetlenné teszik a tanulási szakasz utáni karrierkezdést (2001; Róbert - Bukodi 2004). Kétségtelen, hogy a modern társadalmakban az iskolai képzésben való részvétel jelenti az egyik legmarkánsabb „akadályt” a házasságkötés előtt.

Az iskolából a munkába való átmenet fő jellegzetessége a nemzetközi trenddel összhangban, hogy bizonytalanná, rugalmassá vált (Róbert 2002). Míg korábban egyértelműen eldönthető volt, hogy valaki „még tanul nem dolgozik” vagy „már nem tanul, dolgozik” státusz, addig napjainkban egyfajta diverzifikációnak lehetünk szemtanúi és megjelenik az álláskeresés elhúzódása folytán a „már nem tanul, még nem dolgozik” állapot is⁷. A munkaerő-piaci helyzet is változatosabb, képlékenyebb lett. A pályakezdők egyre többször azzal találták szembe magukat, hogy határozott idejű szerződésekkel foglalkoztatják őket, amely bizonytalanná teszi a jövőt. Sokszor az is előfordul, hogy a fiatalok számára a munkaerő-piacra való jutás egyetlen esélye, ha kényszervállalkozókká válnak (Róbert 2002).

Róbert és Blossfeld (1995) arra hívja fel a figyelmet, hogy a tanulás van negatív hatással a párkapcsolat formálódásra és nem a megszerzett magas iskolai végzettség. Ezzel ők is cáfolták Becker azon hipotézisét, mely szerint a nők kivásárolnák a házasságot.

Bukodi Erzsébet (2002) az Ifjúság 2000 adatbázison is végzett elemzések alapján azt vizsgálta meg, hogy a különböző egyéni jellemzők mentén hogyan alakul

⁷ A „még tanul már dolgozik” állapot is létezik, amelynek szintén negatív hatása van mind atartós párkapcsolat kialakításra, mind a szülővé válásra.

a két párkapcsolati forma (házasság-élettárs) közötti választás. A magyarázó változók közé többek között bevonta, hogy az egyén a vizsgált életszakaszban folytat-e ill., folytatott-e nappali tagozatos tanulmányokat. Elemzésében a harminc év alatti korosztályra fókuszált. A tanuló státusz szerinti különbségeket illetően a következőket találta: a férfiak esetében a tanulói státusz kioltja a párkapcsolat teremtetést mind a házasság, mind az élettársi kapcsolat vonatkozásában. A nők esetében szintén igaz, hogy a tanulói státusz kioltja a házasság létrejöttét, azonban az élettársi kapcsolatot gyakrabban választják a 20-as éveik második felébe járó nők, ha iskolarendszerű képzésben vesznek részt. Ennek okait abban kereshetjük, hogy az élettársi együttélés flexibilisebb formája a párkapcsolatnak, mint a házasság, ezért jobban illik egy olyan bizonytalanságokban bővelkedő, de forrásokban szűkölködő időszakhoz, mint az iskolai részvétel (Bukodi 2001). Összegezve, tehát a tanulói státusz nemcsak a házasságkötésre van negatív hatással, hanem az együttélésre is, habár kisebb mértékben.

Utasi (2001) eltérő eredményekre jutott a férfiak és a nők tekintetében. Szerinte az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező nőtlen harmincasok a házasságokhoz képest mind a munkaerő-piacon, mind a házassági piacon kevésbé piacképesek. Velük szemben a harmincas hajadonok között éppen a munkaerő-piacon inkább piacképes, magas végzettséggel rendelkezők azok, akik a házassági piacon kevésbé kellendők. Közülük is főként a főiskolai diplomát szerzett nők találnak nehezen társat. Ezt a szerző azzal magyarázza, hogy a felsőfokú végzettség reményt jelent a számukra, hogy kedvezőbb munkaerő-piaci pozíciót szerezzenek és ennek tudatában kevésbé kötnek kompromisszumot, kevésbé vállalnak igényeiknek nem megfelelő házassági kapcsolatot.

Az iskolába járással párhuzamosan a foglalkoztatottságot is vizsgálni szokták a magyarázó változók között. Az elmúlt években jelentős változások zajlottak le: csökkent a fiatalok foglalkoztatottsága. A fiatal korosztályok gazdasági aktivitásának visszaesésében meghatározó szerepet játszott az oktatás expanziója. A megváltozott munkaerő-piaci körülmények arra ösztönözték a fiatalokat, hogy egyre nagyobb arányban szerezzenek maguknak közép- és felsőfokú végzettséget, javítva ezzel a későbbi foglalkozási esélyeiket és béreiket (Frey 2001). Az oktatás bővülésének hatása nem elhanyagolható a teljes munkaképes korú népesség gazdasági aktivitásának alakulása szempontjából: a munkaképes korúak 1999-2000 közötti aktivitás csökkenésének jó negyede mindkét nem esetében az oktatási részvétel

növekedésével hozható összefüggésben. A nők nappali tagozatos oktatásban való részvétele jobban bővült, mint a férfiaké (Frey 2001). Mindezek azt igazolják, hogy jól működik a felsőoktatás fent tárgyalt parkolópálya funkciója. Erre egyre inkább szükség is van, mert a modern gazdaságokban a munkaerőpiac volumene csökken, egyre kisebb az élőmunka szükséglet.

Annak ellenére, hogy sokkal képzettebb a mai fiatal generáció, mint a korábbi, sokkal nehezebb megkezdniük a karrierépítést, mint a korábbi generációnak. Több vegyes státuszú fiatallal is találkozhatunk, akik például párhuzamosan tanulnak és dolgoznak, vagy éppen egyiket sem teszik. Egyrészt, mert átalakult a munka világa: új, kevésbé formalizált kereső tevékenységek alakulnak, terjed a flexibilis alulfoglalkoztatottság. (Beck 2003). Másrészt az oktatási expanzió miatt egyre többen vannak, akik tanulnak. Azokra, aki nem dolgoznak és nem is tanulnak – szintén különös figyelemmel kell tekintenünk, mivel nagyon sok bizonytalanság kapcsolódik ehhez a státuszhoz, ezért azt várjuk, hogy ők késleltetni fogják a tartós partnerkapcsolat mindkét típusának a kialakítását, de különösen a házasságét, amíg nem sikerül megállapodniuk egy stabil állásnál (Róbert- Bukodi 2005).

Az iskolai végzettség hatása a gyermekvállalásra

Középfokú szinten egyre több diák vesz részt hosszabb ideig a képzésben azáltal, hogy a 1990-es években a szakmunkásképzőbe és a szakiskolába járók aránya folyamatosan csökkent, miközben a hosszabb képzési idejű, érettségit adó szakközépiskolák és gimnáziumok diákságáé nőtt. A felsőfokú oktatás szintjén a képzésben résztvevők arányai is jelentősen megnőtt ezenkívül itt is tapasztalhatjuk a kilépők életkorának emelkedését, aminek a hátterében egyrészt az áll, hogy megnőtt azoknak a hányada, akik nem a középiskola befejezésének az évében, hanem egy-két év kihagyás után kezdik el a felsőfokú tanulmányaikat. A 30 év felettiek egyre nagyobb arányban kapcsolódnak be a felsőoktatásba, a hallgatók mintegy ötöde 30 évnél idősebb, persze a különböző tagozatokon nem egyforma arányban találjuk őket (Kacsuk 2004). Másrészt a képzési idő emelkedett azáltal, hogy egyre kevesebb olyan fiatal van, aki a képesítés megszerzéséhez szükséges minimális időt tölti el a felsőoktatási intézményben (Imre 2003). Míg az elmúlt

évtizedekben kivételes jelenségnek számított, hogy valaki nem a képesítési követelményekben meghatározott képzési idő alatt szerzett oklevelet, addig ma már egyre inkább megnő a képzésben töltött idő. Az is gyakran előfordul, hogy valaki a képzés ideje alatt újabb szakot vesz fel a meglévő mellé vagy éppen helyette. Mindezek következtében tehát a fiatalok egyre több időt töltenek az oktatási rendszerben, a diákság korösszetétele öregedést mutat. Fontos még azt is figyelembe venni, hogy az oktatási expanzió mindkét nem beiskolázási arányait emelte, de a nőkéet valamivel jobban, mint a férfiakét (Halász – Lannert 2003). A férfiak túlsúlya a felsőoktatásban 1993-ban megszűnt és azóta lassan és folyamatosan csökken az arányuk (Kacsuk 2004). A növekvő beiskolázási arányok a nők végzettség szerinti összetételét változtatják meg, míg az iskolázási idő hosszabbodása a végzettségi csoportra jellemző születési kort emelheti. Elméletileg tehát az oktatási expanzió a termékenység országos szintjének csökkenésével jár (Husz 2006).

Számos elméleti és empirikus tanulmány született a nők iskoláztatásának és termékenységének kapcsolatára vonatkozóan. Az „új háztartásökonómia” koncepciójából kiindulva azt várhatnánk, hogy a nők iskolázottsági szintje negatív kapcsolatban van a gyermekvállalási kedvükkel: a magasabban iskolázottak később kezdik el a gyerekszülést és kevesebb gyereket vállalnak. Az empirikus vizsgálatok eredményei azonban ezt nem támasztották alá teljes mértékben. Számos esetben igazolható volt, hogy az iskolázottsági szintnek (különösen a felsőfokú végzettségű nők esetében) valóban pozitív hatása van az első gyermek megszületésének halasztására. (Marini 1984).

Ami az iskolázottsági szintnek a gyermekszámra gyakorolt hatását illeti, az adatok országonként eltérő összefüggést mutatnak, különösen a magasabb iskolai végzettségű nők gyermekvállalási hajlandóságára vonatkozóan. Nagyban befolyásolja, hogy az egyes országok mennyire családbarát szociálpolitikát folytatnak. Ahol számos kormányzati intézkedés (részfoglalkozású munkahelyek, magas szintű gyermekellátó intézmények stb.) könnyíti meg a munka és a család potenciális konfliktusának kezelését, ott a magasabb iskolázottságnak nincs olyan mértékű visszatartó hatása, mint a kevésbé nagyvonalú családpolitikát folytató országokban. A témához kapcsolódó magyarországi kutatások nem látszanak alátámasztani ezt az összefüggést. Az adatok azt mutatják, hogy nálunk a gyermekszám végzettség szerinti alakulása egyre inkább egy nem szimmetrikus U alakú görbével írható le, azaz a képzetlenebbeknek jóval több, míg a diplomásoknak

kicsivel több gyerekük van, mint az érettségizetteknek (Spéder 2003). Husz Ildikó (2006) szerint még nem látható tisztán, hogy a társadalmi csoportok szerint milyen gyermekvállalási minták fognak stabilizálódni, de az első jelek arra utalnak, hogy miként a piacgazdaság kiépülésével párhuzamosan egyre inkább felértékelődik az emberi tőke most számolnunk kell ennek a demográfiai következményeivel, vagyis azzal, hogy a magasabban képzettek később és kevesebb gyermeket vállalnak.

A tanulói státusznak ugyanolyan negatív hatása van az első gyermekvállalásra, mint a tartós párkapcsolat kialakításra és ennek a hatása sokkal fontosabb, mint magának az iskolai végzettségnek. A különböző országokról készített tanulmányok azzal az eredménnyel záródtak, hogy a nők addig halasztják a gyermekvállalást, amíg be nem fejezik a tanulmányaikat (Blossfeld és Huinik 1991; Kreyenfeld 2009; Bukodi 2004, Vikat 2004). Ennek oka egyrészt az lehet, hogy ameddig nem függetlenek gazdaságilag a szüleiktől (nyilvánvalóan nem, ha még tanulnak) addig úgy érzik, hogy nem szabad gyermeket vállalniuk. Az is meghúzódhat a jelenség a háttérben, hogy a potenciális időkonfliktust próbálják elkerülni, amit a gyereknevelés és a tanulmányok összeegyeztetése okozna. Valószínűleg a társadalomban is él egy normatív elvárás, amely szerint a tanulóknak nem szabad szülővé válniuk és ennek is próbálnak megfelelni.

Nagy különbségek vannak abban, hogy hány éves korban fejezik be a tanulmányaikat a különböző iskolai végzettséget szerzett fiatalok. A gyerekvállalás elhalasztása a tanulmányok befejezésig már magában implicálja azt, hogy a magasabb iskolai végzettségűek későbbi életkorban válnak szülővé, tehát náluk szűkebb időintervallum áll rendelkezésre arra, hogy gyermeket vállaljanak addig, amíg eléri azt a biológiai vagy társadalmi életkori határt, amely már nem teszi lehetővé a szülővé válást.

Magyarországon a fertilitási hajlandóság mutatói azt jelzik, hogy a gyermekvállalás korántsem egyforma a társadalom egészében; amennyiben iskolai végzettség szerint homogénnek tekinthető csoportokra bontjuk a népességet, eltérő gyermekszámot találunk. Ez a jelenség arra utal, hogy a társadalom különböző csoportjai különféle fertilitási rátákkal rendelkeznek. Mivel az adott csoportra általánosan jellemző mutatószámokról van szó, ez azt jelzi, hogy a jelenség mögött makroszintű okok húzódnak meg.

A fertilitás szempontjából egy paradox helyzet alakult ki Magyarországon (Bartus et. al. 2010), hiszen a racionális megfontolások alapján azt várhatnánk, hogy

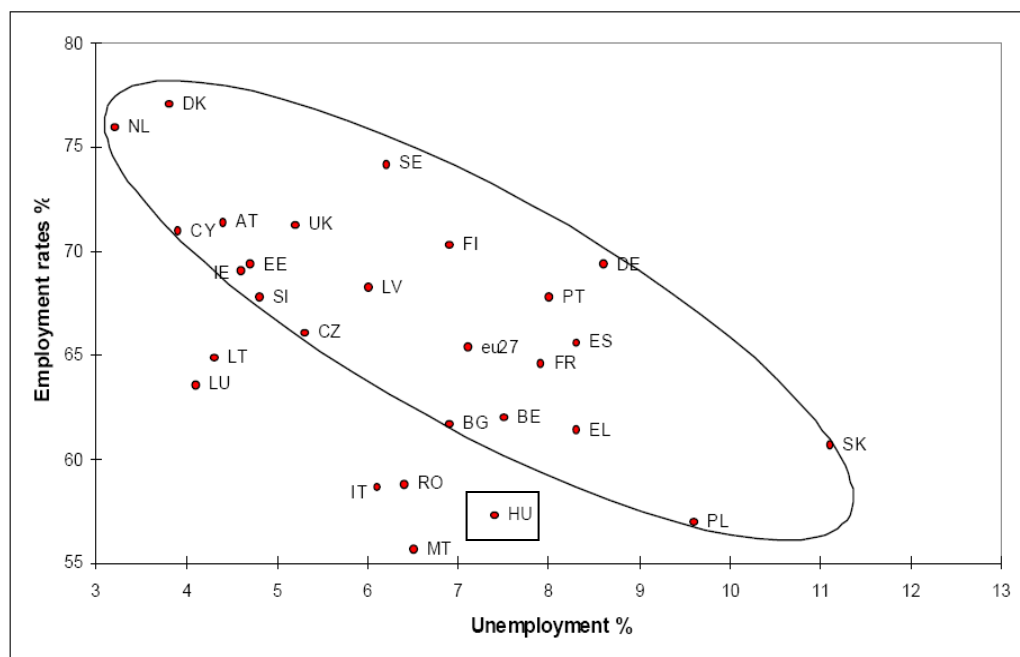
az iskolai végzettség növekedésével csökken a gyermekszám, az elemzések viszont azt igazolják, hogy a középső és a felső iskolai végzettséggel rendelkezők közel ugyanannyi gyermeket vállalnak. A fertilitási paradoxon tehát arra vonatkozik, hogy a középiskolai végzettséggel rendelkezők miért nem vállalnak több gyermeket, hiszen az ő körükben alacsonyabb alternatív költség, mint a diplomások körében. Husz Ildikó (2006) makro adatokon végzett empirikus kutatása is azt támasztja alá, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettségű nők között a legmagasabb termékenység. Miközben a legalacsonyabb termékenységet a középiskolai végzettségűek körében találta. Az anyává válás legnagyobb mértékű elhalasztása a szakmunkásképzőt végzett nők körében figyelhető meg. A szerző ebből azt a következtést vonja le, hogy Magyarországon a termékenység csökkenés mögött gazdasági okok állnak, mivel a szakmunkás végzettségű nők helyzete romlott leginkább a rendszerváltozás hatására (Husz 2006). tovább vizsgálni. „Amíg a szakmunkásképzőt végzett anyák a gazdasági recesszióra a gyermekvállalás időleges elhalasztásával reagáltak, addig az érettségizettek és a diplomások termékenységcsökkenésében az időzítési és a mennyiségi hatás egyszerre érvényesül” (Husz 2006:63).

3.2.2 A magyar munkaerőpiac rugalmatlansága

A magyar munkaerőpiac jellemzője az alacsony foglalkoztatottsági ráta, miközben a munkanélküliek aránya sem kiugróan magas európai viszonylatban (1. ábra).

1. Ábra

A foglalkoztatottak aránya (%) és a munkanélküliségi ráta (%) az EU 27-ben, 2008

Forrás: Eurostat Regional Yearbook 2008.

A 15-64 éves korosztályban a foglalkoztatási ráta 2008-ban 56,7% volt, ami 9,3 százalékponttal alacsonyabb, mint az EU 27 tagországának átlaga. A foglalkoztatottak korstruktúráját tekintve különösen a fiatal (15-24) és az idősebb korosztály (55-64) foglalkoztatottsági rátája marad el az EU átlagtól. A fiatalok foglalkoztatásának elmaradásában az iskolai expanziónak, valamint annak van szerepe, hogy hazánkban nincs hagyománya a tanulás melletti munkavállalásnak. Látható (2. táblázat), hogy Európában nálunk az egyik *legalacsonyabb a részmunkaidős foglalkoztatások aránya* (Eurostat Regional Yearbook 2008). A 15-64 éves a foglalkoztatottak 4,3%-a dolgozott részmunkaidőben 2008-ban⁸, míg az EU 27 tagországának átlaga ekkor 18% körül volt (Váradi 2008). Hazánkban a részmunkaidős foglalkoztatottak közel kétharmada nő. Alacsonynak mondható a

⁸ Azok a foglalkoztatottak, akik a referencia hét alatt bármilyen fizetett munkát végeztek vagy profitért dolgoztak legalább egy órát vagy nem dolgoztak, de volt munkájuk, melyből ideiglenesen hiányoztak. A család alkalmazottak is ideszámítanak. A teljes és részmunkaidős foglalkoztatás megkülönböztetése a kérdezettek ítélete alapján történt. Ennél egzaktabban nem lehet megállapítani, hogy mi számít teljes és a részmunkaidős foglalkoztatásnak, mivel a teljes álláshoz szükséges munkaidő tagállamonként és iparágaként különbözik.

részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya (Lásd 2. táblázat), főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a 15-49 éves korcsoportba tartozó nők közel 50 százaléka szeretne részmunkaidőben foglalkoztatott lenni (Frey 2001).

2. Táblázat

Részmunkaidőben dolgozók aránya (%) az EU 27-ben, 2008

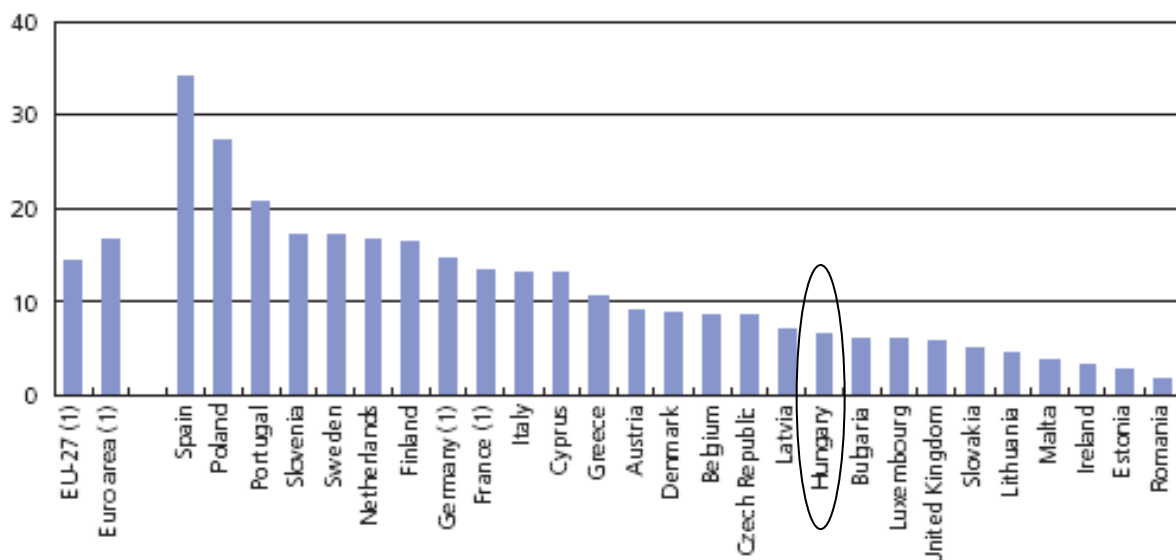
	1996	2001	2006
EU27	15,9	16,2	18,1
Eurózána 2006	14,1	16,1	19,5
Belgium	14,5	18,5	22,2
Bulgária		3,2	2
Cseh Köztársaság		4,9	5
Dánia	21,9	20,1	23,6
Németország	16,7	20,3	25,8
Észtország		8,2	7,8
Írország	11,4	16,5	16,8
Görögország	5	4	5,7
Spanyolország	7,6	8	12
Franciaország	16,3	16,3	17,2
Olaszország	6,5	8,4	13,3
Ciprus		8,4	7,7
Lettország		10,3	6,5
Litvánia		9,9	9,9
Luxemburg	8	10,4	17,1
Magyarország	3,7	3,6	4
Málta		7,4	10,1
Hollandia	38	42,2	46,2
Ausztria	14	18,2	21,8
Lengyelország	10,6	10,3	9,8
Portugália	9,2	11,1	11,3
Románia	14,9	16,6	9,7
Szlovénia		6,1	9,2
Szlovákia		2,3	2,8
Finnország	11,4	12,2	14
Svédország	20,2	21,1	25,1
Egyesült Királyság	24,6	25,1	25,5
Horvátország		8,3	9,4
Törökország		6,2	7,9
Izland			22,2
Norvégia		26	28,7
Svájc	28,1	31,8	33,3

Forrás: Eurostat Regional Yearbook 2008.

A határozott idejű szerződéssel rendelkező munkavállalók aránya Magyarországon szintén alacsonyabb az EU 27 átlagánál, 10% alatt van. (Lásd 2. ábra)

2. Ábra

A határozott munkaidejű szerződéssel rendelkező munkavállalók aránya (%)⁹, 2006

Forrás: Eurostat Regional Yearbook 2008.

A munkaerő-piaci helyzet hatása a párkapcsolat alakulásra

Magyarországon Spéder Zsolt és Pongrácz Tiborné (2003) úgy nevezett régi típusú élettársi kapcsolatról –elváltak és özvegyek- részesítették előnyben ez a párkapcsolati forma, különösen jellemző volt ez vidéken - és úgy nevezett új típusú élettársi kapcsolatról beszélnek. A szerzőpáros új típusúnak nevezi, amikor a fiatalok a házasság előtt/helyett választják ezt a típusú kapcsolatot. Mivel újfajta jelenségről van szó, ezért kézenfekvőnek tartják, hogy felülről terjed, azaz a felső társadalmi csoport a mintaadó, azonban lényeges eltérést nem találtak a két csoport között. Utasi (2001) szintén azt képviseli, hogy a munkaerő-piacon jobb pozícióban élők választják az élettársi kapcsolatot, Ők azok, akik munkapiaci státuszuknak köszönhetően megengedhetik maguknak a házasság nélküli együttélést, könnyebben eltérhetnek az uralkodó életformáktól (Utasi 2001, 2004).

Ugyanakkor más hazai kutatások azt találták, hogy a rosszabb munkapiaci státusz nem teszi lehetővé a tartós párkapcsolat kialakítását, azaz házasságkötést

⁹ Akkor lehet határozott idejűnek tekinteni egy munkaszerződést, ha a munkáltató és a munkavállaló megegyezik a munkavállalás végében. Ez lehet egy konkrét dátum, vagy a feladat teljesítése vagy egy korábbi munkavállaló visszatérése, akit az adott munkavállaló helyettesít. Tipikus esetek: szezonális foglalkoztatás, munkaerő-bérlés, vagy speciális gyakornoki állás.

(Bukodi 2004; Szalma-Róbert 2007). Így az élettársi kapcsolatot fiatalok leginkább akkor létesítenek, amikor még bizonytalan a munkaerő-piaci státuszuk így ez az életszakasz nem teszi lehetővé az olyan végleges döntések meghozatalát, mint a házasság kialakítása, miközben a foglalkoztatottság elősegíti a házasság kialakulását. E tekintetben a munkaviszony és az életforma egymással homológ, mivel a flexibilitás a munkapiacra gyakran jár együtt a kevésbé konvencionális magánéleti viszonyok választásával (Sántha 2009). Az 1980-as években Magyarországon ebben a témában végzett kutatások rámutattak, hogy a házasságon kívüli kapcsolatban élők a leghátrányosabb társadalmi rétegekből jöttek (Carlson és Klinger 1987).

A kutatások között eltérés oka az lehet, hogy Utasi (2004) nem szűkítette le a vizsgálatait az első tartós párkapcsolat kialakítására, így az ő kutatásban sokan éppen a házasság után választják az élettársi kapcsolatot.

Korábban láthattuk, hogy a felsőoktatási intézményekben járók között magas volt az élettársi kapcsolatban élők aránya (Bukodi 2001), mivel még nem léptek be a munkaerő-piacra vagy még csak bizonytalan státusszal vannak ott jelen. Ezenkívül Bukodi (2004) a legképzetlenebbek között találta legmagasabbnak az élettársi kapcsolatban élők arányát (Bukodi 2001). Ez arra utal, hogy az elégtelen kereseti potenciál és a beszűkült karrierkilátásokkal rendelkezők nagy része kénytelen ezt a kevésbé biztos, de az esetek többségében kevesebb erőforrást igénylő párkapcsolatot választani.

A nemek szerinti különbséget figyelembe véve Bukodi (2002) azt találta, hogy a párkapcsolat kialakítása mindkét nemnél akkor a valószínűbb, ha a nőtlen férfi vagy a hajadon nő dolgozik, azonban eltérő aránykülönbségek találhatók a két nem foglalkoztatott és nem foglalkoztatott csoportjai között a férfiak javára. Vagyis férfiakkal szemben még ma is él az az elvárás, hogy nekik kell a családfenntartó szerepet betölteniük. A másik alternatív magyarázat, hogy nőkre nagyobb nyomás nehezedik egy bizonyos kor fölött, hogy házasságban éljenek (Bukodi 2002). Ellenben az élettársi kapcsolatoknál ez az asszimetria nem figyelhető meg, vagyis mindkét nem esetében akkor magasabb az élettársi kapcsolatok bekövetkezésének valószínűsége, ha az egyén aktív kereső (Bukodi 2002).

Ezek szerint a foglalkoztatottságnak is kettős hatása van az első párkapcsolat formálódására, azaz a munkaerő-piaci helyzettől függ. Instabil, bizonytalan idejű, atipikus foglalkoztatottság esetén meggátolja a stabil párkapcsolat kialakulását, míg stabil a foglalkoztatottság elősegíti a házasság kialakulását.

Más kutatók nem gondolják, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt hely határozza meg az élettársi kapcsolat vs. házasság választásnak kérdését. Sokkal fontosabbnak tartják a szocializációs háttér és a vallásosság hatását.

A munkaerő-piaci helyzet hatása a gyermekvállalásra

Ez idáig kevés tanulmány vizsgálta részletesen, hogy a rendszerváltást követő időszakban a termékenység drasztikus csökkenését milyen mértékben befolyásolták a munkapiacra tapasztalható változások. Ellenben számos olyan írás született, amely a gazdasági rendszer összeomlását, az életszínvonal romlását magyarázó tényezőként értelmezték a termékenység csökkenésében, például Macura (2000) nevéhez köthető krízishipotézisben is ezzel a logikával találkozhatunk: a gazdasági körülmények romlása a gyermekvállalás elhalasztásával vagy elmaradásával jár együtt. Más kutatók nemcsak az életszínvonal csökkenését nevezik meg magyarázó változóként, hanem a gyermekvállalás elhalasztását azzal magyarázzák, hogy a rendszerváltás után a bizonytalansági tényezők növekedtek (Ranjan 1999). A kutatások tehát nem koncentrálnak eléggé a munkapiacra. Holott a munkapiac az az intézmény, amely a gazdasági dinamizmus következményeit a hétköznapi ember számára közvetítette (Spéder 2003). A rendszerváltás követően például néhány év leforgása alatt milliós nagyságrendben, szűntek meg munkahelyek, a foglalkoztatottak státusza, javadalmazása és biztonsága is jelentősen átalakult. Miközben a fiatalok egyre nagyobb nehézségbe ütköznek a munkaerő-piaci karrierjük kezdetekor: egyre több időt vesz igénybe az első állás megtalálása, ami többnyire rövidtávú, határozott munkaidejű, bizonytalan munkaviszonyt takar.

Nem egyszerűen arról van tehát szó, hogy a rendszerváltást követően szűkül a munkakínálat és megjelent a munkanélküliség jelensége, hanem a munkavállalóknak egy minőségileg új munkapiacra kell helytállniuk (Spéder 2003). Tehát az 1990-es évek és napjaink munkaerőpiacán valószínűleg sokkal nehezebb a munka és a család összeegyeztetése a munkavállaló számára, mint a 1980-as évek munkaerőpiacán, lévén, hogy alkupozícióik romlottak (Spéder 2003). A foglalkoztatás visszaesése döntően az 1990-es évek elejére esett, a nők esetében azonban az 1997-es év volt a mélypont (Spéder 2003).

A munkapiac másik fontos ismérve, hogy a férfiak átlagbére magasabb, mint a nőké. Galasi (2001) szerint csökkentek a két nem kereseti különbségei. Mindez azt jelenti, hogy a női keresetek családon belüli részaránya vélhetőleg emelkedett, de majdnem biztos, hogy nem csökkent.

A foglalkoztatott nők gyermekvállalási hajlandósága a rendszerváltást követően csökkent, ami egyrészt annak tudható be, hogy a nők között kevesebb lett a foglalkoztatottak részaránya, másrészt az is szerepet játszik, hogy a munkapiacon maradó nők gyermekvállalási hajlandósága szintén csökkent (Spéder 2003).

A munkapiac minőségi átalakulása tehát azzal a következménnyel járt, hogy a szülőképes foglalkoztatott nők módosították gyermekvállalási gyakorlatukat, azaz kevesebb gyermeket vállaltak, és későbbre tolódik az első gyermekvállalás ideje. Ennek egyik következménye, hogy a munkakezdés és az első gyermekvállalás közé egyre több nő esetében ékelődik be a munkavállalás hosszabb periódusa. Nem csupán a szülések elhalasztásáról van szó, hanem a munkavállalói és családi karrier életútbeli ütemezésének megváltozásáról.

4. Az empirikus kutatás metodológiai megközelítése

Az alábbi fejezetben bemutatjuk az empirikus kutatás koncepcióját, az ellenőrizendő hipotéziseket és a kutatás során alkalmazott módszereket, valamint a felhasznált adatbázisok főbb jellemzőit.

4.1 Kutatási koncepció

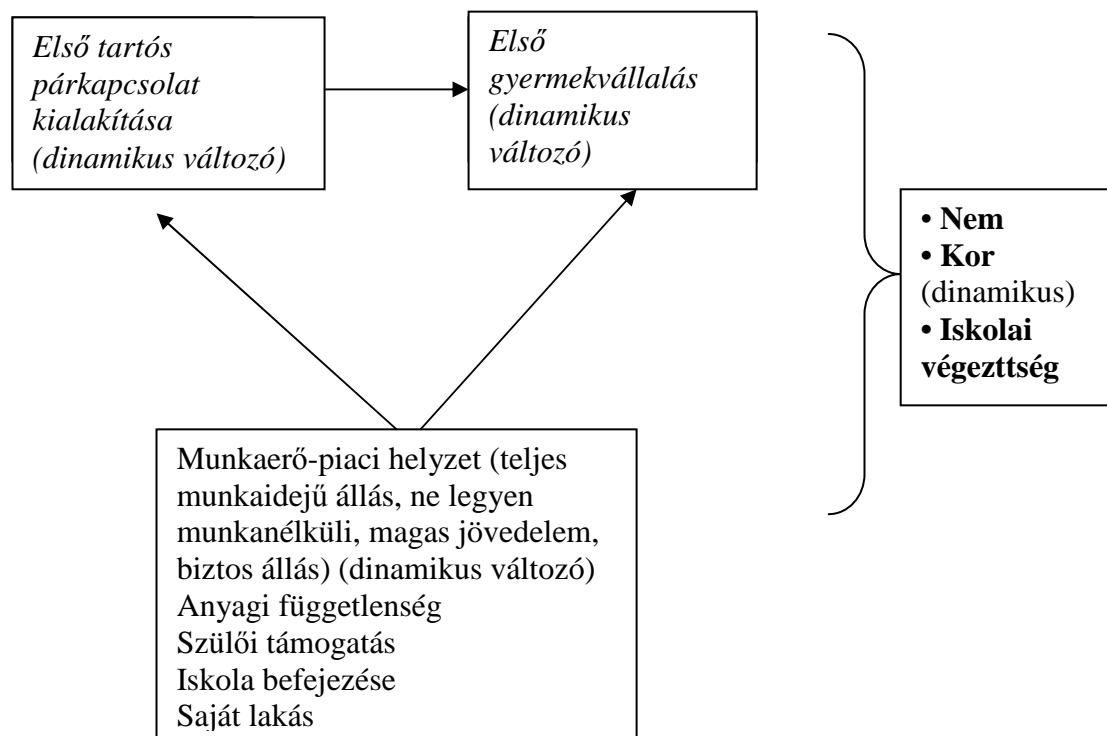
Jelen kutatás során csak az első tartós párkapcsolatot és az első gyermekvállalást vizsgáljuk, mert feltételezzük, hogy más tényezők hatnak az első tartós párkapcsolat kialakítására, mint a többedikre, illetve az első gyermekvállalásra, mint a magasabb paritású gyermekvállalásra¹⁰. Például a többedik párkapcsolat kialakításánál olyan tényezőkkel is számolnunk kellene, amelyek az első párkapcsolatoknál még nincsenek jelen, vagy más súllyal esnek latba. Például a korábbi kapcsolatból származó gyermek(ek), az átlagosan magasabb életkor, a szülői háttér szerepének csökkenése és az egyéni életút során elért teljesítmény felértékelődése stb. A magasabb paritású gyermekvállalásnál pedig közrejátszhat, hogy a szülők szeretnének-e testvért, illetve az a tapasztalat is befolyásolja, amit már szülőként szereztek.

Az empirikus kutatás első részében a munkaerőpiac szerepét a nők és a férfiak házasságkötésében és gyermekvállalásában a következő modell szerint vizsgáljuk:

¹⁰ Ha ugyanazok a tényezők is hatnak a többedik tartós párkapcsolat kialakítására és magasabb paritású gyermekvállalásra, ebben a dolgozatban akkor sem tudnánk azt vizsgálni, mert meghaladná a dolgozat kereteit.

3. Ábra

Az elvégezni kívánt elemzések oksági sémája: attitűdök a házassággal és a gyermekvállalással kapcsolatban

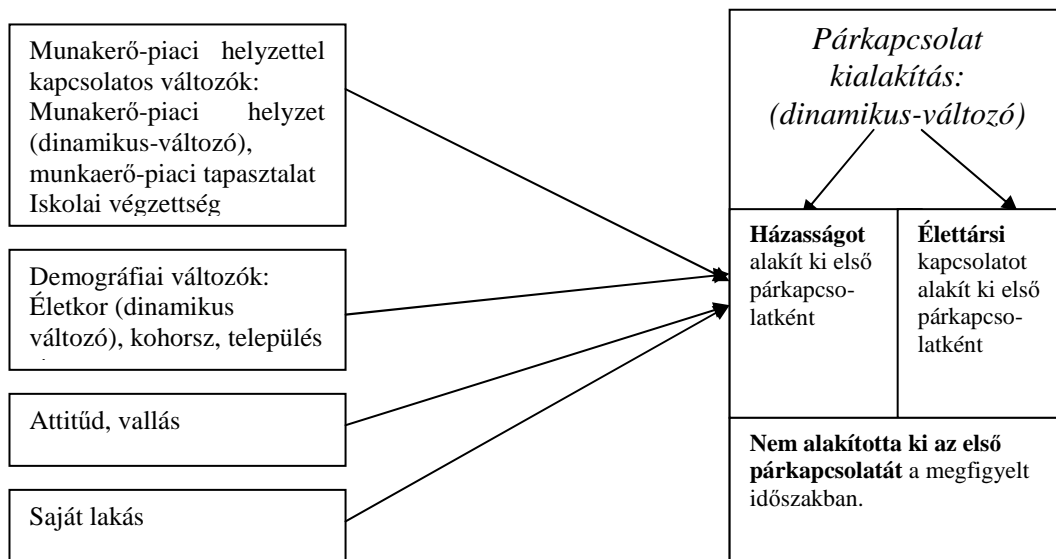
Forrás: Saját szerkesztés

A függő változóinkat (mi szükséges a házassághoz és a gyermekvállaláshoz) a munkaerő-piaci helyzet változóval, az anyagi függetlenséggel, az iskola befejezéssel, a saját lakással való rendelkezéssel és a szülői támogatással magyarázzuk. Ezenkívül azt is megvizsgáljuk, hogy a különböző társadalmi ismérvekkel rendelkező (nem, kor, iskolai végzettség) csoportok között van-e különbség abban, hogy mit tartanak fontosnak a vizsgált jelenségekhez (lásd 3. ábra). Az elemzésbe nem tudtuk bevonni a foglalkozás jellege változót (felső vezető, szellemi munkát végző, kék galléros, stb.), mert az adatok nem tették lehetővé, hogy dinamikus változót képezzünk belőle. Nem dinamikus változóként pedig egy eseménytörténeti modellben nem ajánlott használni ezt a változót, hiszen fennáll annak a kockázata, hogy nem a partnerkapcsolat kialakítása előtti, illetve a szülővé válás előtti foglalkozási jelleget vizsgáljuk, hanem egy azt megelőző állapotot.

Az attitűdök szintjén túl azt is megnézzük, hogy ténylegesen mi befolyásolja az első párkapcsolat kialakítását, illetve a munkaerő-piaci státusz hogyan befolyásolja azt, hogy valaki élettársi kapcsolatot, vagy házasságot alakított ki első

párkapcsolatként, vagy éppen nem alakította még ki az első tartós párkapcsolatát. Ennek vizsgálatához a versengő kockázatok modelljét alkalmazzuk, melynek sémáját a 4. ábra szemlélteti:

4. Ábra
Az elvégezni kívánt elemzések oksági sémája: első párkapcsolat kialakításának versengő modellje

Forrás: Saját szerkesztés

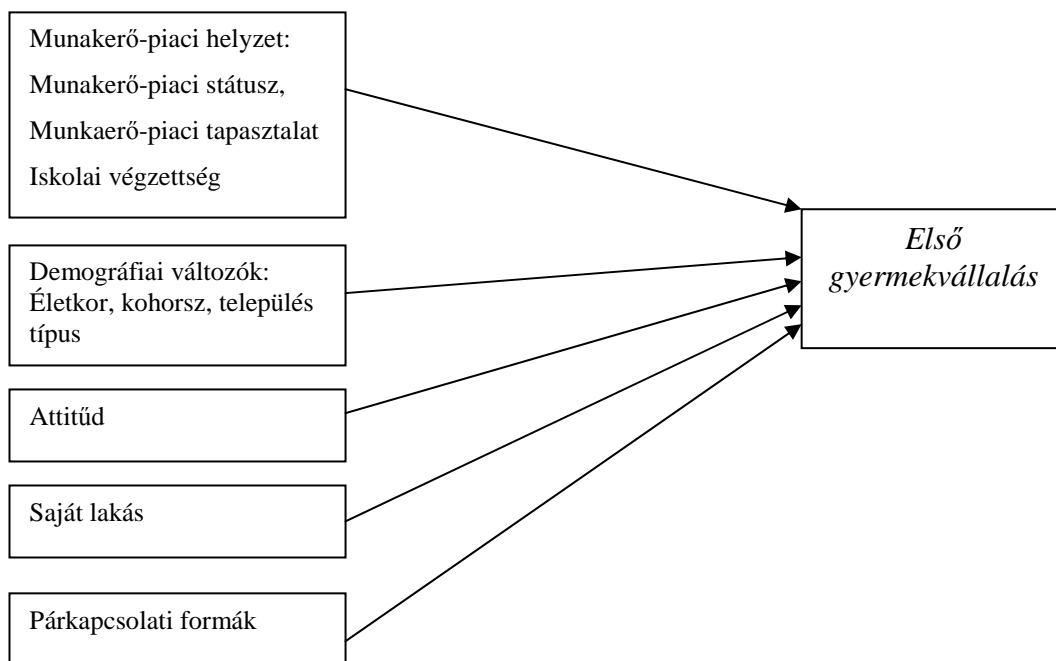
A 4. ábra az első párkapcsolat kialakításnak általunk feltételezett versengő modelljét mutatja be, vagyis, hogy a munkaerő-piaci helyzet, a demográfiai változók, az attitűdök és a saját lakással való rendelkezés miként befolyásolja közvetlenül a párkapcsolat formálódást. Mégpedig megvizsgáljuk külön-külön a házasságra és az élettársi kapcsolatra is a változók hatását, referencia csoportnak pedig az egyedülállókat tekintjük azokat, akik a második hullám végéig nem éltek tartós párkapcsolatban. Az élettársi és a házassági kapcsolatra nem úgy tekintünk, mint egymás alternatívája, hanem sokkal inkább egymás kiegészítői. Az élettársi kapcsolat megelőzi, vagy ideiglenesen helyettesíti, ha az egyéni életútban sok bizonytalansági tényező található. Amennyiben a fiataloknak nem kell munkaerő-piaci vagy más strukturális bizonytalanságokkal szembenéznük (iskola befejezése, saját lakás megléte) akkor választják a házasságot. Feltételezzük tehát, hogy nem véglegesen váltja fel az élettársi kapcsolat a házasságot, hanem csak időlegesen helyettesíti azt az egyéni életútban. Betöltve azt a funkciót, hogy a bizonytalanságban bővelkedő

életszakaszban az egyéneknek ne kelljen végleges döntést (házasság) hozniuk. Az empirikus elemzésünk célja annak megállapítása, hogy milyen társadalmi tényezők hatására döntenek a fiatalok a rugalmas kapcsolati forma mellett? Milyen dimenziókban található lényeges különbség közöttük és a házas társaik között?

A munkaerő-piaci helyzet nemcsak a párkapcsolat alakulására van hatással, hanem ezen keresztül illetve közvetlenül is érinti a gyermekvállalás kérdését. Tehát szeretnénk a következő kérdésekre is választ kapni: Milyen társadalmi tényezők befolyásolják a gyermekvállalás kérdését? A szülővé válás feltételezett modelljét az 5. ábra mutatja be.

5. Ábra

Az elvégezni kívánt elemzések oksági sémája: első gyermekvállalás modellje

Forrás: Saját szerkesztés

4.2 Megfontolások az alkalmazott módszerekkel kapcsolatban

Jelen kutatásban alapvetően hármas módszertannal dolgozunk. Ahogyan az előző alfejezetben kifejtettük, három modellt tesztelünk. Először az attitűdök szintjén vizsgáljuk meg, hogy mit gondolnak az emberek arról, hogy mi fontos a

házasságkötéshez és a gyermekvállaláshoz, különös tekintettel arra, hogy a munkaerő-piaci helyzetet miként látják a kérdezettek. Elsőként az attitűdvizsgálatokhoz leginkább illő, nagymintás adatbázisokon alkalmazható statisztikai technikákkal tárjuk fel a változók közötti összefüggéseket: átlagszámítás és a legkisebb térelemzés egyik módszerét: a MINISSA modellt (Michigan-Israel-Nijmegen Integrated Smallest Space Analysis) alkalmazzuk.

Ezt követően pedig az eseménytörténeti elemzés (event history) technikájának alkalmazásával tárjuk fel, hogy a munkapiaci helyzet milyen módon befolyásolja az első tartós párkapcsolat kialakítását és a gyermekvállalást.

Az első tartós párkapcsolat kialakításának a vizsgálatához a diszkrét eseménytörténeti elemzésen belül a versengő modellt alkalmazzuk a panel adatokon. Végül pedig az első gyermekvállalás elemzéséhez szintén a diszkrét eseménytörténeti elemzés technikáját használjuk a panel adatokon és azon belül pedig logit modellt alkalmazunk.

4.2.1 Az attitűd vizsgálatokhoz kapcsolódó megfontolások

Az ESS negyedik hullámának lekérdezésre 2009 januárjában és februárjában került sor egy országos reprezentatív mintán. A fő kérdőívet kérdezőbiztosok kérdezték le, azonban a jelen dolgozatban elemzett kérdések önkitöltős formában kerültek felvételre. Mivel az önkitöltős kérdőívnek időkorlátai vannak, a mintegy 55 percet igénybevevő fő kérdőív lekérdezése után várható, hogy elfogy a kérdezettek türelme. Emiatt 10 perces időkeret állt rendelkezésünkre, hogy az önkitöltős részt kitöltessük, ezért került sor arra, hogy a mintát véletlenszerűen kettébontottuk az alapján, hogy a válaszadó páros vagy páratlan napon született. Összesen 1450 ember válaszolt: 742-en töltötték ki „A” kérdőívet és 708-an pedig a „B” kérdőív kérdéseire válaszoltak és 94-en nem töltötték ki egyiket sem. Az „A” kérdőívben azt kérdeztük, hogy *„Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy nő megházasodjon?”* Míg a „B” kérdőívben ugyanezt a férfiakra vonatkoztatva tettük fel: *„Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy férfi megházasodjon?”* A következő itemek fontosságát kellett rangsorolniuk egytől négyig terjedő skálán a kérdezetteknek: 1, befejezze az iskoláit, 2, teljes munkaidejű állása legyen, 3, legyen független anyagilag, 4, legyen saját lakása, 5, család

támogatását élvezze, 6, biztos állása legyen, 7, a közvetlen környezet elvárásai, 8, ne legyen munkanélküli. A párkapcsolat formálódáson kívül a gyermekvállalás is vizsgáltuk. Az "A" blokkban *„Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy nő gyereket vállaljon?”* Míg a „B” blokkban ugyanezt a férfiakra vonatkoztatva tettük fel: *„Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy férfi gyereket vállaljon?”*. Ennél a kérdésnél a következő 10 item fontosságát kértük, hogy értékeljék a kérdezettek ugyancsak négy fokozatú skálán: 1, befejezze az iskoláit, 2, a szülei tudják őt támogatni, 3, stabil párkapcsolatban éljen, 4, magas jövedelme legyen, 5, ne függjön anyagilag a szüleitől, 6, teljes munkaidejű állása legyen, 7, legyen megházasodva, 8, legyen saját lakása, 9, ne legyen munkanélküli, 10, a család támogatását élvezze.

Mindegyik esetben arra kértük a válaszadókat, hogy osztályozzák 1-től 4-ig terjedő skálán¹¹ az itemek fontosságát, ahol az 1 azt jelentette, hogy egyáltalán nem fontos, a 4-es pedig, hogy nagyon fontos. A minta ilyen jellegű kettébontása (split ballot design) kivételes lehetőséget nyújt arra, hogy a kettős mérce jelenségét vizsgáljuk. Mivel minden kérdezettnek csak a nőkre vagy csak a férfiakra vonatkozó kérdést kellett megválaszolniuk, ezért nem fordulhatott elő az a jelenség, hogy a válaszadók a nőkre és a férfiakra vonatkozó válaszaikat egymáshoz „hangolták” volna. Ha például nagyon fontosnak ítélték a nők esetében az iskola befejezését a házassághoz, akkor, ha ezt a férfiakra vonatkozóan is megkérdeztük volna ugyanazoktól a válaszadóktól, akkor lehet, hogy hajlamosabbak lettek volna arra, hogy a férfiaknál is nagyon fontosnak gondolják az iskola befejezést.

A kérdések összeállításakor arra törekedtünk, hogy a munkaerő-piacra vonatkozó attitűdöket felmérjük a házassággal és a gyermekvállalással kapcsolatban. Mivel feltételezzük, hogy a két esemény között hasonló okok húzódnak, ezért hasonló változókat vontunk be a modellben a házasság és a gyermekvállalás jelenségének elemzéséhez.

Vannak olyan változók, melyek a munkaerő-piaci helyzet stabilitását mérik (ne legyen munkanélküli, teljes munkaidejű állása legyen, biztos állása legyen), és vannak, amelyek az anyagi helyzetet mérik, pl. a saját lakással való rendelkezés és anyagi függetlenség itemek. A saját lakás azért is releváns, mert Magyarországon az

¹¹ Tudatosan törekedtünk arra, hogy olyan skálát használjunk, amelynek nincs közepe kiküszbölve annak a lehetőségét, hogy a válaszadó kikerülje a fontos és nem fontos tengely mellett választást.

emberek törekednek az önálló lakást elérésére, mivel nincs elterjedve a lakás-bérlés intézménye. Az iskola befejezését pedig azért gondoljuk fontosnak, mert az utóbbi években bekövetkezett egy nagy volumenű expanzió, amely azzal jár, hogy a fiatalok hosszabb ideig járnak iskolába és későbbi életkorba fejezik azt be. Két item pedig a külső környezetre (család támogatása, közvetlen környezet elvárásai) vonatkozik. A család támogatásának nálunk régóta nagy jelentősége van és a családi kohézió szerepe a rendszerváltozást követően fel is értékelődött, csak a tágabb közösségek felé csökkent a mértéke (Utasi 2008). Miközben a külső környezet elvárásai egyre kevésbé kontrolálják az egyén viselkedését.

Mindezek feltérképezésére a MINISSA modellt alkalmazzuk, amely lehetőséget ad arra, hogy ne csak az egyes item fontosságának megítéléséről kapjunk képet, hanem arról is, hogy azok hogyan kapcsolódnak egymáshoz, mi a struktúrájuk, hogyan helyezkednek el a házasság, illetve a gyermekvállalás terében. A MINISSA modell is - mint más MDS modellek - a különbözőségi vagy hasonlósági mérték alapján végzi el az adatmátrix elemzését, azaz olyan algoritmust használ, amely lehetővé teszi, hogy megtaláljuk n pont koordinátáit egy r dimenziós térben úgy, hogy a pontok közötti távolságok sorrendisége megegyezzen a különbözőségek sorrendjével (Füstös et. al 2004). A modell előnye más MDS eljárásokkal szemben, hogy sikeresebb a szuboptimális megoldások elkerülésben¹² (Füstös et. al. 2007). Végül a PROFIT modell¹³ (*PRO*perty *FIT*ting) használatával preferencia tengelyeket illesztettünk a MINISSA modell terébe, melynek segítségével azt is láthatjuk, hogy az egyes társadalmi csoportok preferencia tengelyei hogyan illeszkednek a házasság és gyermekvállalás terébe.

4.2.2 Partnerkapcsolat kialakítás: versengő kockázati modell bemutatása

A párkapcsolat kialakításnak vizsgálatára több modellt szoktak alkalmazni attól függően, hogy a folyamat melyik aspektusát kívánják vizsgálni, illetve, hogy hogyan próbálják leírni a kutatók a valóságot. A legegyszerűbb modellben azt feltételezzük, hogy az egyedülálló egyén esetén csak kétféle kimenetel lehetséges a

¹² A MINISSA eljárás egy másik gyakorlati haszna, hogy lehetővé teszi, hogy a koordinátáihoz preferencia tengely illesszünk.

¹³ Ez az eljárás az adott tulajdonsághoz megkeresi az adott térben legjobban illeszkedő vektort, azaz amelyik maximálisan korrelál az adott tulajdonságokkal.

partnerkapcsolat kialakításakor: kialakít párkapcsolatot vagy továbbra is egyedülálló marad. Ilyenkor a kutató arra fókuszál, hogy kik azok, akik egyedülállók maradtak és kik azok, akik párkapcsolatot alakítottak ki (élettárs/házasság). Azok, akik ezt a modellt alkalmazzák azzal a feltételezéssel élnek, hogy ugyanazok a tényezők befolyásolják a két párkapcsolati forma (házasság/élettársi kapcsolat) kialakítását. Ez igaz lehet például a Skandináv országokban, ahol az élettársi kapcsolatok annyira elterjedtek, hogy gyakorlatilag nincs különbség a két kapcsolati forma között. Ezt a modellt mi azért nem alkalmazzuk, mert a hazai kutatások azzal a tanulsággal jártak, hogy van különbség a két párkapcsolati forma között (Bukodi 2004 Utasi 2004; Szalma 2009). Bukodi (2004) eredményei arra utalnak, hogy nálunk az élettársi kapcsolat a fiatalok egy része számára a házassághoz vezető út egyik lényeges állomása, míg egy kisebb részük számára a házasság alternatívájaként rögzül.

A szekvencionális modell alkalmazása is elterjedt, ekkor azt feltételezzük, hogy az egyedülállók különböző típusú eseményeket tapasztalnak meg az időben előrehaladva, azaz például élettársi kapcsolatot alakítanak ki, majd ezután kötnek házasságot. Míg az előző modell csak egyetlen állapotban való átmenetet vizsgált, ez a modell a többszörös állapotok elemzését teszi lehetővé az által, hogy külön modellt használunk minden egyes átmenetre (egyedülállóból élettársi kapcsolat; egyedülállóból házastársi kapcsolat; élettársi kapcsolatból házasság). Ennek az a hátránya, hogy nem tudjuk szimultán egymással párhuzamosan becsülni a modelljeinket, azaz például nem tudjuk tesztelni, hogy a munkaerő-piaci helyzet változónak az élettársi kapcsolatra vagy a házasság kialakítására van erősebb hatása. Ebben a dolgozatban pedig kifejezetten az első párkapcsolat kialakítását befolyásoló tényezőket szeretnénk vizsgálni egy modellben, azaz szimultán becsülni például a munkaerő-piaci helyzet változó hatását az élettársi és a házassági kapcsolatok kialakítására.

Így jutottunk el a versengő kockázatok modelljéhez. Azt néztük meg, hogy azok az egyedülállók, akik még soha nem éltek párkapcsolatban (élettársi kapcsolatban vagy házasságban) vajon milyen párkapcsolatot választanak első párkapcsolatként és mi befolyásolja a választásukat? Ebben a modellben háromféle kimenetel lehetséges, azaz az egyedülállók vagy (1) élettársi kapcsolatot kötnek, vagy (2) megházasodnak, vagy pedig (3) egyedülállók maradnak. Ha egyszer bekövetkezett a vizsgált esemény, azaz az első párkapcsolat kialakítása (élettársi

kapcsolat vagy házasság) akkor nem folytatjuk tovább a megfigyelésünket. Így azt például nem tudjuk vizsgálni, hogy az élettársi kapcsolatok vajon felbomlanak, vagy házassággá alakulnak vagy változatlanul fennállnak.

Egy esemény különböző kimeneteleire azért mondjuk, hogy versengenek egymással, mert egymást kölcsönösen kizáróak, azaz első tartós párkapcsolatot csak egyszer tud kialakítani az egyén és ezt vagy élettársi kapcsolatként vagy házasságként valósul meg¹⁴. A versengő kockázatok elemzésekor a különböző típusú események relatív gyakoriságát vizsgáljuk.

4.2.3 Diszkrét eseménytörténeti elemzéshez kapcsolódó megfontolások

Az eseménytörténeti elemzés egyre inkább elterjedt a demográfiai jellegű kutatások területén. Népszerűsége annak köszönhető, hogy az oksági kapcsolatok elemzésekor a módszer az időtényezővel is képes kalkulálni¹⁵. Ugyanis az adott magyarázó változó értékében t időpontban bekövetkező változás azt eredményezheti, hogy megváltozik a függő változó jövőben való bekövetkezésének a valószínűsége. Ha azt feltételezzük, hogy az aktív keresők nagyobb eséllyel válik szülővé, mint a munkanélküliek, akkor, ha az egyén munkapiaci helyzete megváltozik pl. munkanélküli volt, de talált magának munkát a vizsgált periódus ideje alatt, akkor az esélye is megváltozik arra, hogy szülővé váljon.

Mindez képlettel leírva:

$$\Delta Y_t^A \longrightarrow \Delta Pr(\Delta Y_{t'}^B), t < t'$$

Ahol a ΔY_t^A kifejezi a dinamikus magyarázó változóban (munkaerő-piaci helyzetben) bekövetkező változást, amely bizonyos valószínűséggel változást idézhet elő a függő változóban (gyermekvállalás) $\Delta Y_{t'}^B$.

Az eseménytörténeti elemzés első lépése azoknak az állapotoknak a meghatározása, amelyet vizsgálni szándékozunk. Ha például arra vagyunk

¹⁴ Az is megtörténhet, hogy valaki úgy alakít ki tartós kapcsolatot, hogy nem házasodik meg és nem költözik össze a partnerével, hanem fenntartják a külön háztartást, ez azonban hazánkban ritkán fordul elő, mind kulturális, mind anyagi okok miatt. Ezzel az esettel egyrészt azért nem foglalkozunk, mert nagyon kevés embert érint, másrészt az adatbázis ne teszi lehetővé, hogy a külön háztartásban élő partnereket vizsgáljuk.

¹⁵ Azon felül, hogy az ok megelőzi az okozatot.

kíváncsiak, hogy kik azok, akik egyedülállóak maradtak és kik azok, akik megházasodtak az általunk vizsgált időintervallumban akkor két állapotot különítettünk el: egyedülálló és házas. Az esemény pedig nem más, mint átmenet az egyik állapotból a másikba. Azt az időintervallumot, amelynek során az esemény bekövetkezhet, kockázati időnek nevezzük. Kockázati periódus a megfigyelés kezdetétől az esemény bekövetkezéséig, vagy ha ez nem következett be, akkor a megfigyelés végéig tart. Ezt az időtartamot tovább bonthatjuk aszerint, hogy milyen egységben mérjük az időt. Természetesen minél kisebb egységben mérjük az időt, annál pontosabb képet tudunk kialakítani egy adott esemény egy adott élettörténeti periódusban történő bekövetkezéséről, ill. be nem következéséről. Az általunk használt adatforrás a havi mérést teszi lehetővé, így hónapokra bontva alakítottuk ki a személy-periódus adatstruktúrát, amelyen az élettörténeti elemzést végeztük.

A megfigyelési egységek személyek voltak, azaz nem volt lehetőségünk arra, hogy a párok mindkét tagját vizsgáljuk a gyermekvállalási kérdéseket illetően. A meglévő adathalmaz átstrukturálásával létrehoztunk egy speciális személy-periódus adatbázist, ahol a periódusok naptári hónapok, mely 2001 novemberében kezdődik és 2005 májusáig¹⁶ tart. A regressziós elemzéseket az 1965-1983 között¹⁷ született nőkön és férfiakon végeztük el. Csak azokat az eseteket tudtuk vizsgálni, ahol a születés a két hullám között történt, mivel csak erre vonatkozóan áll rendelkezésünkre részletes adat.

A termékenység okaira vonatkozó hipotézisek tesztelésére olyan adatokra van szükség, ahol a független változók az időben megelőzik a függő változót, pontosabban a gyermekvállalást. Ezért az iskolai végzettség és a jövedelem esetén a 2001. novemberi adatokat használtuk. A gyermekvállalási döntést pedig úgy vizsgáltuk, hogy a gyermek születésének időpontjából kivontunk 9 hónapot. A függő változónk egy olyan dummy változó, amely 1-es értéket vesz fel a fogantatást megelőző évben, amúgy értéke nulla.

¹⁶ Megjegyezendő, hogy a kérdések különböző hónapokban zárultak.

¹⁷ Azt feltételeztük, hogy akik 39 éves korukig nem alakítják ki az első párkapcsolatukat azok a jelentősen különböznek a többségtől, így őket kihagytuk az elemzésünkéből, hogy a mintánk ne torzuljon.

4.3. Az ellenőrizendő hipotézisek

A fentiek nyomán a kutatás során a következő hipotézisek ellenőrzésére került sor.

4.3.1 Attitűdökre vonatkozó hipotézisek:

H1.1. (Kettős mérce hipotézis) Magyarországon sokan vélik úgy, hogy a férfiaknak kell elsősorban a családfenntartó szerepet betölteniük – annak ellenére, hogy régóta a kétkeresős családmodell az uralkodó- ezért a biztos munkaerő-piaci helyzet megléte fontosabb a házasságkötéshez és a gyermekvállaláshoz is, ha férfiakra vonatkozóan tesszük fel a kérdést, mintha nőkre vonatkoztatva kérdezzünk. Azaz létezik egyfajta „kettős mérce” a társadalomban: *a férfiakkal szemben szigorúbb elvárás a stabil munkapiaci helyzet megléte a házassághoz és a családalapításhoz, mint a nőkkel szemben.*

H1.2. *A kettős mérce fenntartása a nőkre jobban jellemző. Ők azok, akik inkább elvárják a férfiaktól a családfenntartó szerepet, mivel a házasság régebben gazdasági stabilitást is jelentett a nők számára, ezért feltételezhető, hogy tovább él ez az elvárás, hogy a férj szorosabban kötődjön a munkaerő-piachoz. A gyermekvállaláskor pedig a nőknek rövidebb-hosszabb időt a munkaerő-piacon kívül kell tölteniük, ekkor pedig a partnerük gazdasági segítségével bízhatnak, mivel a gyermeknevelési járulék általában nem helyettesíti a kiesett fizetéseket.*

H1.3. Az életkori csoportok szerint jelentős különbségek találhatók mind a házassághoz, mind a gyermekvállaláshoz szükséges tényezők fontosságának megítélésében. Mivel az utóbbi időben jelentős változások történtek: mind a házassági, mind a fertilitási minta megváltozott. Későbbi életkorra tolódnak a fenti események, illetve a házasulási kedv és a termékenységi arányszámok is csökkentek. *Az idősebb korosztály, mivel úgy szocializálódott, hogy a biztos munkaerő-piaci pozíció adott volt számára, ezért ők látják leginkább fontosnak a munkaerő-piaci stabilitás meglétét. A fiatal kohorsz, akik a fenti események előtt állnak, inkább elfogadják a munkaerő-piaci bizonytalanságot és ennek kivédésére összpontosítanak, így számukra relatív fontosabb lehet a családi támogatás (erkölcsi és anyagi) és az anyagi biztonság, illetve a párkapcsolati stabilitás, mint az idősebb kohorsz számára.*

H1.4. *A magasabb iskolai végzettségűek jobb pozícióban vannak a munkaerő-piacon, ezért ők kevésbé fontosnak találják a munkaerő-piaci helyzetet, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező társaik.*

4.3.2 Párkapcsolatokra vonatkozó hipotézisek:

H2.1. (Átterjedési hipotézis) Oppenheimer (1997) elméletéből kiindulva feltételezhetjük, hogy az első tartós párkapcsolat (élettársi kapcsolat/házasság) kialakításához mind a nők, mind a férfiak esetében az szükséges, hogy a munkapiacra jelen legyenek és rendelkezzenek valamiféle munkapiaci tapasztalattal. Azok tudnak a legkevésbé tartós párkapcsolatot létesíteni, akik kívül rekednek a munkapiacra, azaz munkanélküliek, inaktívak vagy még tanulnak, és nem rendelkeznek semmiféle munkapiaci tapasztalattal. Ezt átterjedési hipotézisnek is nevezhetjük, hiszen az élet egyik dimenziójában, a munka világában meglévő előnyös vagy hátrányos helyzet átterjed az élet más dimenziójára, a párkapcsolat kialakítás területére is.

H2.2. (Szelekciós hipotézis) A munkapiaci jelenlét mikéntje viszont azt befolyásolja, hogy a párkapcsolat melyik típusát választják az érintettek. Biztos munkaerő-piaci helyzet esetén inkább kötnek házasságot a fiatalok. Ellenben bizonytalanságot hordozó munkapiaci helyzet esetén inkább a kevesebb kötelezettséget jelentő (könnyebben felbontható), informálisabb élettársi kapcsolatot választják.

A vállalkozói lét mennyiben sorolható a biztos, vagy bizonytalan munkapiaci helyzethez? A empirikus kutatás során végig tudatában vagyunk annak, hogy a vállalkozói lét¹⁸, nagyon heterogén jelentésű. Lehet valaki kényszervállalkozó, vagy éppen sikeres vállalkozó, azaz különböző motivációk állhatnak a vállalkozás indítása mögött, amely befolyásolja a párkapcsolat kialakítás folyamatát is. Abból a szempontból mindenképpen bizonytalanak tekinthető ez a fajta munkaerő-piaci státusz, hogy előre nem látható a vállalkozásból származó jövedelem, tehát a

¹⁸ Ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy a kis esetszám miatt, nem áll módomban olyan részletességgel elemezni a különböző típusú vállalkozói lét hatását a párkapcsolat formálódásra, hogy abból átfogó következtetéseket tudjak leszűrni. Mindazonáltal fontosnak találom, a vállalkozó kategória elkülönítését mid a biztos munkaerő-piaci, mind a bizonytalan munkaerő-piaci háttértől.

jövedelem szórása nagy, és ez teremthet anyagi bizonytalanságot. Ezt szelekciós hipotézisnek keresztelhetjük, azaz a munkaerő-piaci helyzet határozza meg, hogy élettársi kapcsolatot, vagy házastársi kapcsolatot alakít ki valaki.

4.3.3 Gyermekvállalásra vonatkozó hipotézisek:

H3.1. (Átterjedési hipotézis) A biztos munkapiaci helyzet, a magas iskolai végzettség, a megfelelő munkapiaci tapasztalat mind a nőknél, mind a férfiaknál a gyermekvállalást ösztönzi. A fiatalok tehát addig halasztják a gyermekvállalást, amíg nem alakítanak ki biztos státuszt a munkapiacon. Ezt átterjedési hipotézisnek nevezhetjük az előző hipotéziscsoportban megfogalmazotthoz hasonlóan.

H3.2. (Kompenzációs hipotézis) Azok a fiatal nők¹⁹, akik nem látnak esélyt arra, hogy biztos státuszt érjenek el a munkapiacon (alacsony iskolai végzettség, kevés munkapiaci tapasztalat, bizonytalan állás) a gyermekvállalásra úgy tekintenek, mint az önmegvalósítás eszközére. Ezt kompenzációs hipotézisnek is nevezhetjük, mivel, ha az életük egyik dimenziójában nagyfokú bizonytalanság van, akkor ezt a magánéleti dimenzióban megpróbálják azzal kompenzálni, hogy elkerülik a bizonytalanságot és korán gyermeket vállalnak. Ezt a hipotézist csak a nőkre vonatkozóan fogalmazzuk meg, mert a kettős mérce alapján a férfiaknak mindenképpen a munkapiacon kell helytállniuk, azaz az ő esetükben a kompenzáció nem működik.

4.4 Konceptualizálás

Ebben az alfejezetben áttekintjük a kutatás során legtöbbször használt fogalmakat, kifejezéseket és pontosítjuk, hogy milyen értelemben használjuk őket. A munkaerő-piaci helyzeten azt értjük, hogy az egyén milyen formában kapcsolódik a munkaerő-piachoz. Az *állandó és határozatlan idejű munkaszerződést* tartjuk a

¹⁹ Fernandez-Kelly híres kutatásában is csak a nőket vizsgálta, a férfiakat kihagyta a vizsgálatból. Lásd: Fernandez-Kelly, Patricia (2005) Towanda's Triumph: Unfolding the Meanings of Adolescent Pregnancy in the Baltimore Ghetto. In.: International Journal of Urban and Regional Research Vol. 18, No.1(2005): 88-111.

legbiztosabb, legelőnyösebb munkavállalási formának. A fiatalok döntő többsége a határozott idejű szerződést részesíti előnyben a határozott időtartamra szólóval szemben. Mivel a meghatározott ideig tartó munkavállalás elsősorban a fiatalok gyenge munkaerő-piaci helyzetének indikátorra magas munkanélküliségi rátákkal jellemezhető időkben. Éppen a szerződés korlátozott időtartalma miatt állandó készenlétet, mobilitási hajlandóságot követel a munkavállalótól, kevés esélyt adva az életpálya közép-és hosszú távú tervezésének (Sántha 2009).

Az *önálló vállalkozói*²⁰ létforma sok esetben nagyfokú rugalmasságot és szabadságot nyújt az elvégzendő munka mennyisége, a munkaidő beosztása és a munkakörülmények kialakítása tekintetében. Ennek ellenére a magyar huszonévesek 95%-a az alkalmazotti státuszt részesíti előnyben az önfoglalkoztatókhöz képest. A vállalkozói létforma vonzereje emellett nem specifikus is, mivel a nők összességében mindenhol kisebb arányban önfoglalkoztatók, mint a férfiak (Nagy 2000).

A *részmunkaidős foglalkoztatás* a szolgáltató szektorban gyakori, azaz abban a szektorban, ahol a női munkaerő túlsúlyban van. Nagyon heterogén munkahelyek tartoznak ide. Léteznek jó és rossz részdíjs állások (ezekből van több). Erre az a jellemző, hogy alacsony iskolai végzettséggel betölthető rutin munka. Az itt dolgozók szeretnék magasabb óraszámban dolgozni, de nincs rá lehetőségük, mert a vállalkozásnak így éri meg alkalmazni őket (call centerben nem éri meg 8 órában embereket alkalmazni, mert egy-egy időszakban érhető el leginkább az ügyfél). Rendszerint a magas iskolai végzettségű, megfelelő munkaerő-piaci tapasztalattal rendelkező munkavállalók jutnak a jó részdíjs állásokhoz. A munkaadók adott esetben a munkaerő visszatartásnak a stratégiájával él, ha szeretnék megtartani a számukra értékes munkavállalót, olyan körülmények között is, amikor annak az életpályájában olyan változások következtek be (gyermekvállalás), ami nem teszi lehetővé a teljes idős munkavállalást (Sántha 2009).

A határozott időre szóló megbízás a projekt munkák megjelenésével terjedt el a magas iskolai végzettségű körében, az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél pedig például az idejénymunka alakítja ki. Ennek a munkaformának a legnagyobb hátránya, hogy állandó készenlétet, mobilitás hajlandóságot követel meg a munkavállalótól és nem teszi lehetővé a szakmai életpálya közép-és hosszú távú tervezését.

²⁰ Vállalkozókon a dolgozatban azokat a személyeket értjük, akik kereső tevékenységként a következő kategória egyikét jelölték meg: önálló, vállalkozó, önfoglalkoztató tulajdonos vagy társasvállalkozás tagja.

A párkapcsolati formák esetében két lehetséges formát veszünk számításba: élettársi kapcsolatot, házasságot. Az élettársi kapcsolat a párkapcsolat flexibilisebb formája, mint a házasság abban az értelemben, hogy segít, alkalmazkodni az élet más területeihez kapcsolódó kockázatokhoz. Ilyen kockázatot jelenthet például a munkába állás, a foglalkozás flexibilisebb típusa és a szűkös jövedelmi-anyagi viszonyok. Élettársi kapcsolatban él az a személy, akik törvényesen nem házasok, de egy háztartásban él a partnerével.

4.5 A felhasznált adatbázisok bemutatása

Két adatbázist használunk a kutatás elvégzéséhez, a hipotéziseink ellenőrzésére. Egyrészt a European Social Survey negyedik adatfelvételi hullámát és az Életünk Fordulópontjai első két, eddig elérhető felvételi hullámát.

4.5.1 *European Social Survey, 2009*

Az attitűdök vizsgálatához a European Social Survey (ESS) [Európai Társadalomtudományi Elemzések, (EUTE)] magyar kiegészítő kérdés blokkját használjuk, melyet egy országos reprezentatív mintán 2009-ben²¹ kérdeztek le Magyarországon. Az ESS szinte egész Európára kiterjedő nemzetközi összehasonlító vizsgálat²², melyre 2002 óta kétfévente kerül sor abból a célból, hogy felmérjék az európai országok társadalmi, gazdasági, politikai és morális állapotát. Az ESS felvételek két modulból állnak: egy törzsblokkból, amely minden hullám esetén azonos változókészletet állít elő, illetve egy tematikus rotációs modulból. Magyarországon ez még kiegészül egy úgynevezett „doktorandusz blokkal”, melyet az ESS magyarországi kutatásvezetője hagy jóvá, hogy ezzel támogassa egy-egy doktorandusz hallgatók disszertációjának megírását. Köszönettel tartozom az ESS magyar kutatásvezetőjének, Füstös Lászlónak, amiért lehetővé tette, hogy egy önálló kérdésblokkot dolgozhassak ki a disszertációhoz kapcsolódóan.

²¹ Hivatalosan a negyedik hullám felvételére 2008 őszén került volna sor, azonban az előkészületek elhúzódnása miatt csak 2009 első hónapjaiban történt meg az adatfelvétel.

²² A negyedik hullámban 27 európai ország és Izrael vett részt.

A kérdéseket magam állítottam össze, a kérdések kidolgozásakor arra törekedtem, hogy a házassággal és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdöket felmérjem a munkaerő-piacra vonatkozásában

Ebben a blokkban a kérdések önkitöltős formában kerültek felvételre. Magyarországon a Gallup Intézet végezte a negyedik hullám adatfelvételt, amelynek keretében a 15 évesnél idősebb népességet tekintették alapsokaságnak, a mintavételi egység a személy, a minta elemszám: 1443 fő volt.

4.5.2 Életünk fordulópontjai, 2002. és 2005. évi hullám

Az elemzéshez döntően az Életünk Fordulópontjai című panel adatbázist használtuk. Ez a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének (KSH-NKI) koordinálásával folyó kutatás hazánkban jelenleg a legnagyobb olyan kérdőíves panelvizsgálat, amely adatokat gyűjt a hazai népesedési helyzet átalakulásáról, az átalakulás okairól. A kutatás a Generations and Gender (GGP) nemzetközi vizsgálatsorozat keretében folyik. Elsősorban olyan társadalmi-demográfiai eseményekre fókuszál, mint a munkába állás, saját lakásba költözés, házasságkötés, gyermekvállalás, munkahely változtatás stb. A kutatás elindítását két tényező motiválta: egyrészt, hogy jelentős változások következtek be az említett fordulópontokban, más esetben pedig magukról a folyamatokról sincs elegendő információ.

A Életünk Fordulópontjai című vizsgálat lehetővé teszi, hogy ne csak keresztmetszeti képünk legyen a társadalomról, hanem az események változásait, dinamikáját is nyomon kövessük a panelfelvétel és az eseménytörténeti adatfelvétel alkalmazásával. A panel módszer előnye a keresztmetszeti vizsgálatokkal szemben, hogy ki tudja küszöbölni az emlékezés torzításait. Bár az emberek viszonylag jól emlékeznek a pontos dátumokhoz köthető eseményekre, mint például a házasságkötés vagy a gyermekszületés, ugyanakkor bizonytalanok az olyan eseményekkel kapcsolatban, melyekhez nem kapcsolóik dátum. A mi esetünkben ilyen eseménynek tekinthető például az élettársi kapcsolat kialakítása²³. A panel

²³ Az élettársi kapcsolatok lérejtőttének pontos idejére, azért sem emlékeznek többen az emberek, mert általában az élettársi összeköltözés egy folyamat és nem az egyik-napról a másikra bekövetkező esemény.

módszer további előnye, hogy ez a technika a legalkalmasabb a demográfiai változások kutatására, mivel lehetővé teszi a változások okainak és következményének az elemzését azáltal, hogy nem egy adott időpontban vannak adataink, hanem egy idő intervallumot tudunk nyomon követni.

A panel vizsgálat hátránya ugyanakkor, hogy az adatállomány csak az adatfelvétel utolsó hulláma után válik teljessé. Bár a dolgozat elkészítésének idején, már megtörtént a harmadik hullám lekérdezése, azonban az adatok még tisztítatlan formában voltak, illetve nem álltak rendelkezésre külső kutatók részére. Elemzéseink során így az első és a második hullám adataira szorítkoztunk és a két hullám között eltelt kicsit több, mint három évben történő házasságokat és gyerek születéseket vizsgáljuk.

Ahhoz, hogy az adatok alapján megbízható eredményekre és megalapozott következtetésekre jussunk, arra van szükség, hogy a felvétel során megfelelő számú esemény következzen be, ehhez pedig minél több megkérdezettre, illetve arra van szükség, hogy a két kérdezés között megfelelő idő intervallum teljen el. A vizsgálatban 2001–2002-ben 16364 Magyarországon élő, 18 és 75 év közötti magyar állampolgárról gyűjtöttek adatokat. Három évvel később, a második megkérdezés során az eredeti minta mintegy 87 százalékától sikerült ismét információkat gyűjteni, azaz 13540 emberrel sikerült a kérdőívet kitölteni.

Az alábbi táblázat (3. táblázat) a hipotéziscsoportokhoz elrendelve mutatja be a felhasznált adatbázisokat és az alkalmazott módszereket.

3. Táblázat

Felhasznált adatbázisok és az alkalmazott módszerek, hipotéziscsoportok szerinti bontásban

Hipotézis-csoportok	Felhasznált adatbázisok	Alkalmazott módszerek
H1	ESS 4 hullám, önkitöltős kiegészítő kérdések	MINISSA modell Profit modell
H2	Életünk fordulópontjai 1. 2.	Eseménytörténeti elemzés: diszkrét, versengő modell
H3	Életünk fordulópontjai 1. 2.	Eseménytörténeti elemzés: diszkrét, logit modell

Forrás: Saját szerkesztés

4.5.3 A mintán végzett lehatárolások

Az attitűdök vizsgálatánál nem végzünk korlátozásokat a mintán, mindenkit bevonunk az elemzésben. Azonban a párkapcsolat kialakítás és a szülővé válás modelljénél lehatárolásokat végeztünk; a két eseményt más-más mintán vizsgálunk. Az első párkapcsolat kialakításának elemzésekor nem vonhatjuk be a mintába azokat a személyeket, akik már éltek házasságban. Ugyanakkor, ha az első gyermekvállalásra fókuszálunk, akkor nem kell azokra szűkítenünk a vizsgálat tárgyát, akik még nem éltek párkapcsolatban. Ekkor a lehatárolást arra kell elvégeznünk, hogy ne legyen a kérdezettnek gyermeke az első hullámig, azaz az első saját gyermekvállalás modelljét tudjuk elemezni. Először azt ismertetjük, hogy milyen mintán történt a tartós párkapcsolat kialakításának a vizsgálata, utána bemutatjuk a szülővé válás mintáját, kitérve a két minta közötti különbségekre.

Az első tartós párkapcsolat modelljében végzett lehatárolások

4. Táblázat

Az elemzésből kizártak és a kizárás oka - tartós párkapcsolat vizsgálata

Felhasznált rekordok száma (megkérdezettek)²⁴	13540
Kizárás oka:	Kizártak száma
Korábban született, mint 1965	8465
Már élt házasságban	2218
Már élt korábban élettársi kapcsolatban	512
Adathiány, van már gyermeke, intézményi háztartásban él	195
Az összes kizárás	11390
Az összes felhasznált eset	2150

Forrás: Saját számítás

Összesen tehát 2150 olyan 36 évnél fiatalabb ember került a mintánkba, akik 2001 novemberéig még nem éltek tartós párkapcsolatban senkivel. Az elemzésünket azért korlátoztuk 2001-ben a 36 évesnél fiatalabb korosztályra, mert azt gondoljuk,

²⁴ Azok a megkérdezettek, akik az első és a második hullámban is részt vettek.

hogy jelentősen torzítná a mintánkat, ha az ennél idősebbeket is bevonnánk az elemzésbe. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban 2001 és 2005 között 30 év alatt volt az első házasságkötés és az első élettársi kapcsolat kialakításának átlagos életkora mind a férfiak, mind a nők körében. Azonkívül, hogy feltételezhetően eltérnek a többségtől azok, akik 36 éves korukig nem éltek még tartós párkapcsolatban, azért is torzíthatnák az elemzéseink eredményeit, mert valószínűleg, hogy az ő első párkapcsolat kialakításában más tényezők játszanak szerepet, mint a többségében, illetve kisebb valószínűséggel alakítanak ki tartós párkapcsolatot, mint a fiatalabb társaik.

A következő táblázatban megmutatjuk, hogy milyen arányban találhatók nők és férfiak a mintában (5. táblázat).

5. Táblázat

A férfiak és a nők aránya a tartós párkapcsolat mintában

A kérdezett neme	Gyakoriság	Százalék
Férfi	1224	57
Nő	926	43
Összesen	2150	100

Forrás: Saját számítás

A férfiak valamelyest felül reprezentáltak a mintánkban, amely egyrészt annak tudható be, hogy ők átlagosan két és fél évvel később alakítják ki az első párkapcsolatukat, mint a nők.

A szülővé válás vizsgálatának lehatárolásai

6. Táblázat

Az elemzésből kizártak és a kizárás oka – az első gyermekvállalás modellje

Felhasznált rekorodok száma (megkérdezettek)²⁵	13540
Kizárás oka:	Kizártak száma
Korábban született, mint 1956	6305
Fiatalabb, mint 45 évese, de már volt gyermeke az első hullám idejéig	3572
Adathiány, intézményi háztartásban él	515
Az összes kizárás	10392
Az összes felhasznált eset	3148

Forrás: Saját számítás

Összesen tehát 3148 olyan 2001-ben 45 évnél fiatalabb kérdezett került a mintába, akiknek nem született gyermekük 2001 novemberéig. Azért döntöttünk a 45 éves korhatárt alkalmazzuk az elemzésbe való bekerüléshez, mert nagyon ritkán fordul elő, hogy valaki ennél idősebb korban vállalja az első gyermekét. Feltételezhető, hogy azok a nők és férfiak, akik a vizsgálat végéig, azaz 49 éves korukig nem válnak apává, illetve anyává nagy valószínűséggel gyerektelenek maradnak. A következő táblázatban megmutatjuk, hogy milyen arányban találhatók nők és férfiak a mintában (7. táblázat).

7. Táblázat

A férfiak és a nők aránya a mintában – az első gyermekvállalás modellje

A kérdezett neme	Gyakoriság	Százalék (%)
Férfi	1836	58
Nő	1312	42
Összesen	3148	100

Forrás: Saját számítás

A mintában több olyan férfi található, mint nő, amelynek két oka is lehet. Egyrészt a férfiak átlagosan két és félévvel idősebb életkorban válnak szülővé, mint a

²⁵ Azok a megkérdezettek, akik az első és a második hullámban is részt vettek.

nők. Másrészt a férfiak körében magasabb azok aránya, akik életük során gyermektelenek maradnak

A párkapcsolattal és különösen a termékenységgel foglalkozó munkák hagyományosan a női válaszadókra koncentrálnak. A nemzetközi Termékenység (Fertility) c. adatbázisban csak nőket kérdeztek meg. Az Életünk fordulópontjai adatbázisban ugyanakkor nők és férfiak válaszai egyformán szerepelnek. Az elemzésünkben pedig fontos, hogy megnézzük, van-e különbség férfiak és nők között a párkapcsolat kialakítása és a családalapítás tekintetében.

5. Elemzések, eredmények

Ebben a fejezetben mutatjuk be az elvégzett elemzéseket és tárgyaljuk az eredményeket. Először az attitűdvizsgálatokat ismertetjük, hogy megnézzük mennyire releváns kérdés az emberek percepciójából munkaerő-piaci helyzet vizsgálata. Valóban meghatározó szerepet játszik a munkaerő-piaci stabilitás a házasságkötési és a gyermekvállalási döntéseknél? A férfiak és a nők párkapcsolat-alakításban és családalapításban egyforma szerepet játszik? Ezt követően a párkapcsolatok versengő modelljének eredményeit elemezzük, azaz munkaerő-piaci helyzet függvényében kik azok, akik első tartós párkapcsolatként a házasságot vagy az élettársi kapcsolatot választják. Végül a harmadik részben az első gyermekvállalás modelljét mutatjuk be a munkaerő-piaci helyzet függvényében.

5.1. Attitűdök a házasságról és a gyermekvállalásról²⁶

Nemzetközi kérdőíves vizsgálatok eredményei szerint Magyarország egyike azoknak az európai országoknak, amelyeknek a lakossága erősen család-centrikus. Nem vitatható azonban, hogy az elmúlt évtizedekben olyan gazdasági és társadalmi átalakulások zajlottak, amelyek nem kedveztek a házasságkötésnek, a családalapításnak (Bukodi 2001; Thornton–DeMarco 2001). A fiatalok úgy reagálnak a változásokra, hogy az olyan véglegesnek tűnő döntéseket, mint a házasságkötés vagy a gyermekvállalás, megpróbálják elhalasztani.

Az eddigi kutatásokból ismert a házasságkötések számának csökkenése és a termékenységi arányszám közötti kapcsolat: a házasságban élő pároknak az élettársi kapcsolatban élőkhez képest magasabb a gyermekvállalási hajlandósága (Pongrácz 2009; Szalma 2010). Elemzésünkben azt vizsgáljuk, hogy az emberek a házasságkötéshez és a gyermekvállaláshoz fontosnak tartják-e a stabil munkaerő-piaci helyzetet, továbbá különböznek-e a vélemények aszerint, hogy mit tartanak fontosnak a nők, illetve a férfiak házasságkötéséhez, valamint anyává és az apává válásához?

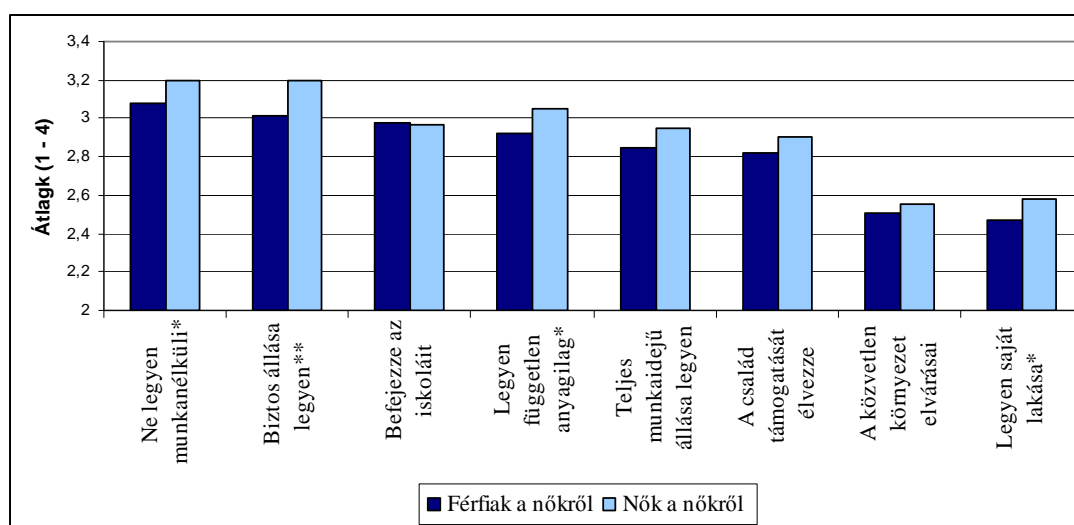
²⁶ Ennek a fejezetnek a megírásában szeretnék köszönetet mondani Prof. Dr. Habil. Füstös Lászlónak, aki lehetővé tette, hogy az ESS negyedik hullámának kiegészítő kérdőívében lekérdezzék az általam összeállított kérdéseket. Szintén köszönettel tartozom neki azért is, mert sokat segített az adatok elemzésében, a MINISSA és a PROFIT modell elvégzésében.

5.1.1. Mi szükséges a házassághoz?

A következőkben áttekintjük, hogy a válaszadók miként vélekednek arról, mi fontos a házasságkötéshez. Külön vizsgáljuk azt, hogy a nők, illetve a férfiak mit gondolnak arról, hogy mely tényezők fontosak ahhoz, hogy egy nő, illetve egy férfi házasságot kössön (6. ábra).

6. Ábra

Ahhoz, hogy egy nő megházasodjon mennyire tartja fontosnak a következő tényezők meglétét? - Nemek szerinti bontásban (N=742)

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

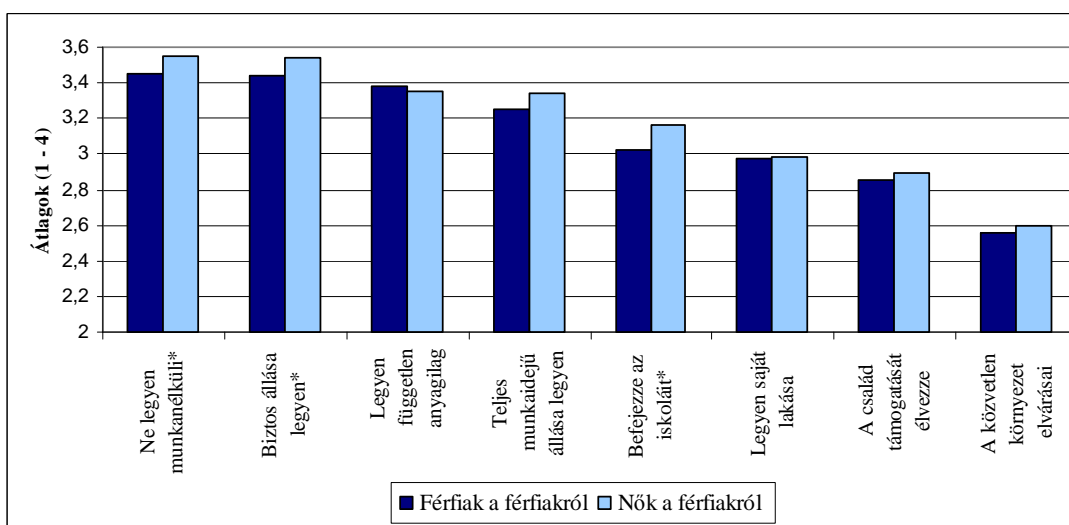
A nők házasságkötéséhez a férfiak és a nők is azt vélik a legfontosabbnak, hogy a nő ne legyen munkanélküli és rendelkezzen egy biztos állással. Azonban az itemek fontosságának megítélésében különbség van a férfiak és a nők között. A következő itemek között szignifikáns eltérést találtunk abból a szempontból, hogy nőket vagy férfiakat kérdeztünk arról, hogy mi fontos ahhoz, hogy egy nő megházasodjon: ne legyen munkanélküli, biztos állása legyen, legyen független anyagiilag és legyen saját lakása. A felsorolt itemek mindegyike az anyagi, illetve munkaerő-piaci helyzetre vonatkozik, miközben nincs szignifikáns különbség a két nem között az iskola befejezése, a család támogatása, a közvetlen környezet elvárása és a teljes munkaidejű állás fontosságának megítélésében. Tehát az összes szignifikáns különbség abból adódik, hogy a nők fontosabbnak gondolják az anyagi

és munkaerő-piaci helyzet stabilitását a házasságkötéshez, mint, ahogy azt a férfiak vélik.

Megnézzük azt is, hogy vajon hasonló eredményt kapunk-e abban az esetben, ha azt vizsgáljuk, hogy a férfiak házasságkötéséhez mit gondolnak fontosnak a kérdezettek (7. ábra).

7. Ábra

Ahhoz, hogy egy férfi megházasodjon mennyire tartja fontosnak a következő tényezők meglétét? - Nemek szerinti bontásban? (N=705)

*p<0,05; **p<0.01;***p<0,001

ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Ahhoz, hogy egy férfi megházasodjon mindkét nem ugyanazt a két itemet tartotta a fontosnak, mint a nők házasságkötése esetében, azaz, hogy a házasulandó ne legyen munkanélküli. Azonban a férfiak és a nők között szignifikáns eltérés mutatkozik a következő itemek fontosságának megítélésében: ne legyen munkanélküli, biztos állása legyen és befejezze az iskoláit. Mindhármát a nők fontosabbnak tartották, mint a férfiak.

Összességében elmondható, hogy a házasságkötéshez mind a férfiak, mind a nők a munkaerő-piaci részvételt tartják elsődlegesnek. A nők szinte minden itemet valamivel fontosabbnak gondolnak a házasságkötéshez, mint a férfiak.

8. Táblázat

Ahhoz, hogy egy nő/férfi megházasodjon a válaszadók hány százaléka tartja fontosnak a következő tényezők a férfiak és nők szerint²⁷ (N=1443)

Százalékok

	Férfiak nőkről		Nők a nőkről		Férfiak a férfiokról		Nők a férfiokról	
	Nem Fontos	Fontos	Nem Fontos	Fontos	Nem Fontos	Fontos	Nem Fontos	Fontos
Befejezze az iskoláit*	31,7	68,3	32,1	67,9	27,7	72,3	24	76
Teljes munkaidejű állása legyen***	35,1	64,9	30,6	69,4	15,4	84,6	11,5	88,5
Legyen független anyagilag***	24,4	75,6	18,1	81,9	5,8	94,2	6,4	93,6
Legyen saját lakása***	57,6	42,4	51,8	48,2	29	71	27,5	72,5
A család támogatását élvezze	28,8	71,2	25,9	74,1	33,4	66,6	28,7	71,3
Biztos állása legyen***	21,6	78,4	14,9	85,1	4,9	95,1	5,2	94,8
A közvetlen környezet elvárásai	49,5	50,5	48,3	51,7	48,1	51,9	46,4	53,6
Ne legyen munkanélküli***	19,3	80,7	16	84	8,5	91,5	5,3	94,7

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001 (A szignifikancia teszt arra vonatkozik, hogy van-e különbség a között, hogy mi a fontos a férfiak, illetve a nők házasságkötéséhez)

ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Megfigyelhető, hogy a válaszadók szinte valamennyi itemet fontosnak tartják (8. táblázat). A környezet elvárásait körülbelül ugyanannyi ember tartja fontosnak, mint nem fontosnak, a saját lakás meglétét pedig a férfiak többsége (58%-a) nem gondolja fontosnak ahhoz, hogy egy nő férjhez menjen. Az összes szignifikáns

²⁷ Összevontuk az egyáltalán nem fontos és a nem fontos kategóriát, illetve a fontos és a nagyon fontos kategóriát a könnyebb áttekinthetőség érdekében.

eltérés, ami a között található, hogy mi fontos ahhoz, hogy egy nő, illetve, hogy egy férfi megházasodjon abból adódik, hogy a férfiak házasságkötéséhez az anyagi és munkakerő-piaci itemek meglehető fontosabb, mint a nők házasságkötéséhez.

Az 6. és 7. ábra, valamint a 8. táblázat alapján megállapítható, hogy létezik a „kettős mérce” a férfiak és a nők házasságkötése tekintetében. A kérdezettek fontosabbnak tartják azt, hogy a házasulandó férfiak ne legyenek munkanélküliek, biztos állásuk legyen, és teljes munkaidős állásban dolgozzanak, mint a házasulandó nők esetében. A munkapiaci pozíción kívül ez a kettős mérce kiterjed az anyagi stabilitásra is: fontosabb, hogy a házasulandó férfiak függetlenek legyenek anyagilag és rendelkezzenek saját lakással, mint a házasulandó nők. Ezzel igazoltuk az attitűdökre vonatkozó első hipotézisünket.

Ugyanakkor nem figyelhető meg, hogy ezt a kettős mércét a nők alkalmazzák. A férfiakkal szembeni szigorúbb elvárás mind a nőket, mind magukat a férfiakat jellemzi. A nők szigorúbb kritériumokat állítanak fel a házasságkötésre vonatkozóan mind magukkal, mind a férfiakkal szemben. Vizsgálatunk egybeesik Tóth Olga (2002) ISSP 2002. évi adatbázisán végzett nemzetközi összehasonlításból származó eredményével, amely szerint Magyarország azon országok közé tartozik, amely úgy tekint a házasságra, mint az anyagi biztonság egyik forrására. A férfiak és nők véleménye között ebben a kérdésben nem volt szignifikáns különbség a nemzetközi minta egészében. Ugyanakkor Bulgáriában, Magyarországon és Oroszországban inkább a nők hajlamosabbak anyagi biztonságot tulajdonítani a házasságnak. Ez azért figyelemre méltó, mert Magyarországon a fejlett országok tendenciájával szemben az 1990-es évekre erőteljesen csökkent a női foglalkoztatás mértéke (Frey 2001). A rendszerváltás hatására sokan kényszerültek elhagyni a munkapiacot és felerősödött az az igény, hogy a nők a háziasszonyi, anyai teendőkre összpontosítsanak. Ezt Blaskó Zsuzsa (2005) azzal magyarázza, hogy a kényszerű otthonmaradás miatt értékelődtek fel a tradicionális női szerepek. Így érthető, ha a nők jelentős csoportjai számára a házasság jelenthette az anyagi biztonságot (Tóth 2002).

A következő alfejezetben a házasságot befolyásoló tényezőket vizsgáljuk meg részletesebben, mégpedig aszerint, hogy miként kapcsolódnak, rendeződnek egymáshoz

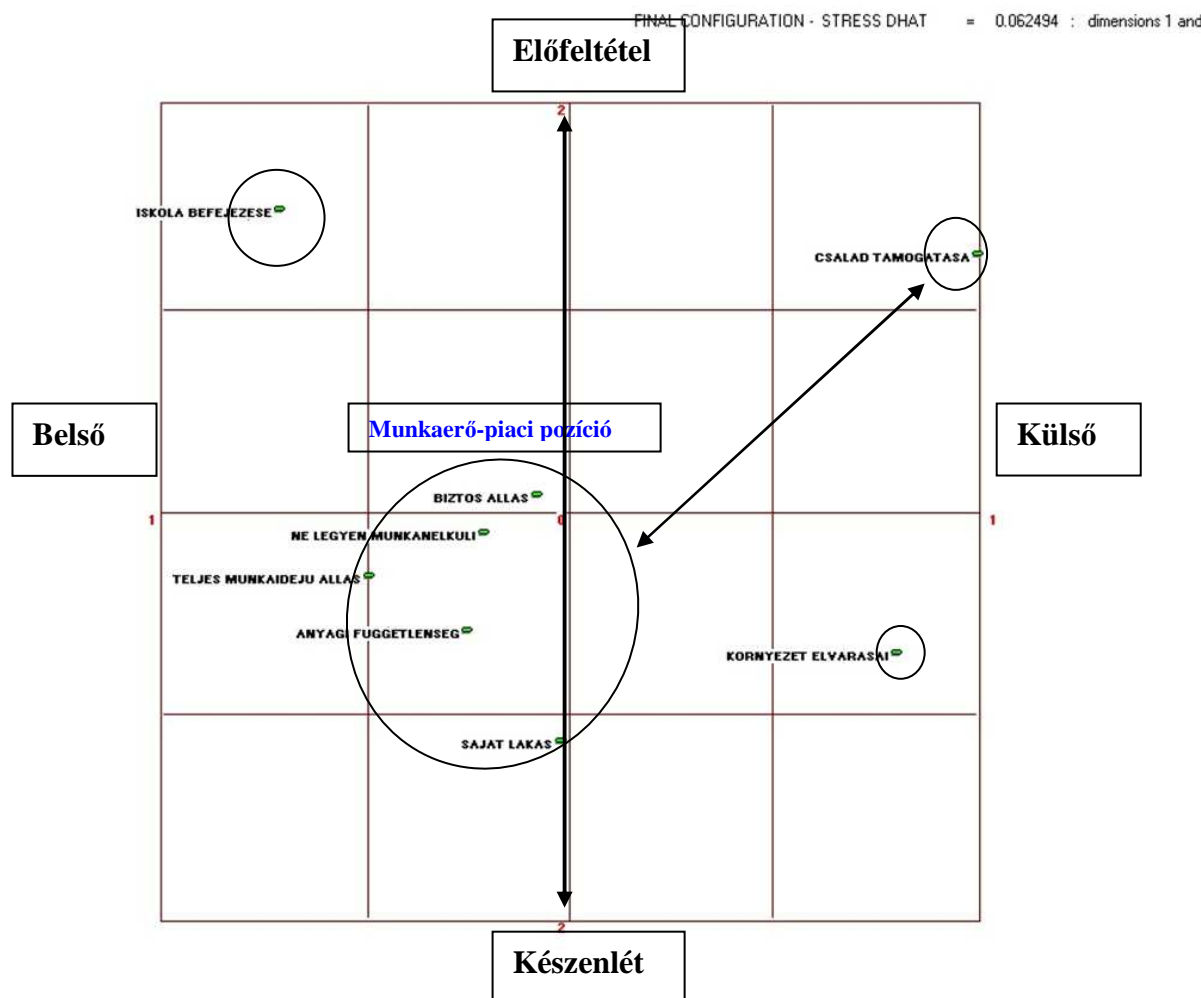
A házasság terének struktúrája

Először azt vizsgáljuk vajon van-e különbség a vizsgált tényezők egymás közötti összekapcsolódásaiban attól függően, hogy férfiak, vagy a nők házasságkötéséről kérdezzük. Ennek megállapítására az MINISSA modellt használjuk. A 8. és 9. ábra mutatja be, hogy az egyes változók milyen viszonyban vannak egymással, és melyek azok, amelyek egy-egy csoportot alkotnak.

8. Ábra

Ahhoz, hogy egy nő megházasodjon mennyire fontosak a következő tényezők?

MINISSA modell (N=734)

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

A 8. ábra azt mutatja be, hogy az általunk vizsgált tényezők hogyan helyezkednek el a házasságkötés terében, melyek azok a változók, amelyek szorosan

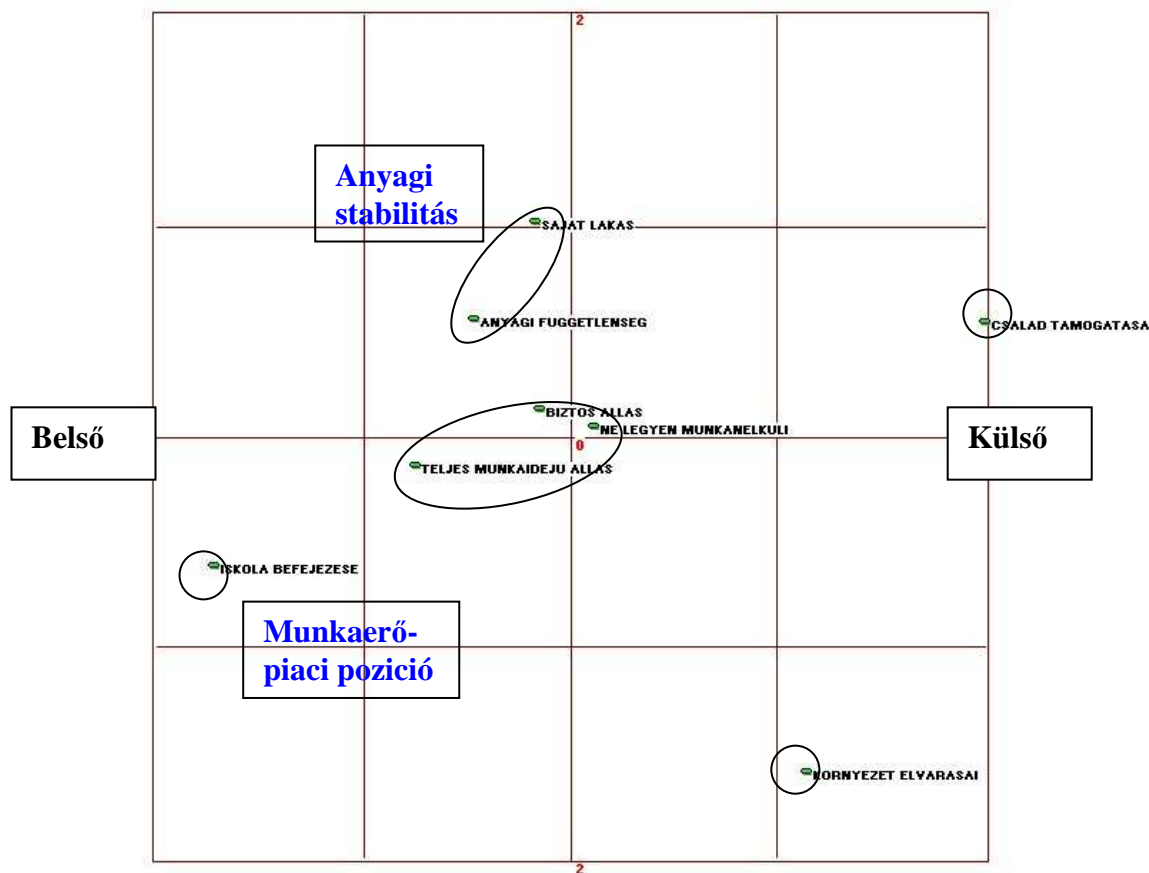
együtt járnak, közel vannak egymáshoz a térben, csoportokat alkotnak. Látható, hogy van egy nagyobb klaszter, amely az *anyagi függetlenség*, a *teljes munkaidejű állás*, a *ne legyen munkanélküli*, a *biztos állás* és a *saját lakás* változókat foglalja magába. Ezt a klasztert tehát, amely egyesíti a munkapiaci pozíció és az anyagi helyzet változókat a **munkapiaci pozíció** klaszterének nevezzük. Azokat tömöríti, akik szerint a házasságkötéshez az a fontos, hogy a fiatal megállja a helyét a munkaerőpiacon, és ennek következtében anyagilag független legyen a szüleitől. Ebben az esetben egyfajta önmagára támaszkodó attitűdről van szó. Ezzel szemben helyezkedik el a családi támogatást, azaz a **külső támogatást elvárók** csoportja. Ezen kívül még két, egy-egy változóból álló klasztert különítettünk el: az egyik a **környezet elvárásait** fontosnak tartók, a másik az **iskola befejezését fontosnak tartók** csoportja. Az x tengely tekinthető egy külső-belső tengelynek, mert az x tengely egyik felén az iskola befejezése és a munkaerő-piaci pozíció kap helyet, melyek egyfajta önerőre való támaszkodást képviselnek. A tengely másik felén a családtámogatás és a környezet elvárásai szerepelnek, azaz a térnek ez a része a külső tényezőktől való függést jelenti. Az y tengely pedig a házasságra való felkészülés tengelyének tekinthető. Az egyik tér rész, ahol a családi támogatás és az iskola befejezése foglal helyet, a házasság előfeltételének tekinthető. Az ezzel szemben elhelyezkedő tér tekinthető a házasságra való készenlét terének, mivel a biztos munkaerő-piaci, anyagi háttér, valamint a környezet elvárásai is azt jelzik, hogy az illető készen áll a házasságra.

A férfiakra vonatkoztatva is megvizsgáljuk, hogy miként kapcsolódnak össze az elemzett változók a házasságkötés terében.

9. Ábra

Ahhoz, hogy egy férfi megházasodjon mennyire fontosak a következő tényezők?

MINISSA modell (N=709)

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Látható (9. ábra), hogy a férfiaknál némileg eltérő klaszter-struktúrát különböztetünk meg. A **munkapiaci pozíció** klaszteréből kiválik az **anyagi stabilitás** klasztere (saját lakás, anyagi függetlenség). Az iskola befejezése szintén elkülönül önálló klaszterként. A **külső támogatást elvárók és a környezet elvárásait fontosnak tartók** csoportjait a férfiak esetében is önálló klasztert alkotnak. Az *x* tengely a férfiaknál is egy külső-belső tengelynek tekinthető, az *y* tengely pedig nehezen értelmezhető, mert a klaszterek nem szóródnak az *x* tengely mentén.

Megvizsgáltuk, vajon mennyire térnek el a klaszter-átlagok annak megítélésben, hogy mi fontos egy férfi vagy egy nő házasságkötéséhez.

9. Táblázat

**A klaszterek összehasonlítása: Mi fontos ahhoz, hogy egy nő/férfi
megházassodjon (N=1443)**

	Család támogatása klaszter	Környezet elvárása klaszter	Munkaerő- piaci helyzet klaszter***
Mi fontos ahhoz, hogy egy nő megházassodjon?	2,87	2,53	2,95
Mi fontos ahhoz, hogy egy férfi megházassodjon?	2,87	2,58	3,2

*p<0,05; **p<0.01;***p<0,001

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

A 9. táblázat azt mutatja, hogy az első hipotézisünkkel összhangban a társadalom úgy ítéli meg, hogy a munkaerő-piaci helyzet stabilitás a férfiaknál fontosabb, mint a nőknél házasságkötés esetén. A családi támogatást és a környezet elvárásait fontosnak tartók esetében nincs szignifikáns különbség a férfiak és a nők között. A társadalom továbbra is azt várja el a férfiaktól, hogy csak akkor alapítsanak családot, amikor már stabil munkaerő-piaci helyzetet alakítottak ki. A nőkkel szemben azonban megengedőbb a társadalom, ha házasságkötésről van szó.. Tőlük kevésbé várja el a munkaerő-piaci helyzet stabilitását házasságkötésük előtt. Ez azt igazolja, hogy tovább él a férfiak családfenntartó szerepének tradicionális követelménye.

Összhangban más kutatások eredményeivel (Blaskó 2006; Tóth 2002) a hagyományos társadalmi normák továbbra is azt a képet erősítik, hogy a nők számára legfontosabb feladat a család ellátása, míg a férfiak a család anyagi biztonságáért felelősek. „Nemzetközi összehasonlító kutatások bizonyítják, hogy negyvenévesi erőltetett emancipáció ellenére (vagy éppen azért) a magyar társadalom családképe különösen patriarchális, legalábbis a vallott értékek szintjén” (Nagy–Primecz 2010: 6). Ezt a szerzők azért tartják meglepőnek, mert olyan országokban, ahol a nők nagy része részidős állásokban foglalkoztatott (pl.: Hollandiában, Angliában) a nemek egyenlőségére vonatkozó attitűdök sokkal inkább elterjedtek, mint nálunk (Nagy–Primecz 2010), mint ahol a nők túlnyomó többsége teljes idejű állásban volt foglalkoztatott a rendszerváltásig. Bár az 1990-es évek elejétől jelentősen csökkent a nők munkapiaci részvétele (ami a nyugat-európai trenddel ellentétes), a részidős

állások hiánya következtében a foglalkoztatottak nagy hányada továbbra is teljes állásban dolgozik.

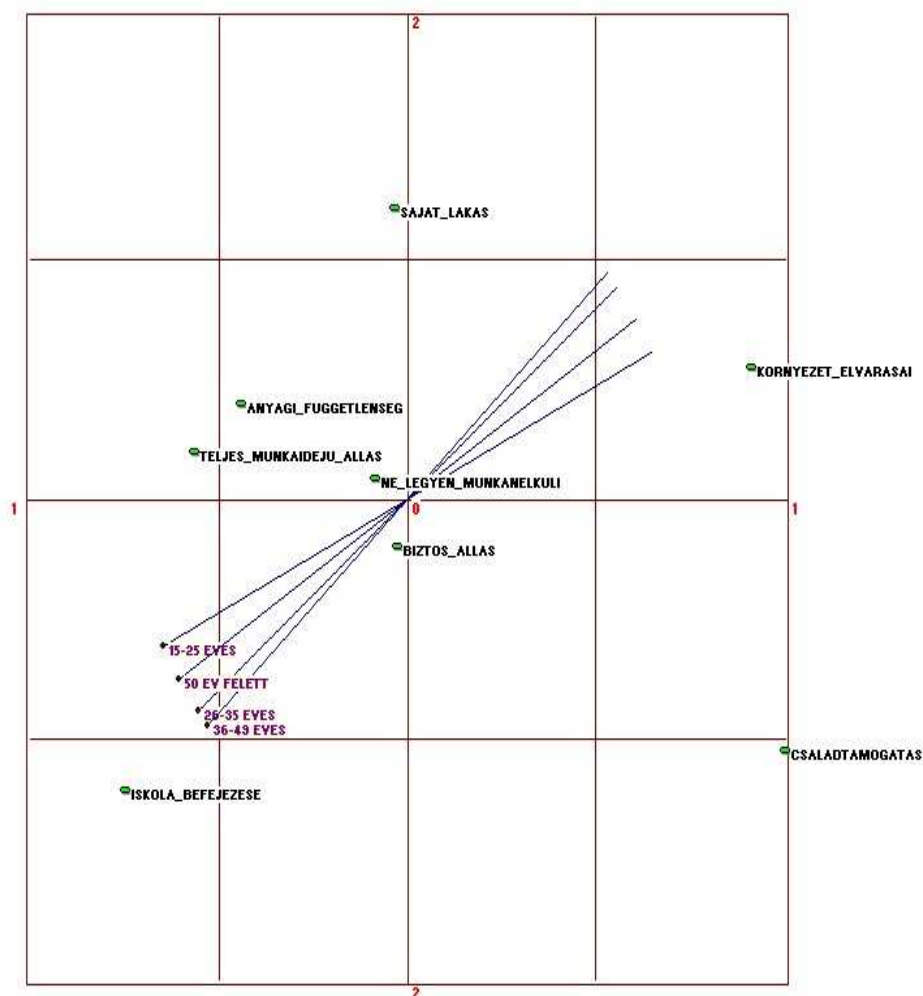
A továbbiakban azt vizsgáljuk, van-e eltérés abban, hogy a különböző demográfiai-társadalmi (korcsoport és iskolai végzettség mentén) helyzetű válaszadók miként vélekednek a házassághoz fontosnak tartott tényezőkről. Először a teljes minta alapján készítettük el a házasság terének MINISSA modell becslését. Ebben a térben illesztettük a különböző korcsoportokat és iskolai végzettségűeket a PROFIT modell segítségével.

Mivel az utóbbi időkben jelentős attitűdváltozások történtek a házasság, az élettársi kapcsolatok és más rugalmas párkapcsolati formák megítélésében, érdekes megvizsgálni, időben változtak-e az álláspontok arról, hogy milyen tényezők megléte szükséges a házasságkötéshez. Nem állnak rendelkezésünkre longitudinális adatok, ezért csak azt tudjuk elemezni, hogy korcsoportonként van-e szignifikáns különbség a vizsgált kérdésben.

10. Ábra

Korcsoportok preferenciái a házasság terében

PROFIT modell (N=1443)

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

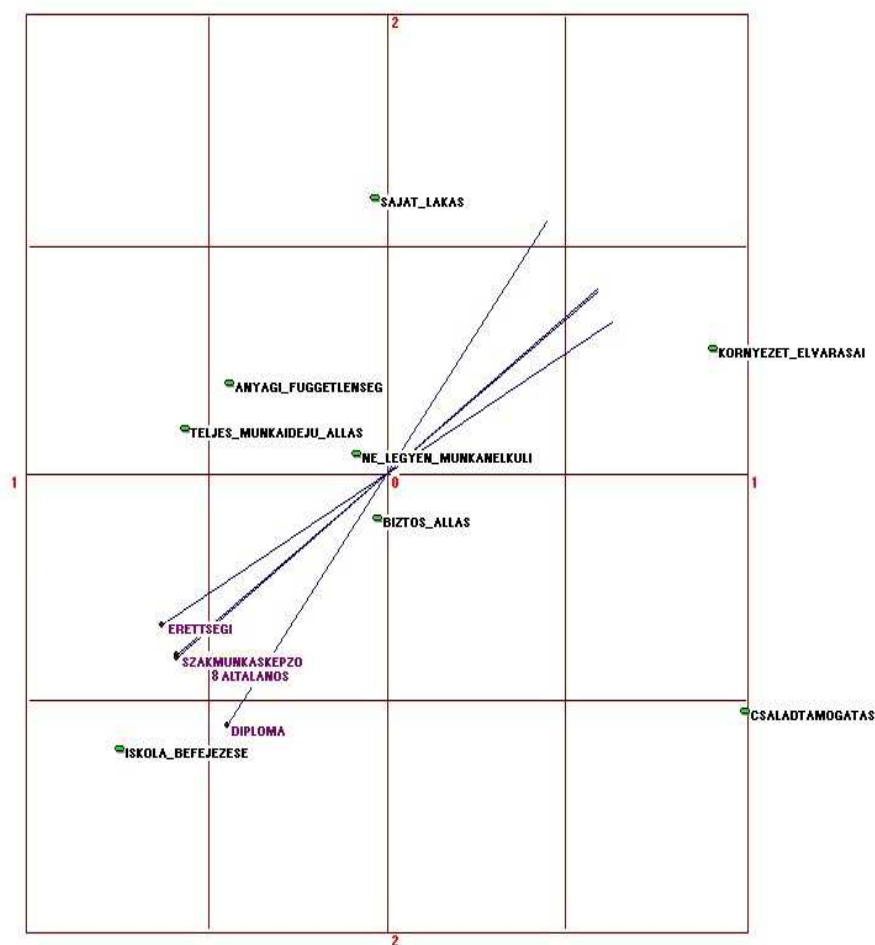
A 10. ábra azt szemlélteti, hogy a 15–25 évesek és az 50 felettiek, valamint 26–35 és 36–49 évesek állnak egymáshoz közel. A legfiatalabb és a legidősebb korcsoport számára fontosabb az anyagi függetlenség és a teljes munkaidős állás, a középső korcsoport pedig inkább a család támogatását, az iskola befejezését és a biztos állást preferálja. A legfiatalabb korosztály számára azért lehet fontos a teljes munkaidős állás és az anyagi függetlenség, mert ők maguk valószínűleg még nem függetlenek és nem rendelkeznek teljes munkaidős állással, tehát a szüleiktől függenek anyagilag. Ezért gondolhatják úgy, hogy ezeknek a körülményeknek a megléte nélkülözhetetlen a házassághoz. A legidősebb korosztály viszont úgy szocializálódott, hogy teljes munkaidős állásban dolgoztak és anyagilag függetlenek voltak a szüleiktől házasságkötésük idején, ezért a fiataloktól is ezt várnák el. A

házasságkötési korban lévő korosztály számára a tanulmányok befejezése fontos, illetve a többi kohorszhoz képest fontosabbnak találják a család támogatását. A modell eredménye megerősíti a harmadik hipotézisünket a házasságra vonatkozóan, vagyis, hogy a munkaerő-piaci stabilitás megléte inkább az idősebb kohorsz számára fontos.

Iskolai végzettsége tekintetében az utóbbi években jelentős változások következtek be: növekedett a magasabb iskolai végzettségűek aránya. Jól ismert tény, hogy az iskolai végzettség jelentősen befolyásolja a házassághoz való hozzáállást (Bukodi 2004; Szalma 2009). A magas iskolai végzettséggel rendelkező nők kevésbé tartják fontosnak a házasságot, hiszen egyedül is képesek önálló egzisztenciát teremteni (Utasi 2004).

11. Ábra

**A különböző iskolai végzettségű csoportok preferenciái a házasság terében
PROFIT modell (N=1443)**

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

A 11. ábra alapján azt állapíthatjuk meg, hogy az érettségivel rendelkezők körében legfontosabb az anyagi függetlenség, a teljes munkaidejű állás és az, hogy ne legyenek munkanélküliek. A diplomások körében a család támogatásának és a biztos állásnak van kiemelkedő fontossága, míg a környezeti elvárások és a saját lakás ebben a körben a legkevésbé fontos. Megfigyelhető továbbá, hogy az iskolai végzettség nem mutat lineáris kapcsolatot, hiszen a szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők jobban hasonlítanak a diplomásokhoz, mint az érettségizettek. Csak részben tudtuk igazolni a házasságra vonatkozó negyedik hipotézisünket. Bár a diplomások kevésbé ítélték fontosnak azt, hogy a házasulandók ne legyenek

munkanélküliek, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, azonban a biztos állás megléte éppen a diplomások körében a legfontosabb.

5.1.2 Mi szükséges a gyermekvállaláshoz?

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy az emberek miként vélekednek: mely tényezők megléte fontos a szülővé váláshoz. Külön vizsgáljuk az apává és az anyává válást aszerint, hogy mit gondolnak erről a nők, illetve a férfiak.

10. Táblázat

Ahhoz, hogy egy *nő/férfi* gyermeket vállaljon mennyire fontosak a következő tényezőket a férfiak és a nők? (N=1443)

Százalékok

	Férfiak nőkről		Nők a nőkről		Férfiak a férfiakra		Nők a férfiakra	
	Nem Fontos	Fontos	Nem Fontos	Fontos	Nem Fontos	Fontos	Nem Fontos	Fontos
Befejezze az iskoláit	9,7	90,3	15,4	84,6	16,1	83,9	10,5	89,5
A szülei tudják őt támogatni***	36,1	63,9	45	55	55,8	44,2	47,2	52,8
Stabil párkapcsolatban éljen***	10,8	89,2	9,2	90,8	6,4	93,6	5,2	94,8
Magas jövedelme legyen***	49,2	50,8	40,6	59,4	30,1	69,9	26,8	73,2
Legyen független anyagilag***	27,5	72,5	21,3	78,7	17	83	10,2	89,8
Teljes munkaidejű állása legyen***	21,3	78,7	16,8	83,2	7,3	92,7	4,2	95,8
Házasságban éljen	43,2	56,8	39,6	60,4	40,3	59,7	45,2	54,8
Legyen saját lakása***	30,4	69,6	29,8	70,2	19	81	18	82
Ne legyen munkanélküli***	5,5	94,5	6,4	93,6	3,5	96,5	4,6	95,4
A család támogatását élvezze**	18,3	81,7	15,3	84,7	28	72	25,8	74,2

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001 (A szignifikancia teszt arra vonatkozik, hogy van-e különbség a között, hogy mi a fontos a férfiak, illetve a nők gyermekvállalásához)

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

A 10. táblázatban látható, hogy a válaszadók valamennyi felsorolt tényezőt fontosnak tartják a gyermekvállaláshoz. Ez alól csak a szülői támogatás bizonyul kivételnek abban az esetben, ha férfiak nyilatkoztak az apává váláshoz fontos tényezőkről: 56%-uk gondolta úgy, hogy ehhez a szülői támogatás nem fontos.

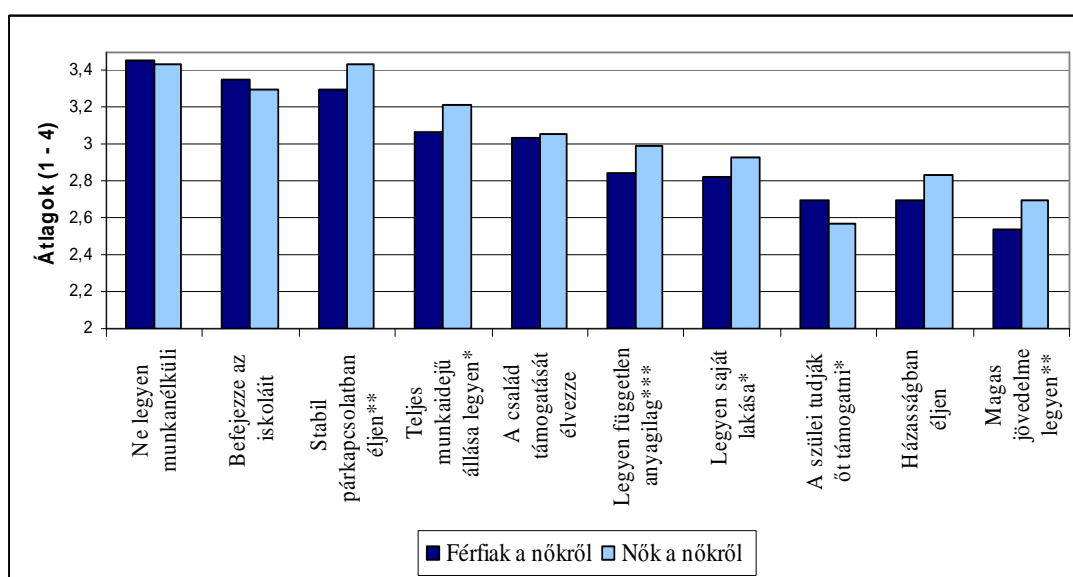
Azt is elemeztük, hogy van-e szignifikáns különbség abban, hogy mit gondolnak fontosnak az anyává, illetve az apává váláshoz a kérdezettek. Két item kivételével (az iskola befejezése és a házasságban élés), szignifikáns különbség van

az itemek között az anyává és az apává válás dimenziójában. A stabil párkapcsolat megléte és a család támogatása az anyává váláshoz fontosabb, még stabil munkaerőpiaci helyzetre és az anyagi függetlenségre vonatkozó itemek megléte az apává váláshoz fontosabb.

Azt is megnéztük, hogy az anyává váláshoz és az apává váláshoz fontos tényezők megítélésében van-e különbség nemek szerint (12. és 13. ábra).

12. Ábra

Ahhoz, hogy egy nő gyermeket vállaljon mennyire fontosak a következő tényezők a férfiak és nők szerint? (N=737)

*p<0,05; **p<0.01; ***p<0,001

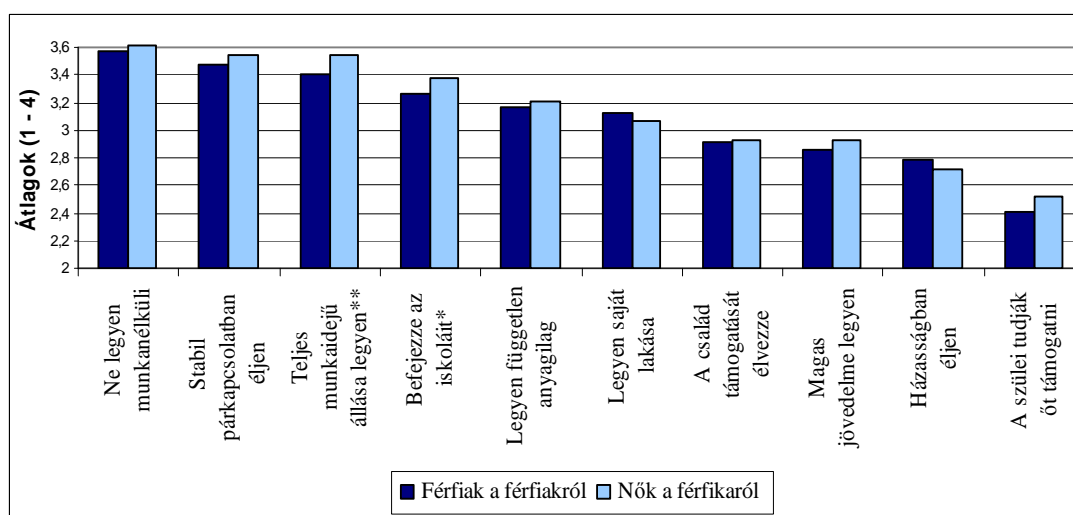
Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Az anyává válást illetően szignifikáns különbséget találtunk a két nem között a következő itemek fontosságának megítélésében: stabil párkapcsolat, legyen független anyagiilag, magas jövedelme legyen, legyen teljes idejű állása, legyen saját lakása és, hogy a szülei tudják őt támogatni. Csak a szülői támogatás megítélését tartották fontosabbnak a férfiak, mint a nők, az összes többi a nők gondolják fontosabbnak az anyává váláshoz. Mindkét nem esetében a következő három item tekinthető a legfontosabbnak: ne legyen munkanélküli, befejezze az iskoláit és stabil párkapcsolatban éljen. A következő ábra (13.) azt mutatja be, hogy mely tényezők fontosak az apává váláshoz a két nem szerint.

A gyermekvállalás legfontosabb kritériumának az bizonyult, hogy ne legyen munkanélküli a leendő szülő (13. ábra), és csak ezt követte a stabil párkapcsolat megléte ahhoz, hogy egy férfi apává váljon. A felsorolt itemek (követelmények) megléte mind a férfiak, mind a nők szerint valamivel fontosabb az apává, semmint az anyává váláshoz. Legkevésbé fontos kritérium az apává váláshoz a szülői támogatás és az, hogy az illető házasságban éljen. Az anyává válás esetén a magas jövedelem és a szülői támogatás számít a legkevésbé fontosnak. Akárcsak a házasságkötés tényezőinél, ezúttal is bebizonyosodott, hogy a nők fontosabbnak tartják az összes megadott szempontot ahhoz, hogy valaki gyermeket vállaljon, mint a férfiak

13. Ábra

Ahhoz, hogy egy férfi gyermeket vállaljon mennyire fontosak a következő tényezők a férfiak és nők szerint? (N=705)

*p<0,05; **p<0,01;***p<0,001

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Látható, hogy akárcsak az anyává válásnál azt ítélték a legfontosabbnak a kérdezettek, hogy a leendő szülő ne legyen munkanélküli. A két nem között szignifikáns eltérés található a következő itemek között: teljes munkaidejű állása legyen és befejezze az iskoláit. Mindkét itemnél a nők gondolják fontosabbnak a kritériumok teljesülését.

A kettős mérce megléte kevésbé markánsan van jelen, mint a házasságkötéshez fontos tényezők megítélésében, ahol a férfiak vonatkozásában a munkapiaci és az anyagi dimenzióban is szigorúbb társadalmi elvárások vannak érvényben, mint a

nőkkel szemben. A szülővé váláshoz kapcsolódó itemek alapján is a munkapiaci és az anyagi dimenzióban van legnagyobb eltérés a két nem között: a teljes munkaidejű állás és a magas jövedelem szignifikánsan fontosabbnak bizonyult az apai, semmint az anyai szerephez. A család támogatása az egyetlen olyan elvárás, amit az anyává váláshoz fontosabbnak tartanak az emberek, mint az apává váláshoz (13. ábra).

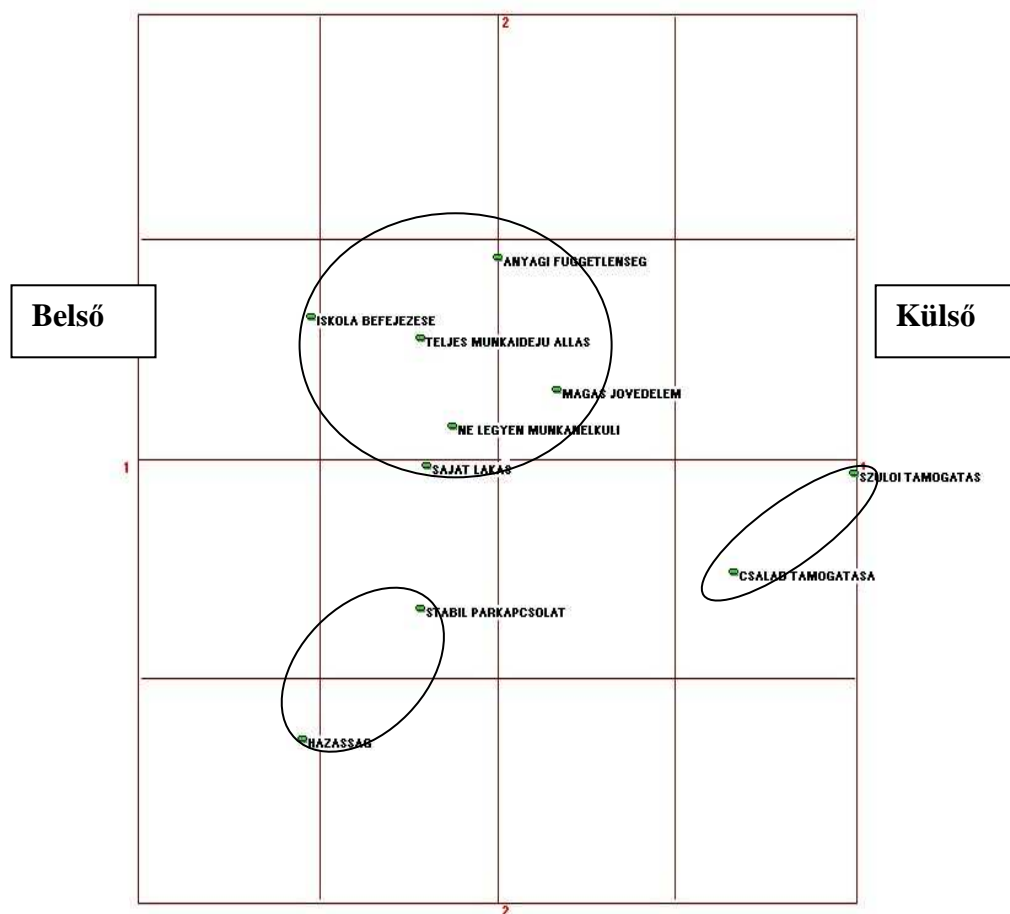
A gyermekvállalás terének struktúrája

A MINISSA modellt használtuk annak feltérképezésére, hogy az egyes változók milyen viszonyban vannak egymással, melyek azok, amelyek egy-egy klasztert alkotnak.

14. Ábra

Az, hogy egy *nő* gyermeket vállaljon, mennyire fontosak a következő tényezők?

MINISSA modell (N=734)

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

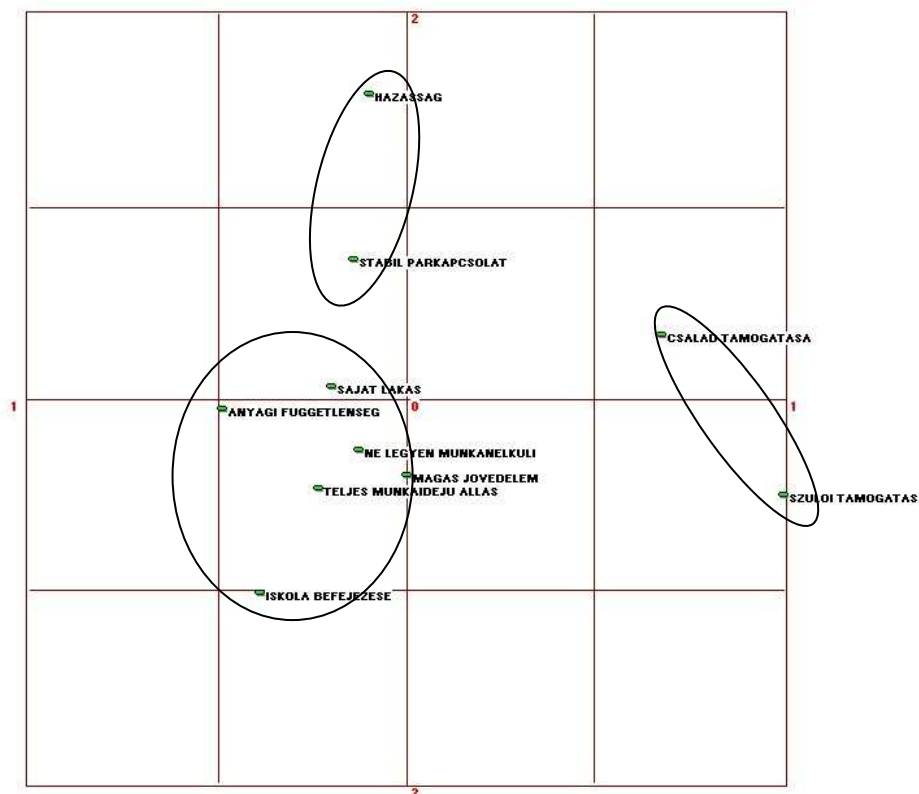
A 14. ábra MINISSA modellje alapján három csoportot lehet megkülönböztetni a gyermekvállalás terében. Van egy **külső támogatást váró** csoport (szülei tudják őt támogatni, a család támogatását élvezze), ezzel szemben helyezkedik el egy másik, amelyekben a munkaerő-piaci és az anyagi helyzetre, valamint az iskola befejezésére helyezik a hangsúlyt, ezért ezt az **önmagukra támaszkodók** csoportjának kereszteltük. A harmadik csoportba kerülők a párkapcsolatban élést gondolják jelentősnek a gyermekvállaláshoz (stabil párkapcsolat vagy házasság), így őket, a **partnerkapcsolatot fontosnak tartók** csoportjának hívjuk. Az ábrán az x tengely tehát egy belső-külső tengelyt jelöl. A belső térhez tartozik a párkapcsolatban élés és az anyagi és munkapiaci helyzetet leíró változók, a külső térhez pedig a családi támogatás és a szülők támogatása. Az y tengely mentén kevésbé szóródnak a változók, ezért ezt nem értelmezzük.

15. Ábra

Az, hogy egy férfi gyermeket vállaljon, mennyire fontosak a következő tényezők?

MINISSA modell (N=709)

FINAL CONFIGURATION - STRESS DHAT = 0.093184 : dimensions 1 and 2

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Látható (15. ábra), hogy ugyanazok a klaszterek rajzolódtak ki az apává és az anyává válás terében, vagyis anyává válás esetében is van egy olyan csoport, amely az anyagi, munkaerő-piaci dimenzió meglétét tartja fontosnak (15. ábra). Ezzel szemben helyezkednek el azok, akik a család és a szülők támogatását tartják fontosnak a gyermekvállaláshoz. Szintén a belső tér részén foglalnak helyet, akik a szülői szerep vállalásához stabil párkapcsolatot és a házasságot tartják fontosnak. Összehasonlítottuk a kialakult klaszterek átlagait az anyává, az apává és a szülővé válás esetében külön-külön.

11. Táblázat

A klaszterek összehasonlítása férfiak és nők gyermekvállalás esetén (N=1443)

	Partnerkapcsolat klaszter	Önmagukra támaszkodók klasztere***	Külső támogatás klaszter***
Mi fontos az anyává váláshoz?	3,12	2,69	3,26
Mi fontos az apává váláshoz?	3,08	3,06	2,84

*p<0,05; **p<0.01;***p<0,001

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

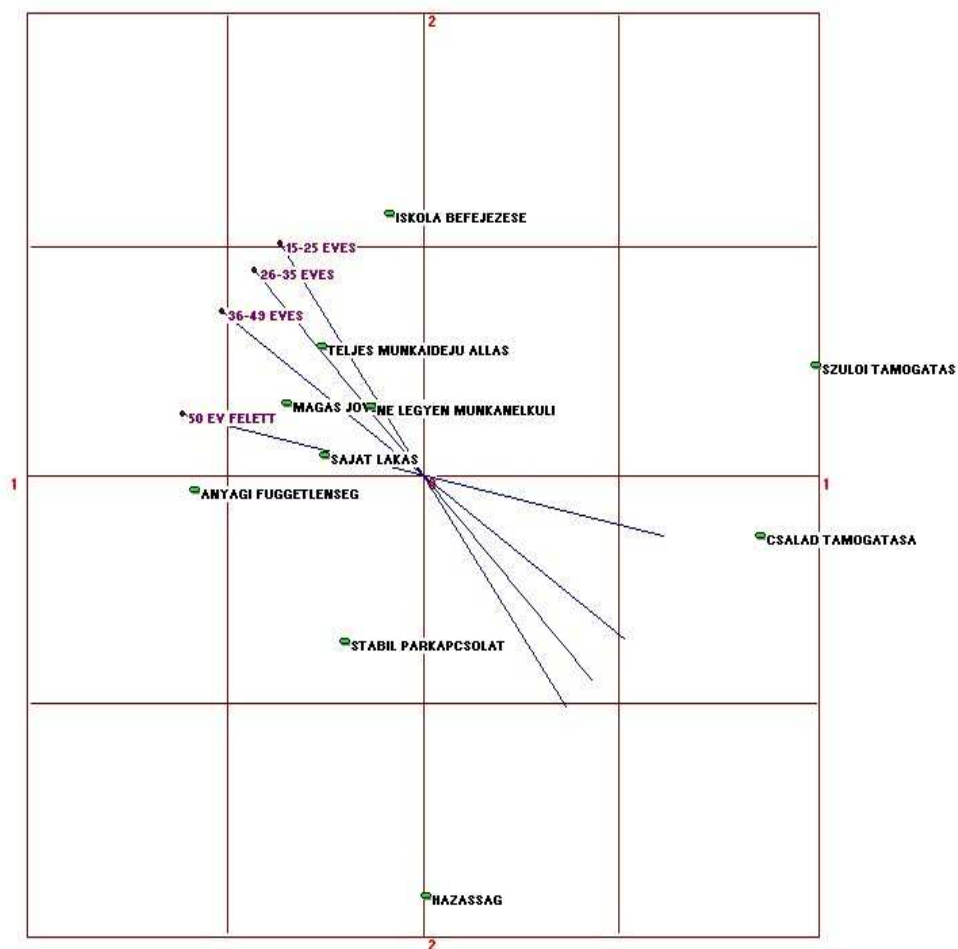
A fenti 11. táblázat azt mutatja, hogy hipotézisünkkel összhangban a társadalom úgy ítéli meg, hogy az „önmagukra támaszkodás” az apává válásnál, míg a „külső támogatás” az anyává válásnál játszik kiemelkedő szerepet. Ezzel is igazolódott, hogy a társadalomban még létezik az a tradicionális felfogás, amely a férfiakat tekinti a kenyérkeresőnek a családokban. A párkapcsolat meglétét mind az anyává, mind az apává váláshoz egyformán fontosnak tartják a válaszadók.

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy van-e különbség a különböző demográfiai-társadalmi (korcsoportok és iskola végzettség szerint) helyzetű válaszadók vélekedésében abban a kérdésben, hogy mi fontos a gyermekvállaláshoz. Mivel az utóbbi időkben rendkívül gyors társadalmi, demográfiai változások történtek, ezért azt várjuk, hogy az egyes korcsoportok között nagy különbséget találunk. Az iskolai végzettség szerint is elemezzük, mit tartanak fontosnak a kérdezettek a szülővé váláshoz.

16. Ábra

Korcsoportok preferenciái a gyermekvállalás terében

PROFIT modell (N=1443)

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Az 16. ábra azt mutatja, hogy a gyermekvállalás kritériumai a különböző korcsoportok között jól elkülönülnek. A fiatalabbak számára fontosabb az iskola befejezése, a teljes munkaidejű állás, a saját lakás, mint az 50 év feletti korcsoport számára. Ugyanakkor az 50 év feletti korcsoport fontosabbnak tartják az anyagi függetlenséget, a magas jövedelmet és a stabil párkapcsolatot, valamint a házasságot, mint a fiatalabb korcsoportok. A családi és a szülői támogatást kevésbé gondolják fontosnak. Az, hogy 50 év feletti korosztály gondolja a legkevésbé fontosnak a családtámogatást, utalhat arra, hogy lassan Magyarországon is megjelenik az a fajta középosztálybeli szülői magatartás, amely a nyugati társadalmakhoz hasonlóan a gyermekek felnevelése után élvezni szeretné a gyermeknevelés nélküli életciklus szabadságát (Tóth 2007). A házasságot ez a korosztály szintén jobban preferálja, mint a fiatalabb korcsoport. A harmadik hipotézist a gyermekvállalásra vonatkozóan

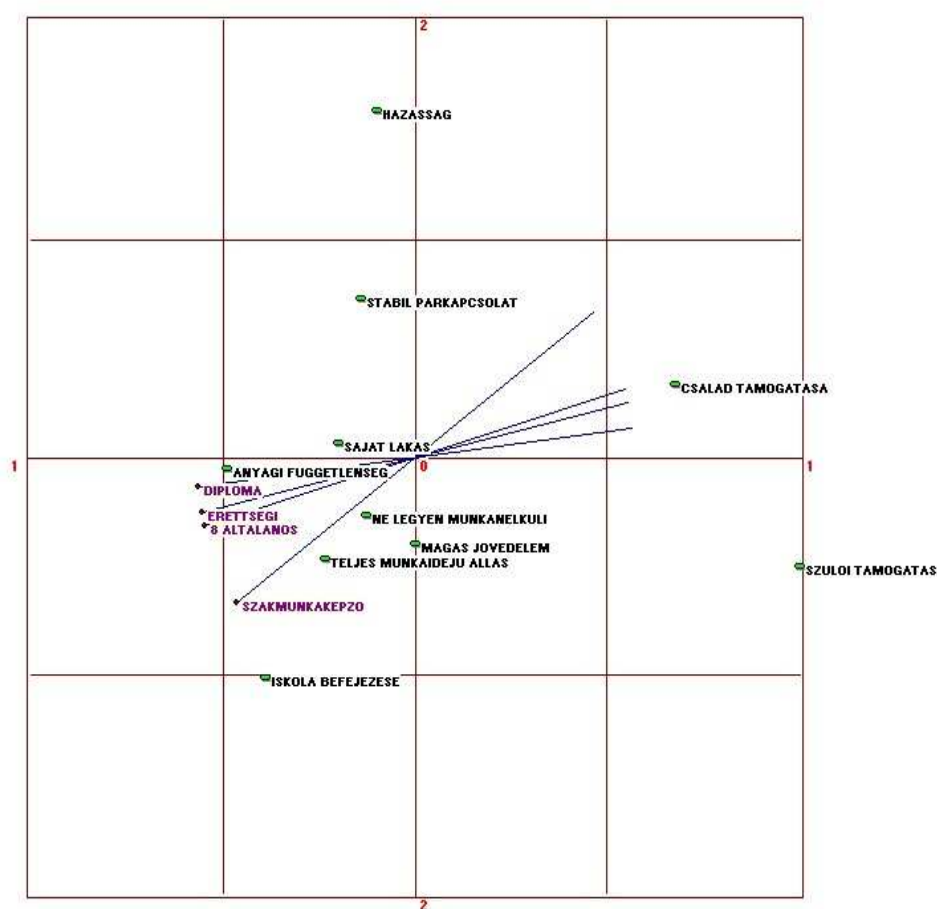
nem tudtuk igazolni. Úgy tűnik, az idősebb korosztály nem a munkaerő-piaci stabilitásra helyezi a hangsúlyt, hanem az anyagi függetlenségre, magas jövedelemre.

Végül azt mutatjuk be, hogy iskolai végzettség szerint hogyan alakulnak a vélemények a szülővé váláshoz fontosnak tartott tényezőkről.

17. Ábra

A különböző iskolai végzettségű csoportok preferenciái a gyermekvállalás terében - PROFIT modell (N=1443)

STIMULUS SPACE AND DIRECTION COSINES OF FITTED PROPERTY VECTORS : dimensions 1 and 2

Forrás: ESS 4. hullámának magyar adatai alapján, saját számítás

Látható, hogy a szakmunkásképző bizonyítvánnyal rendelkezők egy kissé eltérően gondolkoznak a gyermekvállaláshoz szükséges tényezőkről, mint a többi iskolai végzettségű csoport. Ők valamivel fontosabbnak tartják az iskola befejezését, a teljes munkaidejű állást, a magas jövedelmet és azt, hogy ne legyenek munkanélküliek. A diplomával rendelkezők az anyagi függetlenséget és saját lakást

vélik fontosabbnak, mint a többiek. Az negyedik hipotézis ennek alapján megerősítést nyert: az alacsonyabb iskolai végzettségűek a gyermekvállaláshoz fontosabbnak tartják a munkaerő-piaci stabilitást, mint a diplomások (17. ábra).

Következtetések

Mind a házasságkötéshez, mind a gyermekvállaláshoz az emberek a munkaerő-piaci helyzet stabilitását (a biztos állást, a teljes munkaidejű állást és azt, hogy az illető ne legyen munkanélküli) tekintik előfeltételnek ahhoz, hogy valaki megházasodjon, gyermeket vállaljon. Találtunk bizonyítékot első hipotézisünk alátámasztására, amely szerint a társadalomban továbbra is él az a szemlélet, hogy a családban elsősorban a férfinak kell a kenyérkeresőnek lennie. A házasságkötéshez és a gyermekvállaláshoz is fontosabbnak ítélték a kérdezettek, hogy a házasságkötés, illetve a gyermekvállalás előtt állók rendelkezzenek teljes munkaidős állással, ne legyenek munkanélküliek, magas fizetésük legyen, függetlenek legyenek anyagilag, ha férfiakra vonatkozóan tettük fel a kérdést, mint amikor ugyanezt a nőkre vonatkoztatva kérdeztük – a nők számára ezeket a tényezőket kevésbé találták fontosnak. Ezzel igazoltuk első hipotézisünket, amely szerint *férfiakkal szemben szigorúbb elvárás a stabil munkapiaci helyzet megléte házassághoz és a családalapításhoz, mint a nőkkel szemben.*

A gyermekvállaláshoz ezen kívül elengedhetetlenek bizonyult a stabil párkapcsolat megléte, amelynek azonban nem szükségszerűen kell házasságnak lennie. A szülővé váláshoz egyedül az idősebb korosztály gondolja fontosnak a házasságot.

Nem találtunk bizonyítékot a második hipotézisünkre, nevezetesen, hogy ezt a kettős mércét csupán a nők tartanák fenn. Mind a férfiak, mind a nők fontosabbnak gondolják a férfiak munkaerő-piaci helyzetét, mint a nőket a házasságkötéshez és a gyermekvállaláshoz. Megjegyezendő, hogy a nők fontosabbnak vélnék valamennyi itemet mind magukkal, mind a férfiakkal szemben, amikor a házasságkötés és a gyermekvállalás feltételeiről alkotnak véleményt.

A házasság terében nem mutatkozik lényeges eltérés a két nem között. Az életkor metszetében végzett elemzés eredmények szerint az *idősebb korosztály, számára fontosabb, hogy a házasulandók és a gyermeket vállaló fiatalok biztos*

munkaerő-piaci pozícióval rendelkezzenek, mint a fiatalabb korcsoportok számára. Ezzel igazoltuk a harmadik hipotézisünket is. Úgy tűnik, hogy idősebb generáció körében nálunk is kialakulóban van egy olyan attitűd, hogy a gyermekek felnevelése után szeretnék élvezni függetlenségüket, szeretnék, ha gyermekeik kevésbé támaszkodnának rájuk. Miközben a fiatalabb generáció továbbra is elvárja a szülői támogatást.

Az iskolai végzettséget tekintve a diplomások a házasságkötéshez fontosabbnak tartják a család támogatását és az iskola befejezését, a környezeti elvárások és a saját lakás viszont az ő körükben a legkevésbé fontos. A gyermekvállaláshoz azonban már az anyagi dimenziót (a saját lakást, az anyagi függetlenséget) vélik fontosnak. Iskolai végzettség tekintetében részben igazolást nyert hipotézisünk (negyedik hipotézis): a diplomásokkal szemben éppenséggel az alacsonyabb iskolai végzettségűek számára fontosabb, hogy ne legyenek munkanélküliek és teljes munkaidős állásuk legyen.

5.2 A házasság és az élettársi kapcsolatok versengő modellje²⁸

Ebben az alfejezetben külön vizsgáljuk a férfiak és a nők párkapcsolat-kialakítását. Először leíró jellegű statisztikákkal mutatjuk be, hogy mi befolyásolja az első tartós párkapcsolat létrejöttét. Majd ezt követően az event-history elemzés versengő modelljének alkalmazásával elemezzük, hogy az első élettársi és házassági kapcsolatokra milyen tényezők hatnak. Külön figyelmet fordítva arra, hogy a munkaerő-piaci helyzet hogyan befolyásolja az első tartós párkapcsolat kialakításának a döntését külön a férfiak és külön a nők körében.

5.2.1. A párkapcsolati mintázatok változásai

Míg 1990-ben az először házasuló menyasszonyok átlagos életkora 22 év volt, a vőlegényeké pedig 24,7 év, addig 2007-ben ez már 27,5 év lett a menyasszonyok és 30,1 év a vőlegények esetében (Pongráczné 2009). Az első házasságkötés időzítését jelentősen befolyásolja a képzettség szintje. A 8 általánossal vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében továbbra is gyakori a fiatalkori házasságkötés, miközben a diplomás házasulok korosodása figyelhető meg. Az, hogy a diplomások körében emelkedik leginkább az első házasságkötés életkora azt igazolja, hogy körükben nem a házasságok elmaradása figyelhető meg, hanem elhalasztása, azaz az egyéni életút egy későbbi szakaszában kerül rá sor. A fiatal felnőtt népesség iskolai végzettségében bekövetkezett pozitív változások hozzájárultak az első házasságkötések átlagos életkorának emelkedéséhez.

A következő két táblázat (12., 13. táblázat) azt mutatja be, hogy hogyan változott az az életkor, amikor a nők, illetve a férfiak negyede, fele, illetve háromnegyed házasságban élt a különböző kohorszok mentén (12 táblázat), illetve élettársi kapcsolatot alakított ki (13. táblázat).

²⁸ Köszönettel tartozom Dr. Bartus Tamásnak, hogy segített az eseménytörténeti elemzés előkészítésében: az adatbázis long-data formátummá alakításában, valamint az elemzés elvégzéséhez is hasznos tanácsokkal látott el.

12. Táblázat

Életkor az első házasság megkötésekor nemeként és kohorszontként, kvartilisek

	Kohorsz	25%	50%	75%
Férfiak	1955-64	22	24	29
	1965-1969	22	25	--
	1970-1974	24	28	--
	1975-1979	--	--	--
	1980-1984	--	--	--
Nők	1955-64	19	21	23
	1965-1969	19	21	24
	1970-1974	20	23	--
	1975-1979	22	--	--
	1980-1983	--	--	--

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Az 1955 és 1964 között született férfiak háromnegyede megházasodott 29 éves korában, addig az 1970 és 1974 között született kohorsznak csupán fele kötött házasságot 28 éves koráig. A nőknél is hasonló trend figyelhető meg. Az 1955 és 1964 között született kohorsznak a 75%-ka házasságban élt 23 éves korára, addig az 1970-1974-en született kohorsznak csupán a fele kötött házasságot eddig az életkorig.

13. Táblázat

Átlagos életkor az első együttélésnél nemeként és kohorszontként, kvartilisek

Nem	kohorsz	25%	50%	75%
Férfiak	1955-64	22	24	27
	1965-1969	22	24	28
	1970-1974	22	25	32
	1975-1979	23		--
	1980-1984	--	--	--
Nők	1955-64	19	20	22
	1965-1969	19	20	22
	1970-1974	19	21	23
	1975-1979	19	21	24
	1980-1983	18	20	--

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Míg a házasság egyre későbbi életkorra tolódik (12. táblázat) mindkét nem esetében, az első együttélés ellenben csak a férfiaknál tevődik egyre későbbi életkorban, a nőknél nem figyelhető meg hasonló tendencia (13. táblázat).

5.2.2 A párkapcsolati formák vizsgálata, leíró elemzések

Az „Életünk fordulópontjai” adatbázisban összesen 2150 olyan válaszadó van (lásd 4.5.3 fejezet), akik 2001-ben 18 és 36 év közöttiek és még nem alakították ki az első tartós párkapcsolatukat. Nemek szerinti bontásban (lásd 14. táblázat) 1224 férfi és 926 nő található a mintában. Azaz a mintánk 57%-a férfi és 43%-a nő. A 2150 főből mindösszesen 401 olyan ember található, akik a két hullám között, azaz a megfigyelt időszakban alakították ki az első élettársi kapcsolatukat vagy kötöttek először házasságot anélkül, hogy előtte élettársi kapcsolatban éltek volna. Ebből 170 nő és 231 férfi, azaz mind az egyedülálló nők, mind az egyedülálló férfiak mintegy 18-19%-a létesített párkapcsolatot.

Feltételezhető, hogy a férfiak között azért találunk több olyan 36 évesnél fiatalabb, 2001-ig tartós párkapcsolatban még nem élő személyt, mert a férfiak későbbi életkorban alakítják ki az első párkapcsolatukat, mint a nők (lásd 15. táblázat).

14. Táblázat

Kialakított-e párkapcsolatot a két hullám között?

Neme szerint	Kialakított-e párkapcsolatot a két hullám között?				Összesen
	Nem		Igen		
Férfi	993	81%	231	19%	1224
Nő	756	82%	170	18%	926
Összesen	1749	81,5%	401	18,5%	2150

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Kétmintás T-próbával megvizsgáltuk, hogy az általunk összehasonlítani kívánt csoport különbözik-e életkor szempontjából, vagyis azok, akik még nem éltek élettársi kapcsolatban vagy házasságban a második hullám kérdezéséig lehet, hogy fiatalabbak, mint a párkapcsolatot kialakító társaik?

15. Táblázat

Kétmintás T-próba az életkorok összehasonlítására. - Nemre kontrollálva

Nem	Kialakított párkapcsolatot	N	Életkor Átlag	Szórás	T-test	Szignifikancia szint
Férfiak	Nem	990	25,73	4,21	-5,38	0,00
	Igen	231	27,35	3,52		
Nők	Nem	756	25,35	4,01	-0,82	0,41
	Igen	170	25,61	3,04		

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A nők között nem találtunk szignifikáns különbséget az életkor tekintetében a párkapcsolatot a két kérdezési hullám között kialakítók és azok között, akiknél erre nem került sor. Mindkét csoport életkorának átlaga 25 év. Ellenben a tartós párkapcsolatot kialakító férfiak és azok között, akik még nem éltek tartós párkapcsolatban van szignifikáns különbség életkori metszetben: az előbbi csoport átlagosan két évvel idősebb, mint az egyedülállók csoportja.

Az iskolai végzettség szerint is jelentős különbségek vannak abban a tekintetben, hogy ki, mikor alakítja ki az első tartós párkapcsolatát²⁹. Mivel a diplomások később fejezik be a tanulmányaikat és később jelennek meg a munkaerőpiacon, ezért abból a szempontból is megvizsgáltuk a mintát, hogy van-e eltérés a vizsgált két csoport között iskolai végzettség szerint?

²⁹A leíró elemzésben nem vizsgáljuk a párkapcsolat kialakításnak típusát az alacsony elemszám miatt. Azonban a magyarázó modellben az eseménytörténeti elemzés technikája lehetővé teszi, hogy az alacsony elemszámot is elemezzük, hiszen megsokszorozza a mintát a megfigyelések számával.

16. Táblázat

**Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között-
az iskolai végzettség (első hullámban megadott) szerint**

Keresztábra-elemzés: Nők

Iskolai végzettség szerint csoportok	Kialakított-e tartós párkapcsolatot: Nők		Összesen
	Nem	Igen	
Max. általános iskola	90,76%	9,24%	100,0%
Szaktanárképző	72,34%	27,66%	100,0%
Szakközépiskola	79,82%	20,18%	100,0%
Gimnázium	79,07%	20,93%	100,0%
Diploma	66,38%	33,62%	100,0%
Összesen	78,43%	21,57%	100,0%

Pearson $\chi^2=23,03$; Sig=0,000

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Az 16. táblázat alapján megállapítható, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettségű nők alakítanak ki legkisebb százalékban (9,24) tartós párkapcsolatot a megfigyelt időszakban, miközben éppen a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők nők alakítják ki a legnagyobb százalékban az első tartós kapcsolatukat (33,62%). A diplomásokat követően a szaktanárképzőt végzettek közül hozták létre legtöbben az első tartós párkapcsolatukat. Ennek hátterében az is állhat, hogy ez a két csoport, amelyeknek munkaerő-piaci képzettsége van. Miközben az érettségivel rendelkező társaik közül (szakközépiskolát vagy gimnáziumot végeztek) valószínűleg nagyobb arányban szeretnék folytatni tanulmányaikat a jövőben. A szaktanárképző bizonyítvánnyal rendelkezőknek van szakmájuk és többségük feltételezhetően nem is szándékozik folytatni tanulmányait.

17. Táblázat

**Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között-
az iskolai végzettség (első hullámban megadott) szerint**

Keresztábra-elemzés: Férfiak

Iskolai végzettség szerint csoportok	Kialakított-e tartós párkapcsolatot: Férfiak		Összesen
	Nem	Igen	
Max. általános iskola	88,04%	11,96%	100,0%
Szakközépiskola	76,17%	23,86%	100,0%
Gimnázium	85,22%	14,78%	100,0%
Diploma	64,94%	35,06%	100,0%
Összesen	81,08%	18,92%	100,0%

Pearson $\chi^2=31,81$; Sig=0,000

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A férfiaknál még élesebb különbség van az érettségivel rendelkező és a diplomások első tartós párkapcsolatának kialakítása között (17. táblázat): a diplomás férfiak nagyobb arányban hozták létre első tartós párkapcsolatukat, mint a diplomás nők, miközben az érettségivel rendelkező férfiak kisebb arányban alakították ki az első tartós párkapcsolatukat, mint hasonló végzettséggel rendelkező nők.

Továbbá azt is megnéztük, hogy van-e különbség a két hullám között párkapcsolatot kialakítók és azok között, akik továbbra sem éltek még tartós párkapcsolatban a munkaerő-piaci helyzetük tekintetében. A nők esetében a legnagyobb arányban a biztos munkaerő-piaci pozícióval rendelkezők alakították ki az első párkapcsolatukat (29,06%), miközben a tanulóknál és a munkanélkülieknél legalacsonyabb az első tartós párkapcsolatot kialakítók aránya (7,36%; 12,5%).

18. Táblázat

**Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között-
munkaerő-piaci státusz szerint**

Kereszt tábla-elemzés: Nők

Munkaerő-piaci státusz szerinti csoportok (első hullám idején)	Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között		Összesen
	Nem	Igen	
Határozatlan idejű szerződéssel alkalmazott	70,94%	29,06%	100%
Határozott idejű szerződéssel alkalmazott	77,50%	22,50%	100%
Vállalkozó	78,26%	21,74%	100%
Tanuló	92,64%	7,36%	100%
Inaktív	75,56%	24,44%	100%
Munkanélküli	87,50%	12,50%	100%
Összesen	78,39%	21,61%	100,0%

Pearson $\chi^2=45,22$; Sig=0,000

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A férfiaknál hasonló arányokkal találkozhatunk: a biztos munkaerő-piaci státusszal rendelkezőknek 23%-a hozott létre tartós párkapcsolatot, miközben a tanulóknak kevesebb, mint a 3%-a. A férfiaknál a vállalkozók alakítottak ki legnagyobb százalékban tartós párkapcsolatot (19. táblázat).

19. Táblázat

Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között-

- munkaerő-piaci státusz szerint

Keresztábra-elemzés: Férfiak

Munkaerő-piaci státusz szerinti csoportok (első hullám idején)	Kialakította-e az első tartós párkapcsolatát a két hullám között		Összesen
	Nem	Igen	
Határozatlan idejű szerződéssel alkalmazott	77,06%	22,94%	100%
Határozott idejű szerződéssel alkalmazott	87,50%	12,50%	100%
Vállalkozó	69,23%	30,77%	100%
Tanuló	97,34%	2,66%	100%
Munkanélküli	85,51%	14,49%	100,0%
Összesen	81,14%	18,86%	100,0%

Pearson $\chi^2=58,88$; Sig=0,000

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A következő fejezetben az eseménytörténeti-elemzés segítségével pontosabb képet tudunk arról kialakítani, hogy milyen tényezők befolyásolják párkapcsolat kialakítását. Nemcsak azt vizsgáljuk majd, hogy létrehozták-e az első tartós párkapcsolatukat, hanem azt is elemezzük, hogy a tartós párkapcsolat melyik típusát alakították ki.

5.2.3 Ki, mikor, mit választ?

A magyarázó modellünket külön vizsgáljuk meg a nők és a férfiak körében. Először részmodelleket számolunk, végül pedig az utolsó modellben az összes részmodellben szereplő változót bevonjuk és abból vonunk le következtetéseket.

Az első tartós párkapcsolat kialakítása a nők körében

Először azt nézzük meg, hogy az iskolai végzettség miként befolyásolja azt, hogy első tartós párkapcsolatként milyen típusú kapcsolatot választanak a nők. A 20. táblázat adatai azt mutatják, hogy a maximum 8 általános iskolát végzettekhez képest a szakmunkás-bizonyítvánnyal és a diplomával rendelkező nők azok, akik szignifikánsan nagyobb eséllyel kötnek házasságot. A diplomás nőknek van a legnagyobb esélyük arra, hogy a házasságot válasszák első párkapcsolatként. Emögött az húzódhat meg, hogy ők a legkeresettebbek a házassági piacon. A szakmunkás nők pedig jobban hasonlítanak a diplomás nőkhöz a házassággal kapcsolatos attitűdökben, mint az érettségizett társaik (lásd 5.1.1. fejezet). Másrészt az is feltételezhető, hogy az érettségivel rendelkező fiatal nők még nem tekintik befejezettnek az iskolai karrierjüket és még folytatni kívánják a tanulmányaikat, ezért maradnak el az első tartós párkapcsolat házasságként történő kialakításában. Ezt a feltételezést az is alátámasztja, hogy körükben a referencia csoporthoz képest magasabb az élettársi kapcsolat kialakítása. Ezenkívül a szakmunkás végzettségűek is nagyobb eséllyel alakítanak ki élettársi kapcsolatot a referencia csoporthoz viszonyítva.

20. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – az iskolai végzettség modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Legmagasabb iskolai végzettség	maximum 8 általános			
	szakmunkásképző	1,39*	1,1**	0,29
	szakközépiskola	0,69	0,72^	-0,3
	gimnázium	0,4	0,67^	-0,28
	diploma	1,96***	0,84*	1,13^
Konstans		-3,81	-2,89	-0,92
-2Log Likelihood kezdeti		-16927,07		
-2Log Likelihood modell		-16489,42		
Chi-négyzet		57,14		
Esetszám		896		
Sznifikancia szint		0,000		
Pseudo R2		0.026		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A következő modellben azt vizsgáljuk, hogy a saját lakással való rendelkezés hogyan hat a nők első tartós párkapcsolatának kialakítására.

21. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – a saját lakással rendelkezés modellje

Változók Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Rendelkezik saját lakással	-0,07	0,48	0,41
Konstans	-2,88	-2,14	-0,73
-2Log Likelihood kezdeti	-16927,07		
-2Log Likelihood modell	-16898,09		
Chi-négyzet	2,23		
Esetszám	896		
Szignifikancia szint	0,33		
Pseudo R2	0,0017		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Látható (21. táblázat), hogy nem kaptunk szignifikáns eredményt, azaz a lakás tulajdon nem befolyásolja azt, hogy a nők kialakítanak-e, illetve, hogy milyen típusú első tartós párkapcsolatot alakítanak ki.

A következő modellben azt vizsgáljuk, hogy az attitűdöknek és a vallásnak milyen hatása van a nők első tartós párkapcsolatának kialakítására.

22. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – attitűdök modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Attitűd a házassághoz		0,12	-0,15**	0,27**
Vallásos		0,57*	-0,47^	1,05**
Konstans		-3,05	-2,14	-0,90
-2Log Likelihood kezdeti		16927,07		
-2Log Likelihood modell		16696,452		
Chi-négyzet		21,67		
Esetszám		896		
Szignifikancia szint		0,000		
Pseudo R2		0,014		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A 22. táblázat adatai egyértelműen azt mutatják, mint amit vártunk, vagyis, hogy a vallásos nők nagyobb eséllyel választják a házasságot az élettársi kapcsolattal szemben. Ha egy nő nem viszonyul pozitívan a házassághoz, akkor nagyobb eséllyel választja az élettársi kapcsolatot a házassággal szemben.

Az attitűdöket az is meghatározhatja, hogy ki, milyen településen él. A következő modellben település szerint vizsgáljuk meg, hogy ki, mit választ első tartós párkapcsolatként.

23. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – település típus modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Település típus	Budapest	0,83*	-0,28	1,11*
	Megyei jogú város			
	Egyéb város	0,39	-0,34	0,73^
	Község	0,58^	-0,48*	1,05**
Konstans		-3,35	-1,91	-1,44
-2Log Likelihood kezdeti		-16927.07		
-2Log Likelihood modell		-16824.823		
Chi-négyzet		9,46		
Esetszám		896		
Szignifikancia szint		0,149		
Pseudo R2		0,006		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A budapestiek és a kisebb településeken élők nagyobb eséllyel választják a házasságot az élettársi kapcsolattal szemben. Úgy tűnik, hogy az élettársi kapcsolatok első tartós párkapcsolatként történő választása a megyei jogú városokban a leggyakoribb. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy a kisebb településeken szigorúbbak a normák a párkapcsolatokra vonatkozóan. A fiatalok sokszor a kisebb települések közelében lévő nagyobb városokban költöznek, elhagyva a szülői házat a tanulmányaik vagy a munkavállalás következtében. Legtöbbször erre az időszakra esik az első tartós párkapcsolat létrejötte, ezért gyakran fordul elő, hogy nagyobb városokban a szülői házból elköltözött, egyedül élő fiatalok összeköltöznek a partnerükkel. A budapesti fiatalok körében kevésbé jellemző, hogy tanulás vagy munkavállalás folytán elköltöznének a városból³⁰, emiatt elhagynák a szülői házat. Ráadásul Budapesten az albérletek ára sokkal magasabb, mint többi településen, ezért sem racionális döntés a fiatalok részéről a szülői ház

³⁰ Ez azért is kevésbé valószínű, mert éppen Budapesten van a legtöbb felsőoktatási intézmény és itt van a legtöbb munkalehetőség is.

elhagyása. Így a budapesti fiatalok leginkább akkor költöznek össze, ha összeházasodnak.

A következő modellben az életkor és a kohorsz hatását figyeljük meg.

24. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – életkor és kohorsz modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Életkor		2,08***	1,79***	0,3
Életkor négyzete		-0,03*	-0,03***	0,006
Kohorsz	1975-1979			
	1965-1974	-1,03*	-1,79***	0,76
	1980-1983	0,32	1,1***	-0,77^
Konstans		-33,07	-28,78	
-2Log Likelihood kezdeti		-16927.07		
-2Log Likelihood modell		15855,187		
Chi-négyzet		100,81		
Esetszám		896		
Szignifikancia szint		0,000		
Pseudo R2		0,063		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Ebben a modellben (24. táblázat) az életkornak pozitív hatása van mind a házasság, mind az élettársi kapcsolat kialakítására, azonban az életkor növekedése már csökkenő mértékű, hiszen az életkor négyzetének már szignifikánsan negatív hatása van mindkét párkapcsolati forma kialakítására. A kohorszok közül a legidősebb kohorsz a referencia csoporthoz képest mindkét párkapcsolati típust kisebb eséllyel alakítja ki, még a legfiatalabbaknak szignifikánsan nagyobb esélyük van arra, hogy az első párkapcsolatként az élettársi kapcsolatot válasszák.

Végül pedig a munkaerő-piaci modellt mutatjuk be.

25. Táblázat

Diszkrét eseménytörténet elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – munkaerő-piaci helyzet modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Munkaerő-piaci helyzet	<i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i>			
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>	0,45	0,001	-0,44
	<i>inaktív</i>	0,08	-0,07	
	<i>vállalkozó</i>	-1,82**	-0,36	-0,36
	tanuló	-2,82***	-1,21***	-1,26*
	<i>munkanélküli</i>	-1,99***	0,21	-1,68**
Munkaerő-piaci tapasztalat	Nincs munkaerő-piaci tapasztalat			
	Volt munkanélküli	0,39	0,13	0,26
	Nem volt munkanélküli	0,59^	0,02	0,58
Konstans		-33,07	-28,78	-0,83
-2Log Likelihood kezdeti		-16927,07		
-2Log Likelihood modell		-15715,238		
Chi-négyzet		119,09		
Esetszám		896		
Szignifikancia szint		0,000		
Pseudo R2		0,059		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A munkaerő-piaci helyzet modellje (25. táblázat) arról tanúskodik, hogy azoknak van a legkisebb esélyük az első tartós párkapcsolat kialakítására, akik még tanulnak, különösen házasságot alakítanak ki kisebb eséllyel. A tanulókon kívül a vállalkozó nők és a munkanélküliek azok, akik kisebb eséllyel választják a házasságot első párkapcsolatként.

Összegezve a részmodellekből származó eredményeket azt kaptuk, hogy az életkor-kohorsz modell, valamint a munkaerő-piaci helyzet modell magyarázza a

legtöbbet a vizsgált modellek közül és a lakással való rendelkezésnek a legkisebb a magyarázó ereje.

A komplex modellben bevonjuk az összes eddigi változót egy modellben annak érdekében, hogy meg tudjuk vizsgálni hogyan befolyásolják az első párkapcsolat kialakítását, ha egyszerre nézzük az összes magyarázó változó hatását. A főbb eredmények már a részmodellekből is kirajzolódtak: a nők addig, amíg tanulnak kisebb eséllyel alakítanak ki házasságot és élettársi kapcsolatot is. Azonban, ha az iskola befejezése előtt mégis kialakítják az első tartós párkapcsolatukat, akkor nagyobb eséllyel döntenek az élettársi kapcsolat mellett a házassággal szemben. A táblázatból kiderül (26. táblázat), hogy az élettársi kapcsolat kialakítására más munkapiaci státusznak nincs szignifikánsa hatása. Miközben a házasság kialakítására mind a munkanélküli státusz mind a vállalkozói lét szignifikánsan negatív hatással van. Különösen a vállalkozó nők azok, akik ha mégis az első tartós párkapcsolatot alakítanak ki, akkor ezt inkább élettársi kapcsolatként valósítják meg. Emögött az is állhat, hogy a vállalkozó nők értékrendjében a házasság nem játszik olyan fontos szerepet. Meglepetésünkre sem a munkaerő-piaci tapasztalatnak, sem az iskolai végzettségnek nem volt szignifikáns a hatása. A lakás tulajdonlásnak szintén nem volt szignifikáns hatása, akárcsak ezt korábban az egyváltozós modell vizsgálatok tapasztaltuk.

Az életkor és kohorsz nemcsak azt befolyásolta, hogy valaki kialakít-e tartós párkapcsolatot, hanem a típusát is meghatározzák. A legidősebb kohorsz (1965-1974) a referencia csoporthoz képest kisebb eséllyel alakítja ki az első tartós párkapcsolat mindkét típusát. Ha mégis kialakítanak párkapcsolatot, akkor a házasságot választják az élettársi kapcsolatokkal szemben. Miközben jól látható, hogy a legfiatalabb kohorszban tartozók alakítanak ki legnagyobb eséllyel élettársi kapcsolatot. Az életkor előre haladtával növekszik a mindkét kapcsolat kialakításnak az esélye, azonban a növekedés mértéke idővel csökkenő mértékű.

Az értékeknek, az attitűdöknek is jelentős szerepe van abban, hogy ki, mit választ első tartós párkapcsolatként. A kis városokban és a falvakban a referencia csoporthoz képest kisebb eséllyel választják az élettársi kapcsolatot első tartós párkapcsolatként a nők. Feltételezhetően, hogy a szomszédsági/közösségi normák erősebben hatnak emiatt a fiatal nők előbb házasodnak meg és csak utána költöznek össze partnerükkel. Azok a nők, akik pozitívan viszonyulnak a házassághoz, illetve

azok, akik vallásosak szignifikánsan nagyobb eséllyel választják a házasságot első párkapcsolatként az élettársi kapcsolatokkal szemben.

A hipotéziseinket részben tudtuk igazolni. A munkaerő-piaci tapasztalat meglétének nem volt szignifikáns hatása. Ez azzal is magyarázható, hogy vannak, akik a feketegazdaságon keresztül kapcsolódnak a munkaerő-piachoz. A kapott eredmények azonban megerősítik részben mindkét párkapcsolatra vonatkozó hipotézisünket (H2.1 és H2.2) a nőkre vonatkoztatva. A tartós párkapcsolat kialakításához az szükséges, hogy a nők jelen legyenek a munkaerő-piacon és befejezzék tanulmányaikat. Ezenkívül a házasságkötéshez az is szükséges, hogy ne legyenek munkanélküliek és ne vállalkozóként kapcsolódjanak a munkaerő-piachoz. A tanulói státusznak erősebb a negatív hatása a házasságra, mint az élettársi kapcsolat kialakításra a modellben.

26. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – teljes modell

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Munkaerő-piaci helyzet	<i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i>			
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>	-0,43	0,01	-0,44
	<i>inaktív</i>	-0,11	0,23	-0,13
	<i>vállalkozó</i>	-1,72**	0,43	-2,15**
	<i>tanuló</i>	-2,25***	-0,99***	-1,26*
	<i>munkanélküli</i>	-1,75**	-0,07	-1,68**
Legmagasabb iskolai végzettség	maximum 8 általános			
	szakmunkásképző	0,33	0,29	-0,02
	szakközépiskola	-0,16	-0,05	-0,12
	gimnázium	-0,30	0,12	-0,42
	diploma	0,54	0,13	0,42
Munkaerő-piaci tapasztalat	Nincs munkaerő-piaci tapasztalat			
	Volt munkanélküli	0,07	0,17	-0,05
	Nem volt munkanélküli	0,33	0,09	0,24
Rendelkezik saját lakással		-0,37	-0,47	0,10
Kohorsz	1975-1979			
	1965-1974	-0,90^	-1,78***	0,77^
	1980-1983	0,46	1,20***	-0,74^
Életkor		1,56***	1,36***	0,19
Életkor négyzete		-0,03*	-0,02***	-0,004
Település típus	Budapest	0,79^	-0,38	1,17*
	Megyei jogú város			
	Egyéb város	0,43	-0,34	0,77^
	Község	0,62^	-0,54*	1,14**
Attitűd a házassághoz		0,11	-0,13*	0,24*
Vallásos		0,58^	-0,46^	0,99*
Konstans		-25,72	-22,35	-3,36
-2Log Likelihood kezdeti		-16699.477		
-2Log Likelihood modell		-14670,162		
Chi-négyzet		257.75		
Esetszám		896		
Szignifikancia szint		0,000		
Pseudo R2		0.1215		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Az első tartós párkapcsolat kialakítása a férfiak körében

A férfiak körébe is ugyanazokat a modelleket teszteljük, melyeket a nők esetében vizsgáltunk: iskolai végzettség modellje, lakással való rendelkezés modellje munkaerő-piaci modell, attitűd és vallás modellje, végül pedig a komplex modellt elemezzük.

27. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – az iskolai végzettség modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Legmagasabb iskolai végzettség	maximum 8 általános			
	szakmunkásképző	0,45	0,48[^]	-0,04
	szakközépiskola	0,02	-0,09	0,10
	gimnázium	-0,95	0,04	-0,99
	diploma	1,01*	0,79*	0,22
Konstans		-3,52	-2,71	-0,81
-2Log Likelihood kezdeti		-18550.052		
-2Log Likelihood modell		-18272,653		
Chi-négyzet		23,89		
Esetszám		1227		
Szignifikancia szint		0,002		
Pseudo R2		0,015		

[^]p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Az iskolai végzettség modellje alapján (27. táblázat) a férfiaknál is ugyanazt az eredményt kaptuk, mint a nőknél, azaz a diplomásoknak van a legnagyobb esélyük arra, hogy a tartós párkapcsolat bármelyik típusát kialakítsák. Ennek oka lehet, hogy a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkező férfiak a legkeresettebbek, mind az élettársi, mind a házassági piacon. A férfiaknál nem volt szignifikáns eltérés abban, hogy a párkapcsolat mely formáját választják. A

diplomásokon kívül a szakmunkás férfiaknak volt a referencia csoporthoz képest nagyobb esélyük arra, hogy élettársi kapcsolatot alakítsanak ki.

A következő modellben a lakás tulajdon hatását vizsgáljuk.

28. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – a saját lakással rendelkezés modellje

Változók Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Rendelkezik saját lakással	0,84**	0,67**	0,17
Konstans	-3,51	-2,61	-0,91
-2Log Likelihood kezdeti	-18550.052		
-2Log Likelihood modell	-18373,232		
Chi-négyzet	15,61		
Esetszám	1227		
Szignifikancia szint	0,000		
Pseudo R2	0,01		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A lakás tulajdonnak szignifikáns hatása van a férfiak tartós párkapcsolat kialakítására. A párkapcsolat mindkét formáját nagyobb eséllyel hozzák létre a lakás tulajdonnal rendelkező férfiak.

A következő modellben azt vizsgáljuk meg, hogy az attitűdöknek és a vallásnak milyen hatása van a férfiak első tartós párkapcsolatának kialakítására.

29. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – attitűdök modellje

Változók	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Attitűd a házassághoz	0,15 [^]	-0,18**	0,33**
Vallásos	0,05	0,25	-0,20
Konstans	-3,39	-2,55	-0,84
-2Log Likelihood kezdeti	-18550.052		
-2Log Likelihood modell	-18398,73		
Chi-négyzet	11,73		
Esetszám	1227		
Szignifikancia szint	0,02		
Pseudo R2	0,01		

[^]p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A modell tanúsága (29. táblázat), hogy a férfiak körében a vallásosságnak nincs hatása a párkapcsolat kialakítására, ellenben a házasságra irányuló attitűdöknek meghatározó a szerepük. A házassághoz való pozitív attitűd a házasság kialakítását is elősegíti, illetve az élettársi kapcsolatok létrejöttét is megakadályozza.

A következő modellben a település hatását elemezzük.

30. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – település típus modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Település típus	Budapest	0,16	0,12	0,04
	Megyei jogú város			
	Egyéb város	0,85*	0,28	0,57
	Község	0,81^	0,26	0,55
Konstans		-3,98	-2,69	-1,29
-2Log Likelihood kezdeti		-18550.052		
-2Log Likelihood modell		-18460,32		
Chi-négyzet		7,93		
Esetszám		1227		
Szignifikancia szint		0,24		
Pseudo R2		0,005		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Látható, hogy a kisebb településeken élő férfiak nagyobb eséllyel házasodnak meg, mint a referenciának választott megyei jogú városban élők. Település típusok szerint nincs különbség abban, hogy a férfiak kialakítanak-e élettársi kapcsolatot.

A következő modellben az életkor és a kohorsz hatását figyeljük meg.

31. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – életkor és kohorsz modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Életkor		2,99***	2,05***	0,95
Életkor négyzete		-0,05***	-0,03***	-0,02
Kohorsz	1975-1979			
	1965-1974	-0,53	-0,88**	0,36
	1980-1983	1,57***	0,77*	0,79
Konstans		-47,67***	-33,07	-14,57
-2Log Likelihood kezdeti		-18550.052		
-2Log Likelihood modell		-17246,96		
Chi-négyzet		106,65		
Esetszám		1227		
Szignifikancia szint		0,00		
Pseudo R2		0,07		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Ebben a modellben az életkornak pozitív hatása van mind a házasság, mind az élettársi kapcsolat létrejöttére, azaz minél idősebb egy férfi, annál nagyobb eséllyel alakítja ki a párkapcsolat mindkét formáját. Azonban az életkor növekedése csökkenő mértékű, hiszen az életkor négyzetének szignifikánsan negatív hatása volt mindkét kapcsolati forma kialakítására. A kohorszok közül a legidősebb kohorsz a referencia csoporthoz képest kisebb eséllyel választja az élettársi kapcsolatot, míg a legfiatalabb kohorsz mind a házasságot, mind az élettársi kapcsolatot nagyobb eséllyel alakítja ki, mint az idősebb társaik.

Végül pedig a munkaerő-piaci modellt mutatjuk be a komplex modell elemzése előtt.

32. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat – munkaerő-piaci helyzet modellje

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Munkaerő-piaci helyzet	<i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i>			
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>	-1,68*	-0,01	1,67*
	<i>munkanélküli</i>	-0,56	-0,54*	-0,02
	<i>vállalkozó</i>	0,60^	-0,13	0,73^
	tanuló	-2,27***	-1,5***	-0,76
Munkaerő-piaci tapasztalat	Nincs munkaerő-piaci tapasztalat			
	Volt munkanélküli	0,30	0,73*	-0,43
	Nem volt munkanélküli	0,13	0,67*	-0,55
Konstans		-3,22	-2,79	-0,44
-2Log Likelihood kezdeti		-18550.052		
-2Log Likelihood modell		-17526,817		
Chi-négyzet		66,03		
Esetszám		1227		
Szignifikancia szint		0,00		
Pseudo R2		0,05		

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Látható (32. táblázat), hogy a bizonytalan munkaerő-piaci helyzet szignifikánsan negatív hatással van a házasságkötésre a referenciacsoporthoz képest, akárcsak a tanuló státusz. Miközben a vállalkozó férfiaknak nagyobb az esélyük arra, hogy a házasságot válasszák az élettársi kapcsolat helyett első tartós párkapcsolatként. A munkanélküliségnek bár negatív a hatása mindkét párkapcsolati forma kialakítására, azonban csak az élettársi kapcsolat kialakításánál találtuk szignifikánsnak a hatást.

Összességében a férfiaknál is az életkor-kohorsz és a munkaerő-piaci részmodell magyarázta meg a legtöbbet a függő változónk viselkedéséből, a legkisebb magyarázó ereje pedig a település modellnek van.

A férfiakra is elvégezzük a komplex modell vizsgálatát, azaz együtt becsüljük meg a magyarázó változók hatását. Először az úgynevezett kemény változók (iskolai végzettség, munkaerő-piaci helyzet) hatását mutatjuk be. A férfiaknál ugyanúgy, mint a nőknél az iskolába járásnak negatív hatása van mindkét típusú partnerkapcsolat létrejöttére. Ezenkívül még a bizonytalan munkaerő-piaci helyzetnek van szignifikánsan negatív a hatása a házasságra. A munkanélküli státusznak bár negatív a hatása a házasságra, azonban ez a hatás nem bizonyult szignifikánsnak. Ellenben az élettársi kapcsolat kialakításánál a munkanélküli státusznak szignifikánsan volt negatív a hatása. A nőkkel ellentétben azt találtuk, hogy a vállalkozói létnek nincs negatív hatása arra, hogy a férfiak első párkapcsolatként a házasságot válasszák. Sőt a vállalkozó férfiak nagyobb eséllyel döntenek a házasság mellett az élettársi kapcsolattal szemben az első tartós párkapcsolat kialakításakor. Úgy tűnik, hogy a vállalkozói formát kevésbé bizonytalannak élik meg a férfiak, mint a nők³¹. A munkaerő-piaci helyzetre vonatkozóan a komplex modellben kapott eredményeink megegyeznek a részmodell eredményeivel. Az iskolai végzettségnek a férfiak körében sem volt szignifikáns hatása arra, hogy milyen párkapcsolatot alakítanak ki a kérdezettek. Egyedül a gimnáziumi végzettséggel rendelkezők azok, akik kisebb eséllyel házasodnak, mint a referencia csoportnak választott legalacsonyabb iskolai végzettségűek. E mögött feltételezhetően az áll, hogy a gimnáziumi végzettséggel rendelkezők egy része a későbbiekben folytatni kívánja a tanulmányait. Ez különbözik a részmodellben kapott eredménytől, ahol a diplomának erősen pozitív hatása volt mindkét típusú párkapcsolat kialakítására.

A munkaerő-piaci tapasztalat itt sem bizonyult szignifikánsnak, valószínűleg hasonló okok folytán, mint a nők körében feltételeztünk (feketepiacon szerzett munkatapasztalatot nem tudjuk kiszűrni). A lakással való rendelkezésnek mindkét párkapcsolati forma kialakításra pozitív a hatása³². Úgy tűnik, hogy a vagyoni

³¹ A ma vállalkozóként dolgozó nők - kvalitásaik ellenére - sokszor érzik hátrányos helyzetüket az üzleti világban. Ebben a szektorban a nőkkel szemben érvényesülő előítéletek több esetben megfosztják őket igazi érvényesülésüktől (www.vallakozonok.hu)

³² Az adatbázisban nem álltak rendelkezésre adatok, amellyel a jövedelmi helyzetet tudtuk volna kontrollálni, így a lakással való rendelkezést vontuk be a modellben.

helyzet erősebben befolyásolja a férfiak párkapcsolat alakítását, mint a nőké. Itt az eredményeink összecsengnek az attitűd-vizsgálatokból származó eredményeinkkel.

Az életkor hatása erősen szignifikánsnak bizonyult: a legfiatalabb korosztálynak mindkét párkapcsolat kialakítására nagyobb az esélye, mint a referenciának tekintet középső korcsoportnak. Miközben a legidősebbeknek mindkét típusú kapcsolat kialakításra kisebb az esélyük. Az életkor hatása akár csak a nőknél fordított U-alakú függvénnyel írható le, azaz az életkorral növekszik, mindkét párkapcsolat kialakításnak az esélye, de a házasság kialakításának az esélye szignifikánsan nagyobb mértékben növekszik a kor előrehaladtával, azonban ez a növekedés csökkenő mértékű.

Az értékeknek kisebb volt a szerepe, mint amit a nők körében tapasztaltunk. A település típus szerint nem találtunk szignifikáns hatást kivéve azt, hogy a kisebb városokban élők a referencia csoporthoz képest nagyobb eséllyel házasodtak meg. A vallásnak pedig a férfiak partnerkapcsolat választására egyáltalán nem volt hatása. Ellenben a házassághoz való pozitív attitűd itt is nagy szerepet játszott: azok, akiknek pozitív az attitűdjük a házassággal kapcsolatban sokkal nagyobb eséllyel házasodnak meg és kisebb eséllyel alakítanak ki élettársi kapcsolatot.

Hipotéziseinket (H2.1 és H2.2) a férfiak körében is csak részben tudtuk alátámasztani. Találtunk némi bizonyítékot arra, hogy a munkaerő-piaci jelenlét mindkét párkapcsolati-forma kialakításához szükséges, hiszen azok a fiatalok, akik még tanulnak, kevésbé alakítanak ki tartós párkapcsolatot, akár házasságról, akár élettársi kapcsolatról legyen szó, bár a munkanélküli státusznak csak az élettársi kapcsolat kialakítására van szignifikánsan negatív hatása. Vannak azt igazoló eredmények, hogy a nagyobb fokú munkaerő-piaci bizonytalanság az élettársi kapcsolatok kialakításában kevésbé játszik negatív szerepet, mint a házasság létrejöttében. Például a bizonytalan munkaerő-piaci helyzet esetén kisebb eséllyel kötnek házasságot. Bár ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a munkaerő-piaci helyzet és a párkapcsolat-kialakítás összefüggéséről hosszabb időtávot felölelő adatokra lenne szükségünk.

33. Táblázat

Diszkrét eseménytörténeti elemzés (versengő modell). A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B	
Munkaerő-piaci helyzet	<i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i>				
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>	-1,62*	0,04	-1,67*	
	<i>munkanélküli</i>	-0,41	-0,44^	-0,04	
	<i>vállalkozó</i>	0,56	-0,25	0,81^	
	tanuló	-1,54*	-1,17**	0,38	
Legmagasabb iskolai végzettség	maximum 8 általános				
	szakmunkásképző	-0,25	-0,15	-0,10	
	szakközépiskola	-0,34	-0,43	0,09	
	gimnázium	-1,18*	-0,09	-1,09^	
	diploma	0,25	-0,03	0,27	
Munkaerő-piaci tapasztalat	Nincs munkaerő-piaci tapasztalat				
	Volt munkanélküli	-0,45	0,15	-0,60	
	Nem volt munkanélküli	-0,52	0,22	-0,75	
Rendelkezik saját lakással		0,71*	0,60*	0,11	
Kohorsz	1975-1979				
	1965-1974	-0,66^	-0,92**	0,35	
	1980-1983	1,85***	0,85**	0,84	
Életkor		2,92***	1,87***	1,05^	
Életkor négyzete		-0,05***	-0,03***	-0,02^	
Település típus	Budapest	0,003	-0,07	0,08	
	Megyei jogú város				
	Egyéb város	0,81^	0,23	0,65	
	Község	0,70	0,18	0,54	
Attitűd a házassághoz		0,15^	-0,17**	0,32***	
Vallásos		-0,04	0,22	-0,26	
Konstans				-46,14	-30,15 -15,99
-2Log Likelihood kezdeti		-2Log Likelihood. initial		18472.492	
-2Log Likelihood modell		-2Log Likelihood. model		16450.743	
Chi-négyzet		Model Chi-square		222,55	
Esetszám		Number of observation		1227	
Szignifikancia szint		Significance		0,000	
Pseudo R2		Pseudo R2		0.1094	

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Következtetések

Az empirikus eredmények részben alátámasztják mindkét hipotézisünket a férfiakra és a nőkre vonatkozóan is: a párkapcsolat bármelyik formájának kialakításához mind a nők, mind a férfiak körében fontos, hogy befejezzék az iskoláikat, a munkanélküliség szintén csökkenti a párkapcsolat kialakításnak az esélyét. Ezek az eredmények összhangban vannak a korábbi kutatások és az attitűdvizsgálatunk eredményeivel is. A bizonytalan munkapiaci helyzet a férfiak esetében az élettársi kapcsolatok kialakítását ösztönzi a házassággal szemben, a nőknél ezt nem tapasztaltuk, náluk a vállalkozói lét akadályozza elsősorban házasság kialakítását. Miközben a férfiak körében azt találtuk, hogy a vállalkozói lét kevésbé tűnik bizonytalan munkaerő-piaci helyzetnek, mint a nők esetében.

Ezenkívül a vallás, a házassághoz való attitűd, a lakással való rendelkezés és a kohorsz bizonyult meghatározónak abban, hogy milyen párkapcsolatot alakítanak ki a fiatalok. A vallásos nők a házasságot preferálják az élettársi kapcsolatokkal szemben, miközben a férfiak párkapcsolat kialakítására ez nem volt hatással. A házassághoz való pozitív attitűd mindkét nem esetében megnövelte annak az esélyét, hogy a házasságot válasszák első tartós párkapcsolatként az élettársi kapcsolatokkal szemben. A lakással való rendelkezés a férfiak esetében megnöveli mindkét típusú párkapcsolat kialakításnak esélyét, ugyanakkor a nőknél a lakással való rendelkezésnek nincs szignifikáns hatása.

A fiatalabbak mind a házasságot, mind az élettársi kapcsolatot nagyobb eséllyel alakítják ki, mint az idősebb társaik. Ebben feltételezhetően egy szelekciós hatás is lehet, hiszen az idősebb korcsoportok tagjai közül csak azok kerültek be a mintában, akik még nem alakítottak párkapcsolatot valamilyen oknál fogva.

5.3 Szülővé válás³³

E fejezetben az első gyermekvállalás kérdést vizsgáljuk és az idevonatkozó hipotéziseket (H3.1, H3.2) ellenőrizzük. Az első alfejezetben mintegy bevezetőként a fertilitási mintázatok alakulását mutatjuk be Magyarországon (5.3.1). A második alfejezetben (5.3.2) egyszerű statisztikai módszerekkel vizsgáljuk, hogy milyen különbség van azon fiatalok között, akik nem vállaltak gyermeket a két hullám között és azon fiatalok között, akiknek a vizsgált periódusban megszületett az első gyermekük.

A leíró statisztikák bemutatása után a harmadik alfejezetben (5.3.3) az eseménytörténeti elemzés módszerével tárjuk fel a mélyebb összefüggéseket arról, hogy milyen tényezők és hogyan hatnak az első gyermekvállalásra. A különböző tényezők közül itt is a munkaerő-piaci státuszra a fókuszálunk elsősorban.

5.3.1 Termékenységi mintázatok változásai Magyarországon

A termékenység jelentős csökkenése elsőként az 1960-as évek végén született korosztálynál figyelhető meg (Spéder – Kamarás 2008).

A 23. táblázatból kiderül, hogy a fiatalabb kohorszok esetében megnőtt az anyává, mind az apává válás átlagos életkora. Az idősebb kohorszok sokkal fiatalabb korban váltak szülővé, mint a mai generáció. Bár az apává válás esetében az adatain alapján nincs különbség az 1960-as évek első és az 1960-as évek második felében született kohorsz között. Az az életkor, amikor az adott kohorshoz tartozó nők 50%-a anyává válik 22 éves korról 23 éves korra nőtt, ha az 1960-as évek első és az 1960-as évek második felében született kohorszokat hasonlítjuk össze.

³³ Ennek a fejeztnek a megírásához is értékes segítséget kaptam Dr. Bartus Tamástól. Szeretném ezúton is megköszönni neki, hogy kitartóan tanította meg nekem a STATA szoftver használatát és az eseménytörténeti modell alkalmazását.

34. Táblázat

Átlagos életkor az első gyermek születésekor nemeként és kohorszonként, kvartilisek, 2004-ben

Nem	Kohorsz	25%	50%	75%
Férfiak	1955-64	23	25	28
	1965-1969	23	25	28
	1970-1974	23	26	29
	1975-1979	--	--	--
	1980-1984	--	--	--
Nők	1955-64	20	22	25
	1965-1969	20	23	25
	1970-1974	21	23	26
	1975-1979	--	--	--
	1980-1984	--	--	--

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

1990-2008 között a nők átlagos életkora az első gyermekük születésekor 5 évvel, 23-ról 28 éves korra emelkedett. Az összes gyermek esetében a szülők 4 évvel lettek idősebbek, 26 évről 30 év közelébe emelkedett. Tehát az anyává válás, azaz az első gyermekvállalás időzítésben történtek a legjelentősebb változások, ezért ennek a vizsgálata különösen fontos.

A 34. táblázat adatai is azt tükrözik, hogy a szülővé válás mind a férfiak, mind a nők körében későbbi életkorra halasztódik. Még nem lehet megállapítani, hogy valóban „halasztásról” van szó, vagy pedig annak elmaradásáról-, azaz nem csak kitolódik a gyermekvállalás időzítése az egyéni életútban, hanem egyre kevesebb gyermek is születik- mivel az 1970-es években született korcsoport továbbra is szülőképes korban van. Elvileg még lehetséges, hogy bepótolják az elhalasztott születéseket.

A gyermekvállaláshoz kapcsolódó „halasztó” attitűdnek kulcsszerepe van a termékenységi időszak lerövidülésében (Billari 2005). A lerövidült időszak egyik következménye, hogy minél későbbi életkorban vállal valaki gyermeket annál nagyobb a valószínűsége, hogy kevesebb gyermeke lesz élete folyamán. Az anyává válás életkora nemcsak kitolódik, hanem koncentrálódik is – csökken a szórás –

vagyis a nők többsége egy szűk életkori intervallumban vállal gyereket. Ezt a jelenséget Kohler, Billari és Ortega (2002) sarkosodásnak nevezte [*rectangularization*].

5.3.2 Leíró elemzések eredményei

Az Életünk fordulópontjai adatbázisban összesen 3148 olyan 18 és 45 év közötti³⁴ válaszadó van, akiknek 2001-ben nem volt gyermekük és a második hullám lekérdezéséig gyermektelenek maradtak (lásd 4.5.3 fejezet) és 383 olyan 18 és 49 év közötti ember található a mintában, akiknek 2001 novembere és 2005 júniusa között született meg az első gyermekük. Nemekre lebontva pedig 1836 (58%) olyan férfi és 1312 (42%) olyan nő található a mintában, akik gyermektelenek voltak 2005 júniusáig, tehát a férfiak nagyobb százalékban maradtak gyermektelenek, mint a nők. Azok között, akiknek született gyermekük a megfigyelt időszakban a nők vannak felülreprezentálva: 212 (55,4%) a nő és 171 (44,6%) férfi található.

Kétmintás T-próbával megvizsgáltuk, hogy az általunk összehasonlítani kívánt csoport különbözik-e életkori szempontból. Előfordulhat, hogy a két csoport közötti különbség annak tudható be, hogy azok, akik gyermektelenek maradtak a vizsgálat időszak végéig fiatalabbak, mint a szülővé váló társaik. Azonban a kétmintás T-próba nem mutat szignifikáns különbséget a két alcsoportban az életkor szerint (lásd függelék). Ugyanakkor azzal is számolnunk kell, hogy a férfiak későbbi életkorban válnak szülővé, mint a nők, tehát ha a gyermektelenek között magasabb a férfiak aránya, mint a nőké, akkor hasonló életkori átlag a két csoport között azt is jelentheti, hogy valójában a gyermektelenek nemek szerint kontrollálva átlagosan fiatalabbak, mint az időközben szülővé váló társaik. A kétmintás T-próbát tehát elvégeztük külön a férfiakra és külön a nőkre is (lásd FII.9. táblázat). A férfiak között nem találtuk szignifikánsnak a különbséget, viszont a nők között igen, vagyis a gyermektelen nők átlagosan 28,1 évesek, míg a gyermekes nők 29,1 évesek. A férfiak között nincs különbség az életkor átlagában, ami abból is adódhat, hogy náluk nincs olyan szigorú biológiai korlát a fertilitási életkorra, mint a nők esetében. Továbbá a férfiak első gyermekvállalásának életkorában és a gyermektelen férfiak életkorában is nagyobb a

³⁴ 2001-ben, a vizsgálat kezdetekor voltak 45 éves életkorúak.

szórás, mint a nőknél, azaz az előző alfejezetben (lásd 5.3.1 fejezet) leírt sarkosodás jelensége csak a nőkre érvényes, a férfikara nem.

Az iskolai végzettség szerint is jelentős különbségek vannak abban a tekintetben, hogy ki, mikor vállal és egyáltalán vállal-e gyermeket. Mivel a diplomások később fejezik be a tanulmányaikat és később jelennek meg a munkaerő-piacon, ezért abból a szempontból is megvizsgáltuk a mintát, hogy van-e eltérés a vizsgált két csoport között iskolai végzettség szerint?

35. Táblázat

**Született-e gyermeke a két hullám között- az iskolai végzettség
(első hullámban megadott) szerint. Nők**

Keresztábra-elemzés

Iskolai végzettség szerinti csoportok	Született-e gyermeke a két hullám között?		Összesen
	Nem	Igen	
Max. általános iskola	12,50%	11,29%	12,27%
Szaktanulmányok végző	13,25%	27,42%	15,93%
Érettségi	51,13%	39,52%	48,93%
Diploma	23,12%	21,77%	22,87%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

Pearson Chi2=31,825, Sig=0,00

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A 35. táblázat alapján látható, hogy szignifikáns különbség található iskolai végzettség tekintetében azon nő között, akiknek született gyermeke és, akik gyermektelenek maradtak a két adatfelvételi hullám között. Azok között, akiknek nem született gyermeke a vizsgált időszakban, magasabb az érettségivel rendelkezők aránya, míg a szaktanulmányok végzők között azok felülreprezentáltak, akik szülővé váltak a vizsgált időszakban. Az érettségivel rendelkezők (szakközépiskolát és gimnáziumot végzetek) azok, akik közül a legtöbbet folytatják tanulmányaikat, ezért is lehetséges, hogy az ő körükben alacsonyabb a szülővé válók aránya. Miközben a szülővé válás normája (lásd 5.1.2 fejezet) megköveteli, hogy valaki befejezze az iskoláit és a munkaerő-piacon jelen legyen. A munkaerő-piachoz való integrálódást elősegíti egy megszerzett szakma vagy képzettség. A szaktanulmányok végző

bizonyítvánnyal rendelkezőknek van szakmájuk és többségük nem is szándékozik folytatni tanulmányait³⁵.

36. Táblázat

Született-e gyermeke a két hullám között- az iskolai végzettség (első hullámban megadott) szerint. Férfiak

Kereszt tábla-elemzés

Iskolai végzettség szerinti csoportok	Született-e gyermeke a két hullám között?		Összesen
	Nem	Igen	
Max. általános iskola	17,99%	12,21%	17,32%
Szaktanúsok	34,44%	45,07%	35,68%
Érettségi	38,02%	27,23%	36,76%
Diploma	9,55%	15,49%	10,24%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

Pearson Chi2=22,0517, Sig=0,00

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

A férfiak körében ugyancsak szignifikáns eredményt találtunk az a két hullám között apává válók és gyermektelenek között. Ugyanúgy az érettségivel rendelkezők körében a legkisebb az esély arra, hogy valaki apává váljon és a szaktanúsoktól végzettségűek, valamint a diplomások felül vannak reprezentálva az apává válók körében.

Tovább azt is megnéztük, hogy van-e különbség a két hullám között szülővé válók és gyermektelenek között munkaerő-piaci helyzet tekintetében.

³⁵ A magyar iskolarendszer keretébe, valójában be is zárul a lehetőség, hogy folytassák tanulmányaikat, hiszen ahhoz előbb érettségi vizsgát kell tenniük, hogy felsőoktatásban tanulhassanak tovább.

37. Táblázat

Született-e gyermeke a két hullám között- munkaerő-piaci helyzet szerint (első hullámban megadott) szerint. Nők

Keresztábra-elemzés

Munkaerő-piaci státusz szerinti csoportok (első hullám idején)	Született-e gyermeke a két hullám között?		Összesen
	Nem	Igen	
Határozatlan idejű szerződéssel alkalmazott	46,94%	63,56%	50,08
Határozott idejű szerződéssel alkalmazott	4,52%	6,48%	4,89%
Vállalkozó	3,86%	5,67%	4,20%
Tanuló	34,59%	10,12%	29,97%
Inaktív	3,77%	6,48%	4,28%
Munkanélküli	6,31%	7,69%	6,57%
Összesen	100%	100%	100%

Pearson Chi2=58,2082, Sig=0,00

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Azt találtuk (37. táblázat), hogy a nők körében egyedül a tanulók azok, akik alulreprezentáltak a gyermeket vállalók körében és a legnagyobb eséllyel a határozatlan idejű szerződéssel rendelkező nők váltak anyává.

Megvizsgáltuk, hogy a férfiak között is találunk-e szignifikáns összefüggést az apává válás és a munkaerő-piaci helyzet szerint. Hasonló eredményeket kaptunk, mint a nők körében, azaz a tanulók alulreprezentáltak voltak a szülővé válók között, és a határozatlan idejű szerződéssel rendelkező pedig felül. Ami eltérő volt a nők és a férfiak között; hogy a férfiak körében a vállalkozók szintén felül vannak reprezentálva a gyermeket vállalók között.

38. Táblázat

Született-e gyermeke a két hullám között- munkaerő-piaci helyzet szerint (első hullámban megadott) szerint. Férfiak

Keresztábra-elemzés

Munkaerő-piaci státusz szerinti csoportok (első hullám idején)	Született-e gyermeke a két hullám között?		Összesen
	Nem	Igen	
Határozatlan idejű szerződéssel alkalmazott	47,67%	61,72%	49,34%
Határozott idejű szerződéssel alkalmazott	7,64%	7,18%	7,59%
Vállalkozó	5,89%	15,79%	7,07%
Tanuló	24,81%	1,91%	22,08%
Munkanélküli/Inaktív	13,99%	13,04%	13,92%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

Pearson Chi2=78,6966, Sig=0,00

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Mivel Magyarországon az attitűdök szintjén a férfiak tekinthetők az elsődleges kenyérkeresőnek³⁶ (lásd 5.1.1 fejezet), ezért náluk fontosabb, hogy rendelkezzenek stabil munkaerő-piaci pozícióval. Ha a nők kívül rekednek a munkaerő-piacon (inaktívak/munkanélküliek) akkor lehetséges, hogy a gyermekvállalás mellett döntenek, hiszen kisebb a gyermekvállalás alternatív költsége és kedvező ez a választás abból a szempontból is, hogy ezáltal csökkentik a saját életútjuk bizonytalanságát.

A következő fejezetben az eseménytörténeti-elemzés segítségével pontosabban tudjuk megállapítani, hogy milyen tényezők befolyásolják a szülővé válást.

³⁶ Ez csak az attitűdök szintjén érvényes, mert a gyakorlatban kétkeresős családmodellek vannak, és mindkét fél fizetésére egyformán szükség van.

5.3.3 *Ki, mikor válik szülővé?*

Először bemutatjuk, hogy milyen változókat vontunk be a szülővé válás diszkrét eseménytörténet elemzés modelljében. A szülővé válást külön vizsgáltuk férfiakra és nőkre, azaz kialakítottuk az anyává és az apává válás modelljét. Az elemzésben bevont változók ismertetése után először a nők körében, majd a férfiak körében végzett vizsgálatot mutatjuk be, végül a fejezetet egy összegzéssel zárjuk.

Mi befolyásolja az anyává válást?

Három modellt alkottunk annak megvizsgálásra, hogy mi befolyásolja az anyává válást. Az első modellben a település típust, a vallásosságot és azt vontuk be, hogy az első hullám kérdezésekor szeretett volna-e gyermeket az élete folyamán a kérdezett. Ezt a modellt ***attitűdök, érték modellnek*** neveztük, bár a település típus szorosan nem tartozik ide, de közvetetten az, hogy valaki milyen településen lakik szintén meghatározza az értékeket (pl. a fővárosban élők liberálisabb elveket vallanak mind a párkapcsolati formákkal kapcsolatban, mind pedig azzal kapcsolatban, hogy mennyire fontos a gyermek a teljes élethez (Tóth 1998; Utasi 2002). Ennek a modellnek a tanulsága, hogy a vallásosságnak nincs hatása az első gyermekvállalásra, ellenben a pozitív attitűd a gyermekvállaláshoz, azaz hogy a kérdezett azt válaszolta az első hullám megkérdezésekor, hogy szeretné, ha születne gyereke megnövelte annak a valószínűségét, hogy a két hullám között anyává válik. A település típusok közül a községekben élők között volt a legnagyobb esélye annak, hogy valaki anyává váljon.

A második modellben a munkaerő-piaci helyzetet, a legmagasabb iskolai végzettséget és a munkaerő-piaci tapasztalat változókat vontuk be. Ezt a modellt pedig ***munkapiaci helyzet modellnek*** neveztük, mivel a vizsgált változók közül azok kerültek ebben a modellben, melyek leginkább meghatározzák az egyén munkapiaci helyzetét. Az inaktív munkapiaci helyzet és a tanulói státusznak negatív hatása van az első gyermek megszületésére, míg a munkanélküliek esetén ez a hatás nem volt szignifikáns. Ez az eredmény azt jelzi, hogy azok a nők válnak kisebb eséllyel

szülővé, akik nincsenek kapcsolatban a munkaerő-piaccal³⁷. Miközben a második modellből az is kiderül, hogy a munkaerő-piaci tapasztalattal rendelkező nők, akik még soha nem voltak munkanélküliek sokkal kisebb eséllyel válnak anyává, mint a semmilyen munkaerő-piaci tapasztalattal nem rendelkező társaik. A magasabb iskolai végzettségűeknek szintén kisebb az esélyük arra, hogy szülővé váljanak. Ez az eredmény azt is jelentheti, hogy a munkaerő-piacon jelen nem lévők, illetve a diplomások, jó karrier kilátással rendelkező nők elhalasztják a gyermekvállalást.

Végül pedig a **komplex modellben** még az eddigieken túl bevontuk a következő magyarázó változókat is: párkapcsolat, az életkor, a kohorsz és a lakással való rendelkezés. A teljes modellből kiderül, hogy a házasságban élők nagyobb eséllyel, míg az élettársi kapcsolatban élők kisebb eséllyel válnak anyává, mint a referencia csoportnak tekintett élettársi kapcsolatban élő társaik. Az életkornak nem volt szignifikáns hatása, azonban a legidősebb kohorszban van a legnagyobb esélye arra, hogy anyává váljon. Azok a nők, akik rendelkeznek saját lakással szintén nagyobb eséllyel váltak anyává.

A H3.1 hipotézist (*A biztos munkapiaci helyzet, a magas iskolai végzettség, a megfelelő munkapiaci tapasztalat a gyermekvállalást ösztönzi.*) a nők esetében el kell vetnünk, mivel bár a munkaerő-piaci jelenlét szükséges a gyermekvállaláshoz, azonban a biztos munkapiaci helyzet nem tűnt meghatározónak. Miközben a magas iskolai végzettség, valamint a megszakítatlan munkaerő-piaci tapasztalat éppen, hogy a gyermekvállalás halasztásával jár.

A H3.2 hipotézist (*Azok a fiatal nők, akik nem látnak esélyt arra, hogy biztos státuszt érjenek el a munkapiacon (alacsony iskolai végzettség, kevés munkapiaci tapasztalat, bizonytalan állás) ők a gyermekvállalásra úgy tekintenek, mint az önmegvalósítás eszköze és ha az életük egyik dimenziójában nagyfokú bizonytalanság van, akkor ezt megpróbálják azzal kompenzálni, hogy a magánéleti dimenzióban elkerülik a bizonytalanságot és korán gyermeket vállalnak*) részben tudtuk csak igazolni. A bizonytalan munkaerő-piaci helyzetben lévő nők inkább válnak anyává, mint a biztos munkaerő-piaci helyzettel rendelkező társaik és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőknek nagyobb esélyük van a gyermekvállalásra, mint a diplomásoknak. A munkaerő-piaci tapasztalattal nem

³⁷ Az inaktívak és a tanulók semmilyen formában sincsenek jelen a munkaerő-piacon, hiszen ők még munkát sem keresnek, ellenben azok, akik munkanélkülieknek vallják magukat annyiban kapcsolatban vannak a munkaerő-piaccal, hogy feltételezhetően munkát keresnek.

rendelkezők és azok, akik már voltak munkanélküliek szintén nagyobb eséllyel váltak szülővé, mint azok a nők, akiknek bár van munkaerő-piaci tapasztalatuk és nem voltak még munkanélküliek.

39. Táblázat

Diszkrét eseménytörténet elemzés.

A nők első gyermekvállalását befolyásoló tényezők

Változók	Kategóriák	Első modell Attitűdök, értékek	Második modell Munkapiaci helyzet	Komplex modell
Munkaerő-piaci helyzet	<i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i>			
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>		0,29	0,51*
	<i>vállalkozó</i>		-0,07	0,30
	Inaktív		-0,62**	-0,70**
	Tanuló		-2,61**	-2,09***
	<i>munkanélküli</i>		-0,09	-0,07
Legmagasabb iskolai végzettség	szakmunkásképző			
	maximum 8 általános		-0,28	-0,26
	érettségi		-0,64***	-0,49*
	Diploma		-0,81***	-0,57*
Munkaerő-piaci tapasztalat	Nincs munkaerő-piaci tapasztalat			
	Volt munkanélküli		-0,29	-0,35
	Nem volt munkanélküli		-2,76***	-2,72***
Párkapcsolat				
Egyedülálló				-1,28***
Házasság				1,09***
Rendelkezik saját lakással				0,42*
Kohorsz	1975-1979			
	1956-1974			0,51^
	1980-1983			0,24
Életkor				0,10
Életkor négyzete				-0,004
Település típus	Budapest			
	Megyei jogú város	-0,01		0,13
	Egyéb város	0,29		0,26
	Község	0,72**		0,59*
Szeretne gyereket		0,88**		-0,39
Vallásos		0,04		0,02
Konstans		-7,165	-4,033	-4,281

-2Log Likelihood kezdeti	-1291.6447	-1291.6447	-1291.6447
-2Log Likelihood modell	-1287.6435	-1221.1195	-1114.5978
Chi-négyzet	29.52	82.58	274.58
Esetszám	43405/1260	43405/1260	43405/1260
Szignifikancia szint	0.0000	0.0000	0.0000
Pseudo R2	0.0120	0.0591	0.1371

[^]p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Mi befolyásolja az apává válást?

Az apává váláshoz is ugyanazt a három modellt vizsgáltuk, mint amit az anyává válásnál kialakítottunk: attitűdök és értékek, munkapiaci helyzet és végül a komplex modellt, melyben az előbbieken kívül a párkapcsolati-forma, a kohorsz és az életkor, valamint a lakással való rendelkezés is szerepelt.

Az **első modell** tanulsága, hogy a vallásosság nem befolyásolja az első gyermek megszületését. Ugyanakkor a település típus és az, hogy az illetőnek milyen volt az attitűdje az első hullám idején a gyermekvállalással kapcsolatban erősen hat az apává válásra. Minél kisebb településen él valaki, annál valószínűbb, hogy a két hullám között megszületett az első gyermeke. Azoknak, akik az első hullám idején azt mondták, hogy szeretnének gyermeket sokkal nagyobb eséllyel született gyermekük, mint azoknak, akik azt állították, hogy nem szeretnének gyermeket.

A **második modell** eredménye, hogy a vállalkozók nagyobb eséllyel, míg a tanulók kisebb eséllyel válnak apává, mint a határozatlan idejű szerződéssel, teljes állásban foglalkoztatott társaik. Azoknak, akik nem voltak munkanélküliek még és van munkaerő-piaci tapasztalatuk szintén nagyobb eséllyel született meg az első gyermekük, mint a munkaerő-piaci tapasztalattal nem rendelkező társaiknak. A diplomások is nagyobb eséllyel váltak apává, mint a szakmunkásképzőt végzettek.

Végül pedig a **komplex modellben** néztük meg a változók együttes hatását. A teljes modellben a munkaerő-piaci tapasztalat hatása eltűnt. A település típusok közül pedig egyedül a községnek maradt meg a pozitív hatása az apává válásra a fővároshoz képest. Az újonnan bevont változók közül egyedül a lakással való rendelkezésnek nem volt szignifikáns a hatása. Miközben a párkapcsolati változó nagyon meghatározónak bizonyult. Az élettársi kapcsolatban élőket tekintve referencia kategóriának, a házasoknak nagyobb eséllyel, míg az egyedülállóknak

jóval kisebb eséllyel született meg az első gyermekük a két hullám között. Az 1975-1979 kohorszot tekintve referenciának a legidősebb kohorsz tagjai nagyobb, míg a legfiatalabb kohorszban tartozók kisebb eséllyel váltak apává. Ugyanakkor az életkor előrehaladtával csökken az esély az apává válásra.

A H3.1 hipotézist (*A biztos munkapiaci helyzet, a magas iskolai végzettség, a megfelelő munkapiaci tapasztalat mind a nőknél, mind a férfiaknál a gyermekvállalást ösztönzi.*) elfogadhatjuk a férfiakra vonatkozóan, hiszen találtunk rá empirikus bizonyítékot, hogy a biztosnak vélt munkapiaci helyzet elősegíti az apává válást, a vállalkozók nagyobb eséllyel a tanulók kisebb eséllyel vállaltak gyermeket, mint a referencia csoportnak tekintett teljes állásban, határozatlan idejű szerződéssel foglalkoztatott társaik³⁸. A diplomások és azok, akik nem voltak munkanélküliek munkapiaci karrierjük során nagyobb eséllyel váltak apává, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű társaik és a munkapiaci tapasztalattal nem rendelkezők.

40. Táblázat

Diszkrét eseménytörténet elemzés.

A férfiak első gyermekvállalását befolyásoló tényezők

Változók	Kategóriák	Első modell Attitűdök, értékek	Második modell Munkapiaci helyzet	Komplex modell
Munkaerő-piaci helyzet	<i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i>			
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>		0,30	0,41
	<i>vállalkozó</i>		0,65*	0,72**
	Tanuló		-1,83*	-1,33*
	<i>munkanélküli</i>		-0,18	0,09
Legmagasabb iskolai végzettség	szakmunkásképző			
	maximum 8 általános		-0,41	-0,23
	érettségi		0,27	0,04
	Diploma		0,57^	0,19
Munkaerő-piaci tapasztalat	Nincs munkaerő-piaci tapasztalat			
	Volt munkanélküli		1,75	1,21
	Nem volt munkanélküli		2,10*	1,35
Élettársi kapcsolat				
Egyedülálló				-2,19***
Házas				0,93***
Rendelkezik saját lakással				-0,02
Kohorsz	1975-1979			
	1955-1974			1,29***
	1980-1983			-0,86**
Életkor				-0,53*
Életkor négyzete				0,005^
Település típus	Budapest			
	Megyei jogú város	0,55^		0,13
	Egyéb város	0,6*		0,26
	Község	0,67*		0,59*
Szeretne gyereket		1,19***		0,65^
Vallásos		0,05		-0,03
Konstans		-7,165	-8,04	3,587
-2Log Likelihood kezdeti		-1100.139	-1100.139	1099,9888
-2Log Likelihood modell		-1087.3614	-1066.3278	925,9986
Chi-négyzet		18.60	36,09	312,94
Esetszám		63878/ 1780	63878/ 1780	63817/1779
Szignifikancia szint		0,002	0,000	0,000
Pseudo R2		0.0116	0.0307	0.1429

^p<0.1 *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Következtetések

A fertilitási mintában az utóbbi két évtizedben nagy változások történtek. Egyre csökken a gyermekszám, bár még egyelőre nem tudhatjuk biztosra, hogy a fiatalabb kohorsz ténylegesen sokkal kevesebb gyermeket vállal, mint az idősebb generáció vagy csak egy időbeli halasztásról lehet szó. Az időbeli halasztás elméletét erősíti az az empirikus eredmény is, hogy mind a férfiaknál, mind a nőknél a legidősebb kohorszban volt a legnagyobb esély arra, hogy a kérdezett szülővé váljon. A férfiak esetében a diplomások azok, akik nagyobb eséllyel váltak szülővé, míg a nőknél a magasabb iskolai végzettségűek kisebb eséllyel váltak szülővé³⁹. A tanulói státusz mindkét nem esetében negatív hatással van a családalapításra, a férfiak körében a vállalkozói lét megnöveli a szülővé válás esélyét, míg a nőknél a bizonytalan munkaerő-piaci státusznak volt pozitív hatása a teljes modellben. Ez az eredmény azt jelzi, hogy a férfiak esetében fontos a biztos munkaerő-piaci pozíció addig a nőknél a bizonytalan munkaerő-piaci helyzet éppen a gyermekvállalást ösztönözheti, hiszen egy bizonytalanabb munkaerő-piaci pozícióban alacsonyabb a gyermekvállalás alternatív költsége, illetve a karrierben jelentkező bizonytalanságot úgyis lehet csökkenteni, hogy az élet más szférájában lévő bizonytalanságot redukálják (Tölke – Diewald 2003).

A férfiak és a nők között a lakás tulajdonlása hatásában is eltérő eredményeket kaptunk. Míg a párkapcsolat kialakításának modelljében a férfiak párkapcsolat kialakításra volt pozitív hatással a lakástulajdon, addig a gyermekvállalás esetében a nőknél van pozitív hatása a lakással való rendelkezésnek.

³⁹ Ez az eredmény utalhat arra, hogy nálunk nehéz a munka és a családi élet összehangolása. Nem állnak rendelkezésre olyan eszközök (részmunkaidős állások, megfelelő bölcsődei hálózatok), melyek megkönnyítenék a nők számára a kettő összehangolását. Ennek következtébensok nő kényszerül választani a kettő között.

6. Összegzés

Ebben a fejezetben összefoglaljuk a kutatás legfontosabb eredményeit. Ezt követően bemutatjuk a vizsgálat érdemeit és a korlátait is. Végül a téma további kutatásával kapcsolatban fogalmazunk meg javaslatokat.

6.1 Legfontosabb eredmények összefoglalása

Kutatásunkban alapvetően arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a munkaerő-piaci helyzetnek van-e hatása, illetve milyen hatása van az első tartós párkapcsolat kialakítására és az első gyermekvállalásra. Elemzésünkben a munkaerő-piaci helyzetet 2001 novembere és 2005 júniusa között vizsgáltuk. A férfiakra vonatkoztatva a következő munkaerő-piaci kategóriákat vettük figyelembe: teljes állású biztos munkaerő-piaci helyzet, bizonytalan munkaerő-piaci helyzet, vállalkozó, munkanélküli, tanuló. A nőknél még egy kategóriával kiegészül a munkaerő-piaci helyzet: inaktívak.

Külön modellben elemeztük a munkaerő-piaci helyzettel kapcsolatos attitűdöket a gyermekvállaláshoz és a párkapcsolat-kialakításhoz. Kutatásunk eredményeit táblázatos formában is összefoglaltuk (41. táblázat).

41. Táblázat

Az eredmények összefoglalása

Hipotézis-csoportok/módszer	Hipotézis	Megfigyelések
H1: leíró statisztikák, MINISSA modell, Profit-modell	<i>Mind a házassághoz mind pedig a gyermekvállaláshoz a biztos munkaerő-piaci státuszt gondolják a legfontosabbnak az emberek.</i>	A munkaerő-piaci helyzet stabilitása (biztos állás, teljes munkaidejű állás, ne legyen munkanélküli) az, amelyet a legfontosabbnak ítél a társadalom az életút olyan meghatározó eseményeinek előfeltételeként, mint a házasságkötés és a szülővé válás. A gyermekvállaláshoz ezenkívül elengedhetetlenek bizonyult a stabil párkapcsolat megléte, amelynek azonban nem szükségszerűen kell házasságnak lennie. Egyedül az idősebb

		korosztály gondolja fontosnak a házasságot a szülővé váláshoz.
H1.1. Kettős mérce I.	<i>A férfiakkal szemben szigorúbb elvárás a stabil munkapiaci helyzet megléte házassághoz és a családalapításhoz, mint a nőkkel szemben (kettős mérce).</i>	A társadalomban továbbra is él az a szemlélet, hogy elsősorban a férfinak kell lennie a családban a „kenyérkeresőnek”. Fontosabbnak ítélték, hogy egy férfi rendelkezzen teljes munkaidős állással, ne legyen munkanélküli, magas fizetése legyen, független legyen anyagilag, mint egy nő, a házasságkötés és a gyermekvállalás esetében is.
H1.2. Kettős mérce II.	<i>A kettős mércét inkább a nők tartják fenn.</i>	Nem találtunk bizonyítékot arra, hogy ezt a kettős mércét a nők tartanák fenn. Mind a férfiak, mind a nők fontosabbnak gondolják a férfiak munka-piaci helyzetét, mint a nőké a házasságkötéshez és a gyermekvállaláshoz is.
H1.3. Időbeli változások (az életkor szerepe hatása a házasság és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre))	<i>Az idősebb korosztály - mivel úgy szocializálódott, hogy a biztos munkaerő-piac pozíció adott volt számára - látja leginkább fontosnak a munkaerő-piaci stabilitás meglétét. A fiatal kohorsz - akik a vizsgált események előtt állnak - inkább elfogadja a munkaerő-piaci bizonytalanságot és ennek kivédésére összpontosítanak, így számukra relatívan fontosabb lehet a családi támogatás és az anyagi biztonság, illetve a párkapcsolat stabilitása, mint az idősebb kohorsz számára.</i>	A korcsoportok elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy nálunk is kezd kialakulni az idősebb generáció körében az az attitűd, hogy a gyermekei felnevelése után szeretnék élvezni a gyermek nélküli függetlenségüket, azaz szeretnék, ha a gyermekeik kevésbé támaszkodnának rájuk. Miközben a fiatalabb generáció továbbra is elvárja a szülői támogatást.
H1.4. (Iskolai végzettség hatása a házasság és a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre)	<i>A magasabb iskolai végzettségűek jobb pozícióban vannak a munkaerő-piacon, ezért ők kevésbé fontosabbnak találják a munkaerő-piaci változók meglétét, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező társaik.</i>	Az iskolai végzettséget tekintve a diplomások a házasságkötéshez fontosabbnak találják a család támogatását és az iskola befejezését, miközben a környezeti elvárások és a saját lakás az ő körükben a legkevésbé fontos. A gyermekvállaláshoz azonban az anyagi dimenziót (saját lakás, anyagi függetlenség) vélik fontosnak. Az iskolai

		végzettség tekintetében is részben igazolást nyert a hipotézisünk, mert az alacsonyabb iskolai végzettségűek számára fontosabb, hogy ne legyenek munkanélküliek, teljes állású munkájuk legyen, mint a diplomások számára.
H2.1: (Első tartós párkapcsolat kialakítás)	<i>Az első tartós párkapcsolat kialakításához szükséges, mind a nők, mind a férfiak esetében, hogy a munkapiacra jelen legyen a kért, vagy legalább is rendelkezzenek valamiféle munka-piaci tapasztalattal. Azok tudnak a legkevésbé párkapcsolatot kialakítani, akik kívül rekednek a munkapiacra, azaz munkanélküliek, inaktívak vagy még tanulnak, és nem rendelkeznek semmiféle munkapiaci tapasztalattal.</i>	A párkapcsolat bármelyik formájának kialakításához mind a nők, mind a férfiak körében fontos, hogy befejezzék az iskoláikat, a munkanélküliség szintén csökkenti a párkapcsolat kialakításának az esélyét.
H2.2: (Első tartós párkapcsolat típusa)	<i>A munkapiaci jelenlét mikéntje azt befolyásolja, hogy a párkapcsolat melyik típusát választja a kért. Biztos munkaerő-piaci helyzet esetén inkább kötik házasságot a fiatalok. Ellenben bizonytalanságot hordozó munkapiaci helyzet esetén inkább a kevesebb elkötelezettséget jelentő (könnyebben felbontható), informálisabb élettársi kapcsolatot választják.</i>	A bizonytalan munkapiaci helyzet a férfiak esetében az élettársi kapcsolatok kialakítását ösztönzi a házassággal szemben, a nőknél ezt nem tapasztaltuk, náluk a vállalkozói lét akadályozza elsősorban házasság kialakítását. A férfiak munkaerő-piaci helyzete inkább meghatározza a párkapcsolat típusát, mint a nőké.
H3.1: (Átterjedés)	<i>A biztos munkapiaci helyzet, a magas iskolai végzettség, a megfelelő munkapiaci tapasztalat mind a nőknél, mind a férfiaknál a gyermekvállalást ösztönzi. A fiatalok, tehát addig halasztják a gyermekvállalást, amíg nem alakítanak ki biztos státuszt a munkapiacra.</i>	A férfiak esetében a diplomások azok, akik nagyobb eséllyel váltak szülővé, míg a nőknél a magasabb iskolai végzettségűek kisebb eséllyel váltak szülővé. A tanulói státusz mindkét nem esetében negatív hatása van a családalapításra, a férfiak körében a vállalkozói lét megnöveli a szülővé válás esélyét. A férfiak esetében a

		megszakítatlan munkaerő-piaci tapasztalat szintén a gyermekvállalást ösztönzi, míg a nők esetében ugyanez csökkenti a szülővé válás esélyét. Összességében, tehát a biztos munkaerő-piaci helyzet a férfiak esetében növeli meg a szülővé válás esélyét.
H3.2. Kompenzációs hipotézis	<i>Azok a nők, akik nem látnak esélyt arra, hogy biztos státuszt érjenek el a munkapiaci (alacsony iskolai végzettség, kevés munkapiaci tapasztalat, bizonytalan állás) ők a gyermekvállalásra úgy tekintenek, mint az önmegvalósítás eszköze, és ha az életük egyik dimenziójában nagyfokú bizonytalanság van, akkor ezt a magánéleti dimenzióban megpróbálják azzal kompenzálni, hogy a magánéleti dimenzióban elkerülik a bizonytalanságot és korán gyermeket vállalnak.</i>	A nőknél a bizonytalan munkaerő-piaci helyzet éppen a gyermekvállalást ösztönözi, hiszen egy bizonytalanabb munkaerő-piaci helyzetben alacsonyabb a gyermekvállalás alternatív költsége, illetve a karrierben jelentkező bizonytalanságot úgyis lehet csökkenteni, hogy az élet más szférájában lévő bizonytalanságot redukálják.

Magyarországon is megfigyelhető, hogy egyre későbbi életkorban tevődik az első házasságok kialakításának ideje és egyre többen az élettársi kapcsolatot választják első tartós párkapcsolatként. Azonban nemcsak a házasságok ideje tolódik egyre későbbi életkorra az egyének életútjában, hanem az első tartós párkapcsolat kialakítása is az egyéni életút későbbi szakaszában következik be, különösen a férfiak körében.

Kutatásunk megerősítette, hogy a magyarok az első tartós párkapcsolat kialakításhoz és az első gyermekvállaláshoz is a munkaerő-piaci stabilitást kimagaslóan fontosnak találják. Míg a párkapcsolat-kialakításánál megfigyelhető egyfajta kettős mérce, azaz a férfiak számára a társadalom fontosabbnak tartja a biztos munkaerő-piaci háttérrel, mint a nőknél, addig a gyermekvállaláshoz már a nőktől is ugyanolyan stabil munkaerő-piaci helyzetet várnak el, mint a férfiaktól.

A párkapcsolatra vonatkozóan megállapítható, hogy a munkaerő-piaci jelenlét mind az élettársi kapcsolat kialakításához, mind a házasságkötéshez elengedhetetlen a férfiak körében. A bizonytalan munkaerő-piaci státusz inkább az élettársi kapcsolat kialakítását ösztönzi, míg a stabil munkaerő-piaci helyzet lehetővé teszi a házasságok

kialakítását. Ez pedig azt implikálja, hogy az élettársi kapcsolatok terjedése alulról történik. A felső rétegek – azok, akik előnyösebb munkaerő-piaci pozícióban vannak – inkább a házasságot választják első tartós párkapcsolatként.

Kutatásunk arra is rámutatott, hogy a szülővé válással kapcsolatban a férfiak esetében fontos a biztos munkaerő-piaci státusz, a folyamatos munka-piaci jelenlét, addig a nők esetében mindez az anyává válás ellen hathat. Valószínűleg e mögött a munka és a családi élet nehéz összeegyeztetése állhat, amely a részmunkaidős és rugalmas foglalkozások, valamint a bölcsődei hálózat fejletlensége okoz.

Az attitűdök is hatnak a tényleges viselkedésre. Mind a házasság és a gyermekvállalás modelljében szignifikánsan pozitív kapcsolat volt megfigyelhető az attitűdök és tényleges viselkedés között a nők és a férfiak almintájában is.

6.2 A kutatás lehetőségei és korlátai

Dolgozatunkban a fiatalok első párkapcsolat kialakítását és az első gyermekvállalását vizsgáltuk a munkaerő-piaci helyzetük függvényében. Az elvégzett kutatás hiánypótló a magyar szociológia-demográfiai kutatásokban. Több európai országban vizsgálták már a munkaerő-piaci helyzet és a család-formálódás, valamint a fertilitás kapcsolatát. Magyarországon ez idáig erre nem került sor. Hasonló témában születtek publikációk, azonban a korábbi kutatások vizsgálati fókuszát eltér a mienktől. Többnyire vagy a jövedelem és a fertilitás, ill. párkapcsolat kialakítására szorítkoztak (Bukodi 2002, Spéder 2005) vagy a párkapcsolat kialakítási és a fertilitási attitűdöket vizsgálták. Mi pedig a munkaerőpiac hatását vizsgáltuk a párkapcsolat-kialakításra és fertilitásra az attitűdök szintjén, valamint tényleges első tartós párkapcsolat kialakítást és az első gyermek megszületését figyeltük meg 48 hónapon keresztül a munkaerő-piaci helyzet függvényében. Ezáltal arról is kaptunk képet, hogy az attitűdök és a tényleges viselkedés, hogyan kapcsolódik össze a tartós párkapcsolat kialakítás és a szülőválás dimenziójában.

Azért fókuszáltunk a munkaerő-piaci helyzetre, mert tudjuk, hogy jelentős változások következtek be ezen a téren. Más (elsősorban Németországban és Lengyelországban végzett) kutatások is rávilágítottak a munkaerő-piaci helyzet hatásának fontosságára, valamint arra, hogy az utóbbi időben a szerepe egyre inkább

növekszik párkapcsolat és a gyermekvállalási döntések meghozatalában. Az eddigi kutatások eredményei nem mondhatóak konzisztensnek, hiszen például Németország keleti és nyugati felén jelentős eltérések tapasztalhatók, ezért minket kifejezetten az érdekelt, hogy Magyarországon a munkaerő-piaci változások hasonló folyamatokat indukálnak-e, mint a korábban elemzett volt szocialista blokkban (Kelet-Németországban, Lengyelországban)?

A kutatásunk abban is túlmutat eddig elvégzett hazai vizsgálatokon, hogy egy új modellben elemzi a párkapcsolat formálódást és a szülővé válást: csak az első párkapcsolatban élő fiatalokra koncentrál. Azt is figyelembe vesszük, hogy maga a párkapcsolati forma hogyan befolyásolja a szülővé válást. Megpróbáljuk kiszűrni a demográfiai és szociális háttérváltozók, valamint a strukturális változók közvetlen és közvetett hatását a szülővé válásra.

Az elemzések során a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetében készült, az „Életünk fordulópontjai” című panelvizsgálat első és második hullámának adatait használtuk, valamint a European Social Survey 4. hullámának kiegészítő (önkitöltős) kérdéseire támaszkodtunk. Az „Életünk fordulópontjai” panelvizsgálat lehetőséget adott arra, hogy ne csak keresztmetszeti, hanem idősoros vizsgálatot végezzünk. A kutatásban szereplő kalendárium pedig azt tette lehetővé, hogy olyan formában alakítsuk az adatbázist, amely alkalmas arra, hogy havi bontásban vizsgáljuk a munkaerő-piaci helyzet változásának hatását a párkapcsolat formálódásra és a szülővé válásra, azaz eseménytörténeti elemzést végezzünk. A további adatfelvételi hullámokból származó adatok kiszélesítik ennek az elemzési formának a lehetőségeit és hosszabb távon alaposabb és részletesebb vizsgálatok elvégzését, teszik lehetővé⁴⁰. Kutatásunk a használt módszertant illetően is újnak számít a hazai kutatásban.

⁴⁰ A harmadik hullám hozzáférése lehetővé tenné, hogy ne csak 42 hónap legyen a vizsgált időszak, hanem egy hosszabb időszakot nézhessünk és így több esemény bekövetkezését vizsgálhassuk.

6.3 Javaslatok a téma további kutatását illetően

Az Életünk fordulópontjai című panel vizsgálat harmadik hullám adatainak beépítése a kutatásba, lehetővé tenné, hogy hosszabb időtávon keresztül figyeljük meg, hogy milyen tényezők befolyásolják a fiatalok első tartós párkapcsolat-kialakítását és az első gyermekvállalást. A hosszabb időintervallum egyrészt megnöveli az események számát, mivel hosszabb idő alatt több első tartós párkapcsolat és a szülővé válás eseménye történik. Azok, akiket 2001 novemberétől kezdtünk megfigyelni egészen 2005 júniusáig és ebben a megfigyelt időszakban még nem alakítottak ki az első tartós párkapcsolatukat és/vagy nem váltak szülővé lehet, hogy egy részük a harmadik hullám felvételének időpontjára, azaz 2008-ra megtapasztalta az első párkapcsolat kialakítását és/vagy az első gyermekvállalást. Ha a modellben több esemény következik be, akkor az azzal az előnnyel is jár, hogy lehetőség nyílik arra, hogy részletesebben elemezzük az olyan változók hatását, melyek mélyebb megfigyelésére, azért nem kerülhetett sor jelen elemzésben, mert nem állt rendelkezésünkre elegendő esetszám. Ugyanakkor részletesebb elemzésük elősegítené a vizsgált életesemények árnyaltabb megértését. Nemcsak a munkaerő-piaci státusz hatását elemezhetnénk, hanem azt is vizsgálhatnánk, hogy a különböző iskolai végzettségű csoportok esetében miként hat például a határozott idejű szerződéssel történő alkalmazás vagy, hogy korcsoportonként vajon eltér-e a hatása a munkaerő-piaci helyzetnek?

A dolgozat keretei nem tették lehetővé, de szintén érdekes lenne olyan típusú modelleket is vizsgálni, melyben arra fókuszálnánk, hogy mennyi idő telik el az első tartós párkapcsolat kialakítás és az első gyermekvállalás között. További elemzést lenne érdemes végezni, – ismereteink szerint erre még nem került sor Magyarországon - amely szisztematikusan feltárná, a partnerek egymáshoz viszonyított relatív munkaerő-piaci - foglalkozási helyzetét. Megvizsgálva azt, hogy miként hatna a párkapcsolatban élők szülővé válására, ha mindkét félnek biztos a munkaerő-piaci helyzete, illetve miként befolyásolná az, ha a férfi munkaerő-piaci helyzete biztos, miközben a nő munkaerő-piaci helyzete bizonytalan (munkanélküli, inaktív, határozott munkaidejű szerződéssel alkalmazott vagy ha a férfi munkaerő-piaci helyzete bizonytalan, miközben a nőé biztos, végül, ha a pár mindkét felének bizonytalan a munkaerő-piaci helyzete.

Az Életünk fordulópontjai című adatbázis része egy nemzetközi adatbázisnak is, a Gender and Generation Survey-nek (GGS). Ennek a kérdőíves felvételnek az adatai jelenleg 11 országról érhető el (Ausztria, Bulgária, Észtország, Franciaország, Hollandia, Magyarország, Németország, Olaszország, Oroszország, Norvégia, Szlovákia), amely lehetővé teszi, hogy akár nemzetközi összehasonlítás keretében vizsgáljuk a párkapcsolat kialakítás és a szülővé válás kérdését.

Hivatkozások

- Bartus Tamás – Murinkó Livia – Szalma Ivett – Szél Bernadett [2010] The Birthrate Paradox. Az előadás elhangzott: Cerge Workshop, 2010. augusztus 25., Prága.
- Beck, Ulrich [2003] A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Századvég Kiadó, Budapest, 2003.
- Becker, Gery, S. [1981] A Treatise on the Family. Harvard University press, Cambridge, USA.
- Bernasco, Wim - de Graaf, Paul M. - Ultee, Wout. [1998]. Coupled Careers: Effects of Spouse's Resources on Occupational Attainment in the Netherlands. European Sociological Review, 15-31.
- Blaskó Zsuzsa [2005] Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. In. Demográfiai 2005. 48. évf. 2-3 szám 159-186.
- Blaskó Zsuzsa [2006] Nők és férfiak - keresőmunka, házimunka: A "család" tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel: KSH, 2006. - 115 pp.
- Blau, Peter M. [1976]: Parameters of Social Structure. In: P. M. Blau (szerk.): Approaches to the Study of Social Structure. London, Open Books Publ. Ltd. 1976.
- Bloom, David – Neil G. Bennett [1990] Modeling American Marriage Patterns. In: Journal of the American Statistical Association 1990. Vol. 85. 1009-1017.
- Blossfeld, Hans-Peter – Golsch Katrin – Rohwer Götz [2007] Event History Analysis With Stata. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London 2007.
- Blossfeld, Hans-Peter – Drobnic Sonja [2009] Theoretical Perspective on Couples's Careers. In [Heinz](#) R. W. - [Weymann](#) A. - [Huinik](#) J. [eds.] The Life Course Reader, Campus Verlag, Frankfurt/New York 2009.
- Blossfeld, Hans-Peter – Huinink, Johannes [1991] Human Capital Investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation? The American journal of Sociology Vol. 97. No. 1. 143 – 168.

- Blossfeld, Hans-Peter – Klijsing, Eric – Pohl, Katrin – Rohwer, Götz [1999] Why Do Cohabiting Couples Marry? An Example of a Causal Event History Approach to Interdependent System. In.: *Quality and Quantity* Vol. 33. 229-242.
- Bradatan, Cristina – Kulcsár László J. [2008] "Choosing between marriage and cohabitation: Women first union patterns in Hungary" *Journal of Comparative Family Studies* 39, pp. 491-507.
- Bukodi Erzsébet [2001] A párkapcsolat formálódás és - felbomlás néhány társadalmi meghatározója In. Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. [szerk.] Szerepváltozások. Jelentések a nők és a férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkárság, Budapest 2001.
- Bukodi Erzsébet [2002] Párkapcsolat formálódás az ezredfordulón. In Szabó A.- Bauer B.-Laki L. (szerk.) Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Nemzeti ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002.
- Bukodi Erzsébet [2004] Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párvalasztás Magyarországon. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság– Századvég Kiadó, Budapest 2004.
- Carlson, Elwood. – Klinger András. [1987] Patterns in life: unmarried couples in Hungary. *European Journal of Population* 1987. 3: 85–59
- Cseh-Szombathy László [1979] Családszociológia problémák és módszerek. Gondolat, Budapest 1979.
- Drobnic, Sonja - Blossfeld, Hans-Peter – Rohwer, Götz [1999] Dynamics of Women's Employment Patterns over the Family Life Course: A Comparison of the United States and Germany. In.: *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 61, No. 1. 1999. 133-146.
- Easterlin, Richard A. [1987] Birth and Fortune. The impact of numbers on Personal Welfare. Chicago and London.
- Fernandez-Kelly, Patricia [2005] Towanda's Triumph: Unfolding the Meanings of Adolescent. Pregnancy in the Baltimore Ghetto. In.: *International Journal of Urban and Regional Research* Vol. 18, No.1(2005): 88-111.
- Frey Mária [2001] Nők és férfiak a munkaerőpiacon. In: Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. [szerk.] Szerepváltozások. Jelentések a nők és a férfiak

- helyzetéről 2001. TÁRKI Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkárság, Budapest 2001.
- Friedman, Debra – Hechter, Michael – Kanazawa, Satoshi [1994] A Theory of the Value Children. In: *Demography* Vol 31. No. 3. 1994. 375-401.
- Furstenberg, F. Frank [2000]: The sociology of adolescence and youth in the 1990s: a critical commentary. *Journal of Marriage and the Family* 62/4. 896–910
- Füstös László - Kovács Erzsébet – Meszéna György- S. Mosolygó Nóra [2007] Alakfelismerés. Sokváltozós statisztikai módszerek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2007.
- Gábos András - Tóth István György [2000] A gyermekvállalás támogatásának gazdasági motívumai és hatásai. In: *Századvég*, 2000/4. 77-114.
- Galasi Péter [2001] A női-férfi kereseti különbségek Magyarországon, 1992–1996, in: *Statisztikai Szemle* 79. évf. 1.sz. pp. 18–34.
- Galasi Péter [2004] Túlképzés, alulképzés és bérhozam a magyar munkaerőpiacon, 1994-2002. In. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP*, 2004/4. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
- Giddens, Anthony [1994] Living in Post-traditional Society. In: Beck, U. – Giddens, A.– Lash, S. [eds.]: *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press. 56-109.
- Goldstein, Joshua R. és Catherine Kenney [2001.] Marriage Delayed or Marriage Forgone? New Cohort Forecasts of First Marriage for U.S. Women. In.: *American Sociological Review* 2001. Vol. 66. No. 4. 2001. 506-519.
- Halász Gábor – Lannert Judit (szerk.) [2003] Jelentés a magyar közoktatásról 2003. Budapest. OKI [www.oki.hu]
- Heckhausen, Jutta [1999] *Developmental regulation in adulthood: Age-normative and sociostructural constraints as adaptive challenges*. New York, NJ: Cambridge University Press.
- Hoem, Jan M. [1986] The impact of education on Modern Family Union Initiation. *European Journal of Population* 2: 113-133.
- Hollós Marida – Laura Bernardi [2009] Gyermekvállalás bizonytalan időkben. In: *Demográfia* 52. évfolyam 1. szám 28-39.
- Huinik, Joannes [1995] Education, work, and family patterns of men: The case of West Germany. In: Blossfeld, H.-P. (szerk.) *The New Role of Women*:

- Family Formation in Modern Societies. Boulder: Westview Press, pp. 247–262
- Husz Ildikó [2006] Iskolázottság és a gyermekvállalás időzítése. In: Demográfia, 2006. 49. évf. 1. szám 46–67.
- Imre Anna (szerk.) [2003] Jelzések az oktatásról. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Inglehart, Ronald [1997] Modernization and postmodernization. Princeton University Press; 1997.
- Kacsuk Zoltán (szerk.) [2004] Fiatalok a felnőtté válás küszöbén. [angol nyelvű összefoglalóval] – On the Threshold of adulthood [with English Summary] – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2004.
- Kalmijn, Matthijs. [1994]. Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status. American Journal of Sociology, 1994/100, 422-452.
- Kantorova, Vladimira [2004] Education and Entry into Motherhood: The Czech Republic during State Socialism and the Transition Period (1970–1997). Demographic Research Special Collection 3, Article 10, April www.demographic-research.org.
- Kapitány Balázs [2002] A rizikótársadalom másfél évtizede. In: Szociológiai Szemle 2002/1 123-133.
- Kapitány Balázs [2006] Objektív és szubjektív tényezők a felnőtté válás átalakuló folyamatában. Az előadás elhangzott: Andorka Rudolf Emlékkonferencia, Budapest 2006. október 9-10.
- Kapitány Balázs - Spéder Zsolt [2009] Gyermekvállalás. In Demográfiai Portré 2009. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 2009.
- Kelemen Nóra [2008] Demográfiai változások Európában: termékenység. (Demographic changes in Europe: the fertility) In: Statisztikai Tükör II. évf. 129. sz.
- Kohli, Martin [1993] A foglalkozási életút intézményesülése és individualizálódása – „Replika” 9-10. 161-177.
- Kornai János [1980] A hiány. KJK, Budapest, 1980.
- Kravdal, Oystein [1994] The importance of economic activity, economic potential and economic resources for the timing of first birth in Norway. In.: Population Studies Vol. 48. 249-267.

- Kreyenfeld, Michaela [2005] Economic Uncertainty and Fertility Postponement. Evidence from German Panel Data. Beitrag für die Ausschusssitzung des Vereins für Socialpolitik.
- Kreyenfeld, Michaela [2009]. Uncertainties in female employment careers and the postponement of parenthood in Germany. *European Sociological Review* Vol. 26 (3): 351-366.
- KSH (1996): Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Lesthaeghe, Ron J. [1983] A century of demographic and cultural change in Western Europe: an exploration of underlying dimensions. *Population and Development Re-view*, 3. 411–435.
- Liefbroer, Aart C. – Corijn, Martine [1999] Who, What, Where, and When? Specifying the Impact of Educational Attainment and Labour Force Participation on Family Formation. In: *European Journal of Population* 1999/1 45-75.
- Liefbroer, Aart C. - Eva-Maria Merz [2010] Report on analysis of ESS data on cross-national differences in perceived norms concerning fertility-related behaviour.
Letöltve: http://www.oeaw.ac.at/vid/repro/assets/docs/Norms_fertility-behaviour.pdf 1-41. 2010. október 06-án.
- Macura, Miroslav [2000] Fertility decline in the transition economies, 1989–1998: economic and social factors revisited. In: *Economic Survey of Europe*, No. 1 Chapter 6. Geneva: UNECE
- Marini, Margaret M. [1984] Women's educational attainment and the timing of entry into parenthood. *American Sociological Review* 49. No. 4. 491-511.
- McDonald, Peter [2000] Low Fertility in Australia: Evidence, Causes and Policy Responses. In: *People and Place*, vol. 8., no. 2, 6-21.
- Mills, Melinda and Blossfeld, Hans-Peter [2005] Globalization, uncertainty and the early life course. A theoretical framework, in: H.-P. Blossfeld, E. Klijsing, M. Mills and K. Kurz (eds.): *Globalization, uncertainty and youth in society*, London et al.: Routledge, 2005, pp 1-24.
- Nagy Beáta – Primecz Henriett [2010] Nők és férfiak a szervezetben. Kísérlet a mítoszok eloszlására. Letöltve: <http://webcache.googleusercontent.com> 1-22. 2010 július 20-án.

- Oláh Livia – E. Mann Bernhardt [2008] Combining childbearing and gender equality. In.: Demographic Research Vol. 19, 1105-1144.
- Oppenheimer, Valerie K. [1994] Women's Rising Employment and the Future of the Family in Industrial Societies. *Population and Development Review*, 20, 293-342.
- Oppenheimer, Valerie K. [1997] Women's employment and the gain to marriage: The specialization and trading model. *Annual Review of Sociology*, 23, 431-451.
- Oppenheimer, Valerie K. - Blossfeld, Hans-Peter – Wackerow, A. [1995] United States of America In: Blossfeld, H-P. (szerk.) *The new role of women. Family formation in modern societies*. Westview Press, Boulder, 1995. pp. 211-226.
- Parsons, Talcott [1942] Age and Sex in the Social Structure of the United States. In: *American Sociological Review*, 7: 604-616.
- Philipov, Dimiter – Dobritz, Jürgen [2003] *Demographic Consequences of Economic Transition in Countries of Central and Eastern Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing
- Pongrácz Tiborné [2009] A párkapcsolatok jellegzetességei. In.: *Demográfiai Portré*, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 2009, 9 – 19.
- Pongrácz Tiborné - Spéder Zsolt [2003] Élettársi kapcsolat és házassághasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. In: *Szociológia Szemle* 2003/4.
- Qian, Zhenchao [1998] Changes in Assortative Mating: The Impact of Age and Education, 1970-1990 In. *Demography*, 1998/35 279-292.
- Ranjan, Priya [1999] Fertility Behaviour under Income Uncertainty. In.: *European Journal of Population* 15: 25–43.
- Rijken, Arieke J.—Aart C. Liefbroer (2010): *Double Standards: A Cross-European Study on Differences in Norms about Non-Marital Cohabitation and Divorce for Men and Women*. Elhangzott: European Population Conference, Bécs.
- Rindfuss, Ronald R. - VandenHeuvel, Audry [1990] Cohabitation: A precursor to marriage or an alternative to being single? In: *Population and Development Review*, 1990/16, 703-726.

- Róbert Péter [2002] Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra. In. Társadalmi Riport 2002. Kolosi T. -Tóth I. Gy. – Vulkovich Gy. (szerk.) TÁRKI, Budapest 2002.
- Róbert Péter - Blossfeld, Hans-Peter [1995] Hungary: Country-specific study on the trends in family formation and the new role of women. In: Blossfeld, H-P. (szerk.) The new role of women. Family formation in modern societies. Westview Press, Boulder, 1995. pp. 211-226.
- Róbert Péter – Bukodi Erzsébet (2002) Dual Career Pathways. The Occupational Attainment of Married Couples in Hungary. In.: European Sociological Review, Vol. 18 No. 2, 217-232.
- Róbert Péter - Bukodi Erzsébet [2005] The Effects of the Globalization Process on the Transition to Adulthood in Hungary In: Hans-Peter Blossfeld, Erik Klijzing, Melinda Mills és Karin Kurz (szerk.): Globalization, Uncertainty and Youth in Society. Routledge, London, New York, 2005. pp. 177-213.
- Sántha Ágnes [2009] Munka vagy család? A szakmai pálya és a magánélet összefüggései fiatal magyar és német diplomások élettervében. In.: Kötél Emőke (szerk.) A Tudomány Napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányaiból. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2009.
- Somlai Péter (1999) A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. In. *Demográfia*, 1-2 sz. 38-47. o.
- Somlai Péter (2000) Meghatározások, avagy miről szól a család válsága? In: Spéder Zs. – Tóth P. (szerk): Emberi viszonyok. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest 2000.
- Settersten, Richard Jr. [2003] Age Structuring and the Rhythm of the Life Course. In Handbook of Life Course, Springer, US.
- Spéder Zsolt [2003] Gyermeket vállalni- új strukturális körülmények között. In Spéder Zs. (szerk.) család és népesség - itthon és Európában. KSH NKI-Századvég Kiadó Budapest. 86-112.
- Spéder Zsolt [2004] „Gyermekvállalás és a párkapcsolatok át-alakulása” In: Társadalmi Riport 2004, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.) TÁRKI, Pp., Budapest 137–151.

- Spéder Zsolt [2005] Az élettársi kapcsolat megjelenése, terjedése és az ehhez kötődő legújabb demográfiai fejlemények néhány kevésbé hangsúlyozott tényezője. In Demográfia 2005/2-3 pp. 187-218.
- Spéder Zsolt – Kapitány Balázs [2006] Szülővé válás az ezredforduló után: a strukturális körülmények és a tudati tényezők szerepe az első gyermek vállalásakor. In: Társadalmi Riport 2002. Kolosi T. -Tóth I. Gy. – Vulkovich Gy. (szerk.) TÁRKI, Budapest 2006.
- Spéder Zsolt– Kamarás Ferenc [2008] Hungary: Secular Fertility decline with distinct period fluctuations. In Demographic Research, Vol. 19. 599-664.
- Szalma Ivett – Róbert Péter [2007] *The effect of education and labor market uncertainties on partnership formation in Hungary*. Elhangzott: The Fourth International Conference of the EAPS working Group „Second Demographic Transition” – A konferenciát a KSH Népeségtudományi Intézete szervezte 2007. szeptember 6-8-án.
- Szalma Ivett [2009] Az iskolai és munkaerő-piaci státus hatása a párkapcsolat-formálódásra. In Demográfia 2009. LII évf. 2-3: 175-206.
- Szalma Ivett [2010] *Attitűdök a házasságról és a gyermekvállalásról*. In Demográfia 2010. LIII. Évf. 1. pp 38-67.
- Szél Bernadett [2010] A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológiai Doktori Iskola, Budapest 2010. Idézve: a szerző engedélyével.
- Tárkányi Ákos [2006] *A gyermekvállalás és a vallásosság kapcsolatal*. In Demográfia 2006. 49. Évf. 1. pp 68-84.
- Thorton, Arland – Axinn G., William – Teachman D. Jay [1995] The Influence of School Enrollment and Accumulation on Cohabitation and Marriage. In American Sociological Review 1995. Vol. 60. No. 5. 762-774.
- Tóth Olga [1993] A szülővé válás időzítése az életútban. In: Szociológiai Szemle 1993/3-4. pp. 121-135.
- Tóth Olga [1998] Házasság és gyermek: vélekedés és viselkedés. In: Századvég 1998/ 11. pp. 80-93.
- Tóth Olga [2002] Házasság és gyermek: vélekedés és viselkedés. Letöltve: <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/11/toth.htm>. 2010 június 10.

- Tóth Olga [2007] Fiatalok párkapcsolatai történelmi háttérrel. In Somlai P. – Bognár V. – Tóth O. – Kabai I. [szerl.] Új Ifjúság, Napvilág Kiadó, Budapest 2007.
- Tóth Olga – Dupcsik Csaba [2007] Családok és formák – változások az utóbbi ötven évben Magyarországon. In.: Demográfia 50. évf. 4. szám, 430-438.
- Toulemon, Laurent [1995] The Place of Children in the History of Couples. In. Population 1995. Vol 7: 163-186.
- Tölke, Angelika – Martin Diewald [2003] Insecurities in employment and occupational careers and their impact on the transition to fatherhoods in western Germany. In Demographic Research 2003. Volume 9. 41-68.
- Van de Kaa, D. J. [1987] Europe's second demographic transition. *Population Bulletin* 42(1). Washington D.C.: Population Reference Bureau.
- Váradi Rita [2008] Munkaerő-piaci helyzetkép, 2008. [Situation of the Hungarian labour market] In: Statisztikai Tükör III. évf. 12. sz.
- Vaskovics László [2000] A posztadoleszcencia szociológiai elmélete In. Szociológiai Szemle Vol. 4. pp. 3-20.
- Vaskovics László [2002] A család fejlődése Európában. In: Educatio 2002/ 3. – pp. 349-364.
- Vikar, Andres [2004] Women's Labor Force Attachment and Childbearing in Finland. *Demographic Research Special Collection* 3: 175-212.
- Utasi Ágnes [2001] Fiatal egyedülálló nők párkapcsolati esélye In. Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. (szerk.) Szerepváltozások. Jelentések a nők és a férfiak helyzetéről 2001. TÁRKI Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkárság, Budapest 2001.
- Utasi Ágnes [2004] Feláldozott kapcsolatok. MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest, 2004.
- Utasi Ágnes [2008] Éltető Kapcsolatok – A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2008.

Jegyzetek:

Eurostat 2006a: Mean age at first marriage

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population/C/C1/C13/cab11024

Eurostat 2006b: Total fertility rate

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population/C/C1/C12/cab12048

Eurostat 2006c: Mean age of women at childbearing

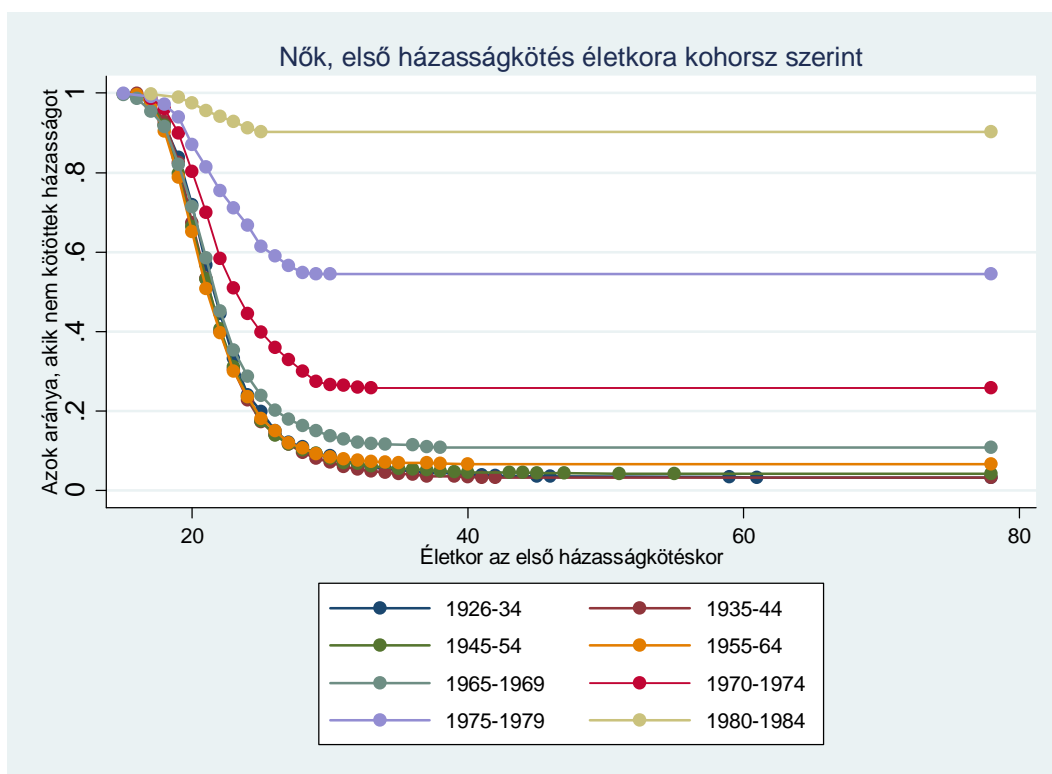
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=cab13072>

Függelék I. :

Az 5.2. fejezethez kapcsolódó legfontosabb ábrák és táblázatok

FI.1. Ábra

A nők első házasságkötésének életkora kohorszok szerint
(Kaplan-Meyer becslés)

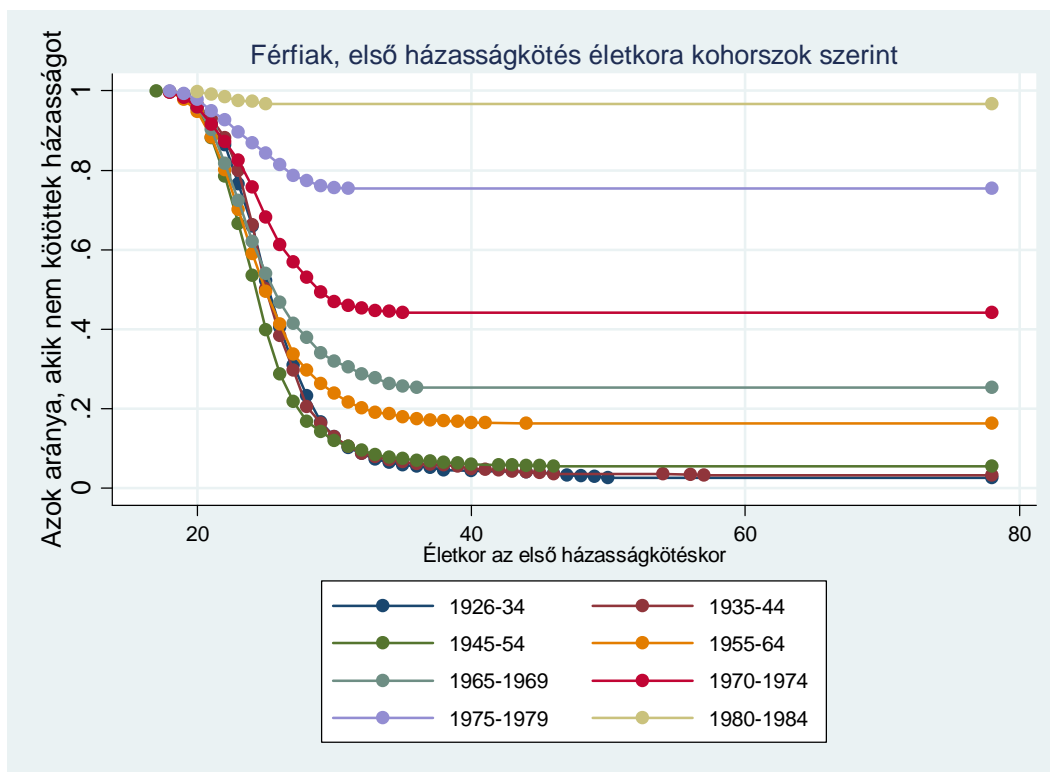

Forrás: Saját számítás, az Életünk Fordulópontjai c. adatbázis 1-2 hullámának adatai alapján

FI.2 Ábra

A férfiak első házasságkötésének életkora kohorszok szerint

(Kaplan-Meyer becslés)

Forrás: Saját számítás, az Életünk Fordulópontjai c. adatbázis 1-2 hullámának adatai alapján

FI.1. Táblázat

Kohorszok megoszlása a mintában, nemek szerint

	1956-1974		1975- 1979		1980-1983		Összesen
Férfiak	309	26%	391	31,9%	524	42,1%	1224
Nők	154	16,6%	297	32,1%	475	51,3%	926

FI.2. Táblázat

Vallásosság megoszlása a mintában, nemek szerint

	Vallásos az egyház tanítását követi		Nem vallásos		Összesen
Férfiak	115	9,4%	1109	90,6%	1224
Nők	145	15,7%	781	84,3%	926

FI.3. Táblázat

Települések szerinti megoszlás a mintában

	Budapest		Megyei jogú város		Egyéb város		Község		Összesen
Férfiak	189	15,4%	232	18,6%	350	28,6%	453	37%	1224
Nők	127	13,7%	197	21,3%	282	30,5%	320	34,6	926

FI.4. Táblázat

Iskolai végzettség szerinti megoszlás a mintában, nemek szerint

	Maximum Általános iskola		Szakmunkás -képző		Szakközép -iskola		Gimnázium		Diploma		Összesen
Férfiak	211	17,2%	409	33,4%	324	26,5 %	204	17,7%	76	6,2%	1224
Nők	127	13,7%	138	14,9%	235	25,4 %	308	33,3%	118	12,7%	926

FI.5. Táblázat

Munkaerő-piaci helyzet megoszlása a mintában, nemek szerint

	Biztos munkaerő-piaci helyzet		Bizonytalan munkaerő-piaci helyzet		Inaktív		Vállalkozó		Tanuló		Munka-nélküli		Össze-sen
Férfiak	544	44,9 %	76	6,3%	-	-	57	4,7 %	354	29,2 %	181	14,9 %	1224
Nők	362	39,5 %	63	6,9%	39	4,3 %	20	2,2 %	376	41,1 %	56	6,1%	916

FI.6. Táblázat**Lakás tulajdonos megoszlása a mintában, nemek szerint**

	Saját lakásában lakik		Nincs saját lakása		Összesen
Férfiak	1054	86,1%	170	13,9%	1224
Nők	817	88,2%	109	11,8%	925

FI.7. Táblázat**Azoknak az aránya, akiknek a szülei elváltak, nemek szerint**

	Mindvégig együtt élnek/éltek a szülei		A szülei elváltak		Összesen
Férfiak	1024	83,8%	198	16,2%	1224
Nők	770	83,2%	155	16,8%	925

FI.8. Táblázat**Munakerő-piaci tapasztalat megoszlása a mintában, nemek szerint**

	Nincs munkaerő-piaci tapasztalata		Volt munkanélküli		Nem volt munkanélküli		Összesen
Férfiak	449	36,7%	399	32,6%	376	30,7%	1224
Nők	505	54,5%	145	15,7%	276	29,8%	926

FI.9. Táblázat

Munkaerő-piaci helyzet és lakással való rendelkezés a mintában

Keresztábra-elemzés: Férfiak

	Biztos munkaerő- piaci helyzet	Bizonytalan munkaerő- piaci helyzet	Vállalkozó	Tanuló	Munka- nélküli	Összesen
Nem rendelkezik saját lakással	645 (86%)	46 (82%)	62 (77,5%)	175 (91%)	123 (88%)	1044 (86,1%)
Rendelkezik saját lakással	108 (14%)	10 (18%)	18 (22,5%)	17 (9%)	17 12%)	168 (13,9%)

Pearson Chi2=10,2309; Sig=0,037

FI.10. Táblázat

Munkaerő-piaci helyzet és munkaerő-piaci tapasztalat a mintában

Keresztábra-elemzés: Férfiak

	Biztos munkaerő- piaci helyzet	Bizonytalan munkaerő- piaci helyzet	Vállalkozó	Tanuló	Munka- nélküli	Összesen
Nincs munkaerő- piaci tapasztalata	154 (20%)	14 (25%)	10 (12,5%)	169 (88%)	57 (41%)	442 (38,37%)
Rendelkezik munkaerő- piaci tapasztalattal, volt munkanélküli	277 (37%)	19 (34%)	37 (46,25%)	6 (3,13%)	59 (42%)	395 (30,78%)
Rendelkezik munkaerő- piaci tapasztalattal, nem volt munkanélküli	322 (43%)	23 (41%)	33 (41,25%)	17 (58,85%)	24 (17%)	382 (30,86%)

Pearson Chi2=354,8215; Sig=0,00

FI.11. Táblázat

Munkaerő-piaci helyzet és lakással való rendelkezés

Kereszt tábla-elemzés: Nők

	Biztos munkaerő- piaci helyzet	Bizony- talan munkaerő- piaci helyzet	Vállal- kozó	Tanuló	Munka- nélküli	Összesen	Biztos munkaerő- piaci helyzet
Nem rendelkezik saját lakással	430 (88%)	36 (90%)	34 (79%)	18 (78%)	182 (91%)	44 (90%)	744 (88%)
Rendelkezik saját lakással	61 (12%)	4 (4%)	9 (21%)	5 (22%)	17 (9%)	5 (10,2%)	101 (12%)

Pearson Chi2=7,9757; Sig=0,158

FI.12. Táblázat

Munkaerő-piaci helyzet és munkaerő-piaci tapasztalat

Kereszt tábla-elemzés: Nők

	Biztos munkaerő- piaci helyzet	Bizony- talan munkaerő- piaci helyzet	Vállal- kozó	Tanuló	Munka- nélküli	Összesen	Biztos munkaerő- piaci helyzet
Nincs munkaerő-piaci tapasztalata	165 (34%)	7 (18%)	21 (49%)	5 (22%)	184 (92%)	29 (59%)	411 (49%)
Rendelkezik munkaerő-piaci tapasztalattal, volt munkanélküli	110 (22%)	10 (25%)	8 (19%)	7 (30%)	2 (1%)	10 (20%)	147 (17%)
Rendelkezik munkaerő-piaci tapasztalattal, nem volt munkanélküli	216 (44%)	23 (58%)	14 (33%)	11 (48%)	13 (7%)	10 (20%)	287 (34%)

Pearson Chi2=224,7113; Sig=0,00

FI.13. Táblázat

Az eseménytörténeti modellhez felhasznált változók I.

A vizsgált ismerv	A változó leírása
<u>Munkaerő-piaci helyzet</u> <i>Diszkrét, dinamikus változó</i> (2001. novembere és a második hullám kérdésnek ideje között mérjük)	6 kategóriás változó: 1 , <i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i> , ha teljes állású határozatlan idejű szerződése van valakinek; 2 , <i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i> , ha részmunkaidőben alkalmazott vagy alkalmi munkából vagy megbízásból él vagy segítő családtag; 3 , ha háztartásbeli (a férfiaknál nem alkalmaztuk ezt a kategóriát) ⁴¹ ; 4 , <i>vállalkozó</i> , ha saját vállalkozása van vagy társas vállalkozás tagja; 5 , <i>tanuló</i> , ha valaki nappali tagozaton tanul; 6 , <i>munkanélküli</i> : ha valaki munkanélkülinek vallja magát; <i>Referencia kategória: biztos munkaerő-piaci helyzet</i>
<u>Iskolai végzettség</u> 2001 novemberében ⁴²	1 , maximum 8 általános; 2 , szakmunkásképző; 3 , szakközépiskola; 4 , gimnázium és/vagy felsőfokú szakképzés; 5 , főiskola; 6 , egyetem ⁴³ . <i>Referencia kategória: maximum 8 általános</i>
<u>Munkaerő-piaci tapasztalat:</u> 2001 novemberében ⁴⁴	Úgy számoltuk ki, hogy hány éves korában kezdett el az illető fizetett munkát végezni, ezt az életkort kivontuk az aktuális életkorból. Majd megnéztük, hogy ezen időszak alatt volt-e munkanélküli és ha volt akkor hány hónapig. Kivontuk a munkanélküliség hónapjait a munkaerő-piacon lévő időszakból. Ezután 100%-nak tekintettük azt az időszakot (hónapokat), ami maximálisan a rendelkezésére állt valakinek, hogy munkája legyen és kiszámoltuk, hogy hány százalékban dolgozott (nem volt munkanélküli ehhez a 100%-hoz képest). Így egy három kategóriás változót kaptunk: 1 , nincs munkaerő-piaci tapasztalat; 2 , volt munkanélküli; 3 , nem volt munkanélküli. <i>Referencia kategória: Nincs munkaerő-piaci tapasztalata</i>

⁴¹ A férfiaknál azért nem alkalmazzuk az inaktív kategóriát, mert azzal a feltételezéssel élünk, hogy Magyarországon a férfi a kenyérkereső modell a domináns (lásd 5.1. fejezet), tehát az inaktív férfiak, valószínűleg olyan tartós munkanélküliek, akik már nem jogosultak a munkanélküli járadékra, ezért a férfiak esetében a munkanélküli és inaktív kategóriát összevontuk.

⁴² Nem áll rendelkezésünkre adat arra, hogy dinamikus változót képezzünk a legmagasabb iskolai végzettségből. Két időpontban van adatunk erről: az első hullám kérdésnek idején, illetve a második hullám kérdésnek idején. Mi az első hullám adatát használjuk. Bár tudjuk, hogy ez nem pontos, hiszen nem közvetlenül a párhelyes kapcsolat kialakítása előtt méri a legmagasabb iskolai végzettséget. Ugyanakkor elkerüljük azt a problémát, hogy az ok megelőzné az okozatot, amennyiben a második hullám adatait használnánk erre a célra. Azzal próbáljuk a rendelkezésünkre álló adatokat korrigálni, hogy a munkaerő-piaci helyzet tanuló kategóriáját is kontrolláljuk.

⁴³ 2001 novemberében még nem alakult meg az MA és BA képzés, ezért ragaszkodunk a főiskola és az egyetem elnevezéshez.

⁴⁴ Nem áll rendelkezésünkre adat arra, hogy dinamikus változót képezzünk.

Jövedelmi- vagyoni helyzet helyett a <u>lakástulajdonnal való rendelkezés</u> 2001 novemberében ⁴⁵	A jövedelemmel kapcsolatos változók nem működnek, hiszen a mintánkban sok a tanuló fiatal, ezért a vagyoni helyzetre képeztünk indikátort. Azonban ezek sem bizonyulnak használhatónak, mert sok fiatal a szüleivel lakik, így nehéz eldönteni, hogy az adott értéktárgy (mosogatógép, mosógép, pc) kinek a tulajdonában van. Végül amellet döntöttünk, hogy a lakástulajdonnal való rendelkezést vizsgáljuk.
<u>Életkor</u> (folytonos, dinamikus változó)	
<u>Életkor négyezete</u> (folytonos dinamikus változó)	
<u>Születési kohorszok</u>	Három születési kohorszt vizsgálunk 1 , 1965-1974 között született korosztályt, ők azok, akik a kérdezés idején 2001-ben 27 és 36 év közöttiek, a kérdezés befejezésekor 2005-ben 31-40 évesek. Majd külön csoportként vizsgáljuk a Ratkó-unokákat 2 , 1975-1979 között született népes kohorszt, akik a kérdezés idején 2001-ben 22-26 évesek, a kérdezés befejezésekor, 2005-ben 26-30 évesek. Őket tekintjük referencia csoportnak. A legfiatalabb kohorsz a Ratkó unokák után született generáció, azaz 3 , 1980- 1983-ban születettek. Ők a kérdezés kezdetekor 2001-ben 18-21 évesek, a kérdezés befejezésekor, 2005-ben 22-25 évesek voltak.
<u>Település típus</u> (2001 novemberében)	1 , Budapest; 2 , megyei jogú város; 3 , egyéb város; 4 , község. <i>Referencia kategória: megyei jogú város</i>
<u>Házasságról és az élettársi kapcsolatokról alkotott attitűdök</u> 2001 novemberében (feltételezve, hogy ez nem változik)	Főkomponens-elemzéssel képzett indikátor, amely azokon a változókon alapul, hogy az anyagi biztonságot, a kapcsolat tartósságát, a konfliktusok rendezését, az egyéni életcélok megvalósítását és a rokonok rokonszenvét a házasság vagy az élettársi kapcsolat biztosítja jobban.
<u>Vallásos</u> 2001 novemberében (feltételezve, hogy ez nem változik)	1 , vallásos vagyok az egyház tanításait követem; 2 vallásos vagyok a magam módján vagy nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy nem vagyok vallásos. <i>Referencia kategória: vallásos</i>
<u>Szülei mindvégig együtt éltek házasságban</u> <u>A kérdezett 14 éves korában</u>	1 , igen; 2 , nem. <i>Referencia csoport: mindvégig együtt éltek házasságban</i>

⁴⁵ Nem áll rendelkezésünkre adat arra, hogy dinamikus változót képezzünk

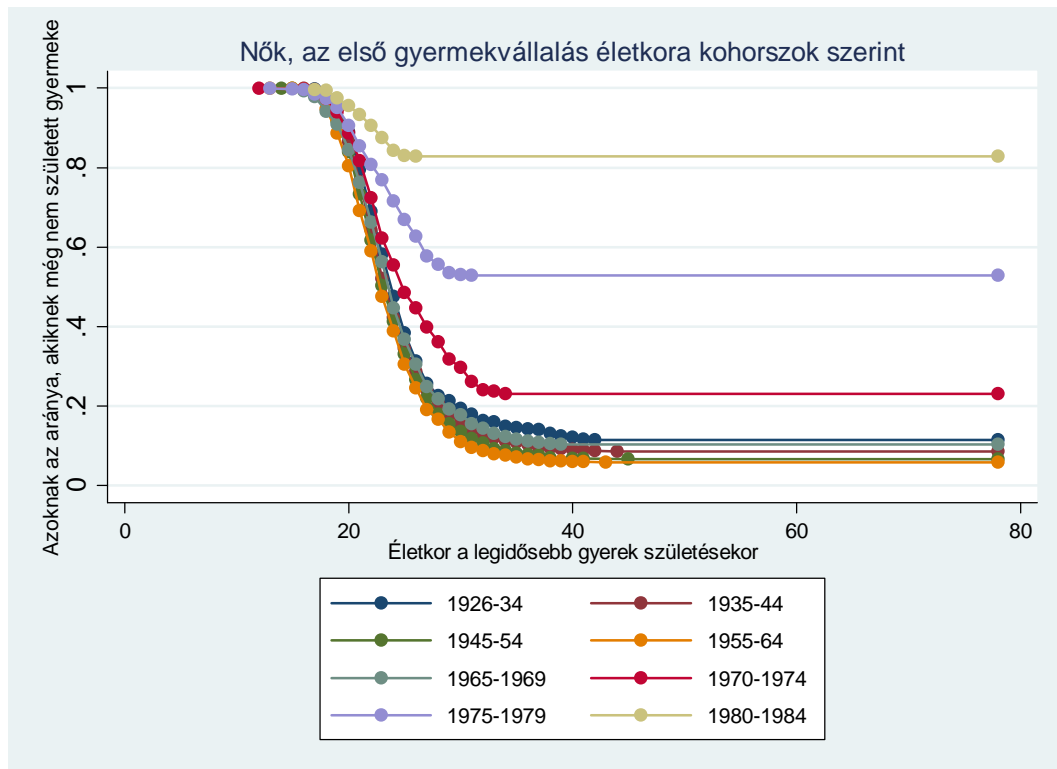
Függelék II.:

Az 5.3. fejezethez kapcsolódó legfontosabb ábrák és táblázatok

FII.1. Ábra

A nők első gyermekvállalásának életkora kohorszok szerint

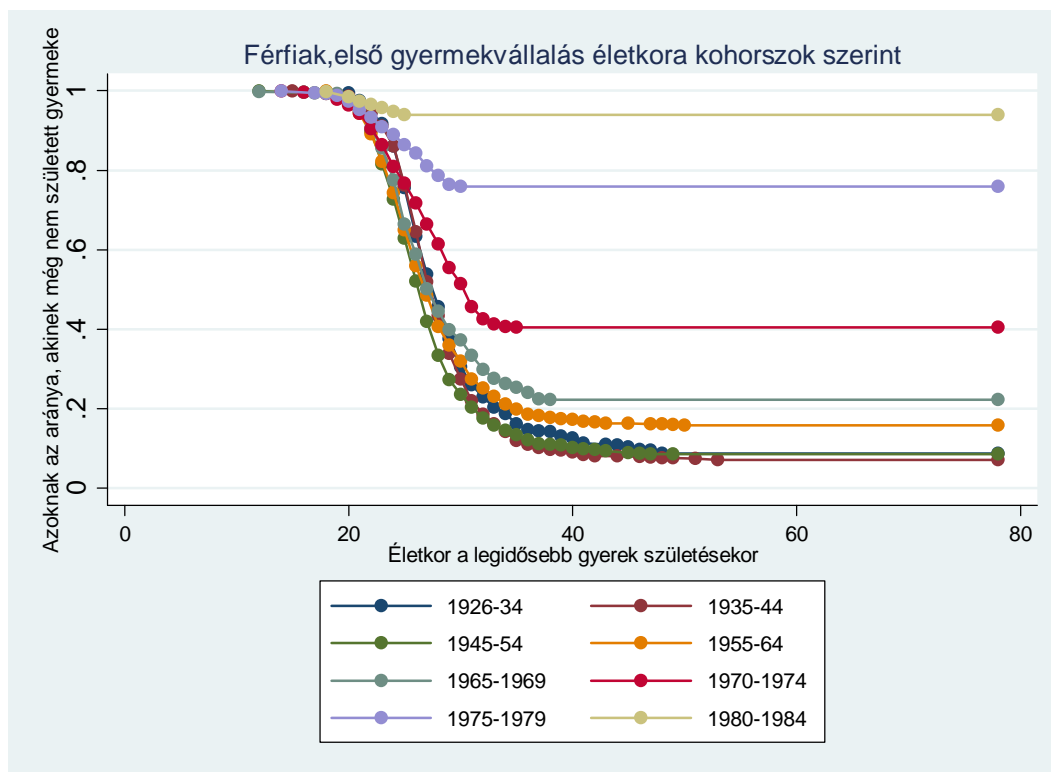
(Kaplan-Meyer becslés)

Forrás: Saját számítás, az Életünk Fordulópontjai c. adatbázis 1-2 hullámának adatai alapján

FII.2. Ábra

A férfiak első gyermekvállalásának életkora kohorszok szerint (Kaplan-Meyer becslés)

Forrás: Saját számítás, az Életünk Fordulópontjai c. adatbázis 1-2 hullámának adatai alapján

FII.1. Táblázat

Az eseménytörténeti modellhez felhasznált változók II.

A vizsgált ismerv	A változó leírása
<u>Munkaerő-piaci helyzet</u> <i>Diszkrét dinamikus változó</i> (2001. novembere és a második hullám kérdésnek ideje között mérjük)	6 kategóriás változó: 1 , <i>biztos munkaerő-piaci helyzet</i> , ha teljes állású határozatlan idejű szerződése van valakinek; 2 , <i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i> , ha részmunkaidőben alkalmazott vagy alkalmi munkából vagy megbízásból él vagy segítő családtag; 3 , inaktív (a férfiaknál nem alkalmaztuk ezt a kategóriát) ⁴⁶ ; 4 , <i>vállalkozó</i> , ha saját vállalkozása van vagy társas vállalkozás tagja; 5 , tanuló, ha valaki nappali tagozaton tanul; 6 , <i>munkanélküli</i> : ha valaki munkanélkülinek vallja magát; <i>Referencia kategória: biztos munkaerő-piaci helyzet</i>
<u>Iskolai végzettség</u> 2001 novemberében	1 , maximum 8 általános; 2 , szakmunkásképző; 3 , érettségivel rendelkezik; 4 , diplomával rendelkezik. <i>Referencia kategória: szakmunkásképző</i>
<u>Munkaerő-piaci tapasztalat:</u>	1989 januárja óta volt-e olyan időszak, amikor Ön munkanélküli volt? - a második hullám kérdéséig 1 , nincs munkaerő-piaci tapasztalata; 2 , volt munkanélküli; 3 , nem volt munkanélküli. <i>Referencia kategória: Nincs munkaerő-piaci tapasztalata</i>
<u>Lakástulajdonnal való rendelkezés</u>	Rendelkezik valaki lakással/házzal vs. nem rendelkezik. <i>Referencia kategória: Nincs lakás/ház tulajdona</i>
<u>Életkor</u> (folytonos, dinamikus változó)	
<u>Életkor négyezete</u> (folytonos dinamikus változó)	
<u>Születési kohorszok</u>	Három születési kohorszt vizsgálunk 1 , 1956-1974 között született korosztályt, 2 , 1974 – 1980 közötti korosztályt és a 3 , 1980- 1983-ban születettek.
<u>Település típus</u> 2001 novemberében	1 , Budapest; 2 , megyei jogú város; 3 , egyéb város; 4 , község. <i>Referencia kategória: Budapest</i>
<u>Szeretne-e gyereket élete folyamán</u> 2001 novemberében	0 , nem szeretné ha születne gyermeke; 1 , szeretné ha születne gyermeke <i>Referencia kategória: nem szeretné ha születne gyermeke</i>
<u>Vallásos</u> 2001 novemberében	1 , vallásos vagyok az egyház tanításait követem; 2 vallásos vagyok a magam módján vagy nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy nem vagyok vallásos. <i>Referencia kategória: vallásos</i>
<u>Párkapcsolat</u> <i>Diszkrét dinamikus változó</i>	1 , egyedülálló; 2 , élettársi kapcsolat; 3 , házasság <i>Referencia kategória: élettársi kapcsolat</i>

⁴⁶ A férfiaknál azért nem alkalmazzuk az inaktív kategóriát, mert azzal a feltételezéssel élünk, hogy Magyarországon a férfi kenyérkereső modell a domináns (lásd 5.1 fejezet), tehát az inaktív férfiak, valószínűleg olyan tartós munkanélküliek, akik már nem jogosultak a munkanélküli járadékra, ezért a férfiak esetében a munkanélküli és inaktív kategóriát összevontuk.

FII.2. Táblázat**Kohorszok megoszlása a mintában, nemek szerint**

	1955-1974		1975- 1979		1980-1983		Összesen
Férfiak	629	34,26%	647	35,24%	560	30,50%	1836
Nők	318	24,2%	513	39,1%	481	36,7%	1312

FII.3. Táblázat**Vallásosság megoszlása a mintában, nemek szerint**

	Vallásos az egyház tanítását követi		Nem vallásos		Összesen
Férfiak	174	9,5%	1662	81,5%	1836
Nők	184	14%	1128	56%	1312

FII.4. Táblázat**Települések szerinti megoszlás a mintában, nemek szerint**

	Budapest		Megyei jogú város		Egyéb város		Község		Összesen
Férfiak	276	15,03%	374	20,37%	532	28,98%	654	35,62%	1836
Nők	210	16%	302	23%	379	29%	421	32%	1312

FII.5. Táblázat**Iskolai végzettség szerinti megoszlás a mintában, nemek szerint**

	Max. Általános Iskola		Szakmunkás képző		Érettségi		Diploma		Összesen
Férfiak	318	17,32%	655	35,68%	675	36,76 %	188	10,24	1836
Nők	161	12%	209	16%	642	49%	300	23%	1312

FII.6. Táblázat

Munkaerő-piaci helyzet megoszlás a mintában, nemek szerint

	Biztos munkaerő- piaci helyzet		Bizony-talan munkaerő- piaci helyzet		Vállal- kozó		Tanuló		Munka- nélküli		Összesen		Biztos munka- erő- piaci helyzet
Férfiak	863	47%	147	8%	87	4,7 %	370	20 %	369	20 %	-	-	1836
Nők	594	45%	108	8%	55	4%	370	28 %	57	4%	128	10 %	1312

FII.7. Táblázat

Lakás tulajdonos megoszlása a mintában, nemek szerint

	Saját lakásában lakik		Nincs saját lakása		Összesen
Férfiak	1403	76,42%	433	23,58%	1836
Nők	1040	79%	272	21%	1312

FII.8. Táblázat

Kétmintás T-próba az életkorok összehasonlítására

Született gyermeke	N	Átlag	Szórás	T-test	Szignifikancia
Igen	2765	29,8024	7,62740	1,133	,257
Nem	383	29,3499	4,63966	1,631	,103

FII.9. Táblázat**Kétmintás T-próba az életkorok összehasonlítására – nemre kontrollálva**

Nem	Született gyermeke	N	Átlag	Szórás	T-test	Szignifikancia
Férfiak	Igen	1665	30,31	7,82	-,902	,367
	Nem	171	30,86	5,06	-1,274	,204
Nők	Igen	1100	29,11	7,3	1,906	,057
	Nem	212	28,13	3,88	2,877	,004

FII.10. Táblázat**Született-e gyermeke a két hullám között- nemek szerint**

Neme szerint	Született-e gyermeke a két hullám között?		Összesen
	Nem	Igen	
Férfi	57,7%	44,6%	56,2%
Nő	42,3%	55,4%	43,8%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

Pearson Chi2=204,867; Sig=0,00

Függelék III.

FIII.1. A European Social Survey 2009-es hullámából felhasznált kérdések

Önkitöltős kérdőív, ESS 2009

5. Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy NŐ gyermeket vállaljon?

Jelölje be „X”-szel azt a kockát, amelyik válaszának megfelelő! Soronként egy válasz lehetséges!

	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Fontos	Nagyon fontos
A. Befejezze az iskoláit	☐	☐	☐	☐
B. A szülei tudják őt támogatni	☐	☐	☐	☐
C. Stabil párkapcsolatban éljen	☐	☐	☐	☐
D. Magas jövedelme legyen	☐	☐	☐	☐
E. Ne függjön anyagilag a szüleitől	☐	☐	☐	☐
F. Teljes munkaidejű állása legyen	☐	☐	☐	☐
G. Legyen megházasodva	☐	☐	☐	☐
H. Legyen saját lakása	☐	☐	☐	☐
I. Ne legyen munkanélküli	☐	☐	☐	☐

6. Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy NŐ megházasodjon?

Jelölje be „X”-szel azt a kockát, amelyik válaszának megfelelő! Soronként egy válasz lehetséges!

	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Fontos	Nagyon fontos
A. Befejezze az iskoláit	☐	☐	☐	☐
B. Teljes munkaidejű állása legyen	☐	☐	☐	☐
C. Ne legyen munkanélküli	☐	☐	☐	☐
D. Ne függjön anyagilag a szüleitől	☐	☐	☐	☐
E. Legyen saját lakása	☐	☐	☐	☐
F. Biztos állása legyen	☐	☐	☐	☐
G. Ne legyen munkanélküli	☐	☐	☐	☐

5. Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy FÉRFI gyereket vállaljon?

Jelölje be „X”-szel azt a kockát, amelyik válaszának megfelelő! Soronként egy válasz lehetséges!

	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Fontos	Nagyon fontos
J. Befejezze az iskoláit	☐	☐	☐	☐
K. A szülei tudják őt támogatni	☐	☐	☐	☐
L. Stabil párkapcsolatban éljen	☐	☐	☐	☐
M. Magas jövedelme legyen	☐	☐	☐	☐
N. Ne függjön anyagilag a szüleitől	☐	☐	☐	☐
O. Teljes munkaidejű állása legyen	☐	☐	☐	☐
P. Legyen megházasodva	☐	☐	☐	☐
Q. Legyen saját lakása	☐	☐	☐	☐
R. Ne legyen munkanélküli	☐	☐	☐	☐

6. Ön szerint mennyire fontosak a következő tényezők ahhoz, hogy egy FÉRFI megházasodjon?

Jelölje be „X”-szel azt a kockát, amelyik válaszának megfelelő! Soronként egy válasz lehetséges!

	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Fontos	Nagyon fontos
H. Befejezze az iskoláit	☐	☐	☐	☐
I. Teljes munkaidejű állása legyen	☐	☐	☐	☐
J. Ne legyen munkanélküli	☐	☐	☐	☐
K. Ne függjön anyagilag a szüleitől	☐	☐	☐	☐
L. Legyen saját lakása	☐	☐	☐	☐
M. Biztos állása legyen	☐	☐	☐	☐
N. Ne legyen munkanélküli	☐	☐	☐	☐

67. KÁRTYALAP

F6. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége? Kérem, használja az 67. kártyalapot!

- 01 - nem járt iskolába ----- **>F7-RE!**
- 11 - 1-4 osztály elemi/általános iskola vagy azzal egyenértékű
- 12 - 5-7 osztály általános iskola vagy azzal egyenértékű
- 13 - befejezett általános iskola vagy azzal egyenértékű
- 21 - szakmunkásképző, szakiskola
- 22 - befejezetlen középiskola
- 31 - érettségi, befejezett középiskola vagy azzal egyenértékű
- 32 - érettségire épülő felsőfokra nem akkreditált szakképzés, középfokú technikum
- 41 - felsőfokra akkreditált szakképzés, felsőfokú technikum
- 42 - befejezetlen felsőfokú tanintézet (főiskola vagy egyetem)
- 51 - főiskolai diploma
- 52 - egyetemi diploma
- 53 - posztgraduális végzettség
- 61 - felsőfokú végzettség, tudományos fokozattal
- 98 - egyéb, éspedig:
- 88 - nem tudom -----
- **> F7-RE!**
- 77 - válaszmegtagadó

FIII.2. Az Életünk Fordulópontjai első adatfelvételi hullámából felhasznált kérdések

I. Kezdjük az Ön családi körülményeivel!

A kérdezett neme:

1 – férfi

2 – nő

1. Mikor született Ön?

.....év

.....hónap

3. Van-e Önnek élettársa vagy partnere?

1 – igen, élettársa van

2 – partnere van, de nem élnek együtt

3 – nincs se élettársa, se partnere

Mióta élnek együtt?

				év
				hó

Mi az Ön élettársának családi állapota?

- 1 – nőtlen, hajadon
- 2 – házas (nem él a házastársával)
- 3 – özvegy
- 4 – elvált
- 9 – NT

Tervezik-e hogy összeházasodnak?

- 1 – igen
- 2 – talán, nem döntöttek
- 3 – nem
- 9 – NT

Tervezi-e hogy összeköltöznek vagy összeházasodnak?

- 1 – igen, tervezi, hogy összeköltöznek, de házasságot nem terveznek
- 2 – igen, először összeköltöznek, s majd aztán valamikor össze is házasodnak
- 3 – igen, összeházasodnak, de előzetes együttélés nélkül
- 4 – nem terveznek sem összeköltözést, sem házasságot
- 5 – talán, nem döntöttek
- 9 – NT

HA A KÉRDEZETT NŐTLEN/HAJADON, FOLYTASD → A 6. KÉRDÉSSSEL!

4-5. KÉRDÉST: HÁZAS, ÖZVEGY ÉS ELVÁLT CSALÁDI ÁLLAPOTÚAKTÓL
(2. kérdés: 2,3,4,5 kód)

5. Néhány dolgot kérdeznék a házasságáról (házasságairól).

HA TÖBB MINT 5 HÁZASSÁGA VOLT, AKKOR AZ ELSŐ NÉGYET
KÓDOLJUK, AZ ÖTÖDIK PEDIG AZ UTOLSÓ HÁZASSÁGA!

A TÁBLÁZATBAN KÓDOLJUK!

A házasság sor-száma	Mikor kötötték a házasságot? (DÁTUM)		A házasság megkötése előtt élt-e együtt házastársával, ha igen milyen hosszan? (IDŐTARTAM)			Fennáll-e a házasság? 1 – fennáll 2 – megözvegyült 3 – elvált	Az özvegyülés, a válás időpontja: (DÁTUM)	
	év	hó	1 – igen 0 – nem	év	hó		év	hó
1.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
2.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
3.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
4.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
5.	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

MINDENKITŐL!

6. Élt-e Ön valakivel együtt legalább három hónapig élettársi kapcsolatban úgy, hogy abból nem lett házasság? (A mostani élettársi kapcsolatát ne vegyük számításba!)

1 – igen → Hány ilyen kapcsolata volt: kapcsolat

2 – nem → 7 – RE!

HÁRMAT REGISZTRÁLUNK: IDŐRENDEN AZ ELSŐT ÉS KÉT TOVÁBBIT,
A KÉRDEZETT SZÁMÁRA JELENTŐSET!

A TÁBLÁZATBAN KÓDOLJUK!

	Az együttélés			
	kezdete		megszűnése	
	év	hó	év	hó
Első élettársi kapcsolat	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Egyéb élettársi kapcsolat	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Egyéb élettársi kapcsolat	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

8 – NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI

11. Önnel együtt hányan élnek ebben a háztartásban? (kollégista, sorkatona, ingázó is)

		fő
--	--	----

--	--

Kérem, közöljön róluk néhány adatot:

A TÁBLÁZATBAN KÓDOLJUK!

	Ki ő? Milyen rokon- ságban áll Önnel? KÓD:	Neme: 1 – férfi, fiú 2 – nő, leány	Születési dátuma		Milyen ke- reső tevé- kenységet végez? KÓD:
			év	hó	
1. a kérdezett					
2. háztartástag					
3. háztartástag					
4. háztartástag					
5. háztartástag					
6. háztartástag					
7. háztartástag					
8. háztartástag					
9. háztartástag					
10. háztartástag					
11. háztartástag					
12. háztartástag					

A ROKONSÁGI VISZONY KÓDJAI:

01 – házastársa	09 – gyermekének házas-, élettársa (menye, veje)
02 – élettársa	10 – unokája
03 – saját gyermeke	11 – édestestvére
04 – házastárs/élettárs korábbi kapcsolatából származó gyermek	12 – testvére (fél, mostoha is)
05 – örökbe fogadott gyermek	13 – nevelőszülő
06 – más rokon gyermeke	14 – nagyszülő
07 – szülője	15 – egyéb rokona
08 – anyósa – apósa (élettársnál is)	16 – nem rokona

AZ AKTIVITÁS KÓDJAI:

1 – alkalmazott
2 – önálló, vállalkozó
3 – szervezetkezeti tag
4 – munkanélküli
5 – gyed, gyes, gyet
6 – nyugdíjas
7 – HTB
8 – tanuló, óvodás, vagy még nem iskolás korú
9 – egyéb

13. Született-e Önnek olyan gyermeke, akivel jelenleg nem él közös háztartásban?

1 – igen

Hány ilyen gyermeke született?

gyermek

2 – nem

14 – RE!

Kérem, közöljön róluk is egy-két adatot!

A TÁBLÁZATBAN KÓDOLJUK!

	Születési		Neme: 1 – férfi 2 – nő	Mióta nem élnek közös háztartásban?		Hol él ma a gyermek? 1 – itt a települé- sen 2 – másutt az országban 3 – külföldön 4 – meghalt	HA MEGHALT: Mikor?	
	év	hó		év	hó		év	hó
1. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
2. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
3. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
4. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
5. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
6. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
7. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
8. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
9. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
10. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
11. gyermek	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

**II. Most az iskolai végzettségről, foglalkozásról,
munkavállalásról érdeklődnék.**

15. Mi az Ön legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége?

HA TÖBB VÉGZETTSÉGE VAN, A MAGASABB KÓDSZÁMOT JELÖLJÜK!

1 – nem járt iskolába	6 – gimnáziumi érettségi
2 – kevesebb, mint 8 általános	7 – középiskola utáni felsőfokú szakképzés (nem főiskola!)
3 – 8 általános (4 elemi + 4 polgári)	8 – főiskolai diploma, felsőfokú technikum
4 – szakmunkásképző (szakiskola, tanonciskola,)	9 – egyetemi diploma
5 – szakközépiskolai érettségi, középfokú technikum	

☐

16. Legmagasabb iskolai végzettségét melyik évben szerezte?

 évben

9999 – NT

17. Jár-e Ön jelenleg iskolába? (Folytat-e tanulmányokat az iskolarendszerű oktatás keretében?)

- igen → 1 – nappali,
2 – esti, vagy
3 – levelező szakra jár?
- 4 – nem jár →

19 – RE!

☐

18. Milyen típusú iskolába jár, mit tanul?

1 – általános iskola	5 – középiskola utáni felsőfokú szakképzés (nem főiskola!)
2 – szakmunkásképző	6 – főiskola,
3 – szakközépiskola	7 – egyetem
4 – gimnázium	8 – egyetemi továbbképzés, doktori, mesterképzés (PhD, DLA)

☐

19. Jelenleg dolgozik-e, végez valamilyen kereső tevékenységet?

1 – igen →

Hogyan, milyen formában?

TÖBB VÁLASZ ESETÉN A LEGFONTOSABB!

- 01 – alkalmazott állandó munkaviszonyban
02 – alkalmazott szerződéses munkaviszonyban
03 – önálló, vállalkozó, önfoglalkoztató tulajdonos
04 – társasvállalkozás tagja
05 – nyugdíjas, és kereső munkát is végez (részmunkaidős, alkalmi m. stb. is)
06 – nappali tagozaton tanul, és mellette rendszeres munkát végez
07 – nappali tagozaton tanul, és mellette alkalmi munkát végez
08 – gyes, gyet igénybevétele melletti munkát vállal
09 – alkalmi munkákból él (fizikai)
10 – megbízásból él (szellemi)
11 – segítő családtag

2 – nem →

Miért nem?

- 01 – saját jogon öregségi nyugdíjas
02 – rokkant nyugdíjas (leszállékolt)
03 – özvegyi nyugdíjas
04 – gyed-en van
05 – gyes-en van
06 – gyet-en van
07 – sorkatona
08 – háztartásbeli
09 – tanuló
10 – első ízben állást kereső
11 – munkanélküli
12 – egyéb

HA VAN MUNKAHELYE: Ön szerint korábbi munkahelyén számítanak-e Önre a gyes, gyed lejárta után?

- 1 – igen
2 – nem, megszűnt a munkahelye
3 – nem, nem számítanak rá
4 – egyéb

☐

HA NEM DOLGOZIK:

II. Most az iskolai végzettségről, foglalkozásról, munkavállalásról érdeklődnék.

15. Mi az Ön legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége?

HA TÖBB VÉGZETTSÉGE VAN, A MAGASABB KÓDSZÁMOT JELÖLJÜK!

1 – nem járt iskolába	6 – gimnáziumi érettségi
2 – kevesebb, mint 8 általános	7 – középiskola utáni felsőfokú szakképzés (nem főiskola!)
3 – 8 általános (4 elemi + 4 polgári)	8 – főiskolai diploma, felsőfokú technikum
4 – szakmunkásképző (szakiskola, tanonciskola,)	9 – egyetemi diploma
5 – szakközépiskolai érettségi, közép fokú technikum	

16. Legmagasabb iskolai végzettségét melyik évben szerezte?

--	--	--	--

 évben

9999 – NT

17. Jár-e Ön jelenleg iskolába? (Folytat-e tanulmányokat az iskolarendszerű oktatás keretében?)

- igen → 1 – nappali,
2 – esti, vagy
3 – levelező szakra jár?
- 4 – nem jár →

19 – RE!

18. Milyen típusú iskolába jár, mit tanul?

1 – általános iskola	5 – középiskola utáni felsőfokú szakképzés (nem főiskola!)
2 – szakmunkásképző	6 – főiskola,
3 – szakközépiskola	7 – egyetem
4 – gimnázium	8 – egyetemi továbbképzés, doktori, mesterképzés (PhD, DLA)

19. Jelenleg dolgozik-e, végez valamilyen kereső tevékenységet?

1 – igen →

Hogyan, milyen formában?

TÖBB VÁLASZ ESETÉN A LEGFONTOSABB!

- 01 – alkalmazott állandó munkaviszonyban
02 – alkalmazott szerződéses munkaviszonyban
03 – önálló, vállalkozó, önfoglalkoztató tulajdonos
04 – társasvállalkozás tagja
05 – nyugdíjas, és kereső munkát is végez (részmunkaidős, alkalmi m. stb. is)
06 – nappali tagozaton tanul, és mellette rendszeres munkát végez
07 – nappali tagozaton tanul, és mellette alkalmi munkát végez
08 – gyes, gyet igénybevétele melletti munkát vállal
09 – alkalmi munkákból él (fizikai)
10 – megbízásból él (szellemi)
11 – segítő családtag

2 – nem →

Miért nem?

- 01 – saját jogon öregségi nyugdíjas
02 – rokkant nyugdíjas (leszázalékolt)
03 – özvegyi nyugdíjas
04 – gyed-en van
05 – gyes-en van
06 – gyet-en van
07 – sorkatona
08 – háztartásbeli
09 – tanuló
10 – első ízben állást kereső
11 – munkanélküli
12 – egyéb

HA VAN MUNKAHELYE: Ön szerint korábbi munkahelyén számítanak-e Önre a gyes, gyed lejárta után?

- 1 – igen
2 – nem, megszűnt a munkahelye
3 – nem, nem számítanak rá
4 – egyéb

HA NEM DOLGOZIK:

35. Sajátmagát a következő kijelentések közül melyikkel tudná legjobban jellemezni?

- 1 – Vallásos vagyok, az egyház tanítását követem,
2 – vallásos vagyok a magam módján,
3 – nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e,
4 – nem vagyok vallásos.

8 – NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI

9 – NT

☐

43. Az Ön szülei, amikor Ön megszületett,

- 1 – házasságban éltek,
2 – élettársként éltek együtt, vagy
3 – nem éltek együtt?

46 –RA!

- 4 – egyik szülőjét sem ismerte

49 –RE!

9 – NT

48 –RA!

☐

44.

HA MINDKÉT SZÜLŐJE ÉLETBEN VAN:

Ma is együtt élnek a szülei?

- 1 – igen

48 –RA!

- 2 – nem, elváltak vagy megszakították kapcsolatukat

HA EGYIK, VAGY MINDKÉT SZÜLŐ MEGHALT:

Mindvégig együtt éltek a szülei?

- 1 – igen

48 –RA!

- 2 – nem, elváltak vagy megszakították kapcsolatukat

☐

69. Szeretné, ha (a meglévőkön kívül) születne még gyermeke?

- 1 – igen
2 – igen, jelenleg (is) terhes
3 – nem szeretne
4 – nem lehet több gyermeke
9 – NT

73 – RA!

78 – RA!

☐

124. Milyen jogcímen lakik Ön ebben a lakásban?

HA MAGÁNTULAJDONOS(OK)	1 – tulajdonos 3 – tulajdonos élettársa	2 – tulajdonos házastársa 4 – tulajdonos egyéb családtagja
HA ÖNKORMÁNYZATI LAKÁSBÉRLŐ(K)	5 – főbérlő 7 – főbérlő élettársa	6 – főbérlő házastársa 8 – főbérlő egyéb családtagja
HA SZOLGÁLATI LAKÁS(UK) VAN	9 – szolgálati lakás saját jogon 11 – élettárs szolgálati lakása	10 – házastárs szolgálati lakása 12 – egyéb családtag szolgálati lakása
HA MAGÁNSZEMÉLYTŐL, CÉGTŐL BÉREL(NEK)	13 – bérlő (teljes lakást) 15 – albérlő(k) (szobát, lakrészt bérel(nek) más háztartásban)	14 – társbérlő (több háztartás bérel teljes lakást) 16 – ágybérlő
HA EGYÉB	17 – eltartási szerződés 19 – intézményi háztartás (pl.: kollégium)	18 – szívességi lakáshasználat 20 – egyéb

99 – NT

131–RE!

☐

FIII.3. Az Életünk Fordulópontjai második adatfelvételi hullámából felhasznált kérdések

AZONOSÍTÓ:

1

A CSALÁDI ÁLLAPOT KÖVETÉSE:

Családi állapot		2001 év végén Ön...	2001	2002					2003					2004					2005																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
			N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
Nőtlen hajadon																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															

A SAJÁT GYERMEKEK KÖVETÉSE:

HANEM ÉL VELE: Hol él ma a gyermek? HA MEGHALT: Mikor?

2001 év végén Ön...				2001		2002					2003					2004					2005																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
	Neme	Születési dátuma	Vele élt-e?	Mi a keresztnéve?	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
1.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		</

HOL ÉL?
1 - itt a településen
2 - másutt az országban
3 - külföldön
4 - meghalt

NEMSAJÁT EGYÜTTÉLŐ GYERMEK

2001 év végén Ön...				2001	2002					2003					2004					2005																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
Neme	Születési dátuma	Ki a gyerek?	Mi a keresztnéve?	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A

A KÉRDZETT AKTIVITÁSÁNAK/FOGLALKOZÁSÁNAK KÖVETÉSE:

2001 év végén Ön...		2001		2002					2003					2004					2005											
		N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	J	F	M
alkalmazott	Ön 2001-ben teljes munkaidőben dolgozott, vagy részmunkaidőben dolgozott?																													
önálló, vállalkozó, tulajdonos																														
társasvállalkozás tagja																														
alkalmi munkákból él (fizikai)																														
megbízásból él (szellemi)																														
segítő családtag																														
öregségi nyugdíjas																														
rokkant nyugdíjas (leszállékok)																														
gyed-en van																														
gyes-en van																														
gyet-en van																														
sokkatona																														
háztartásbeli																														
tanuló																														
munkanélküli																														
egyéb																														
más kereső tevé is végez	TISZTÁZD ÉS JELÖLD A TEVÉKENYSÉGET!																													

TISZTÁZD ÉS JELÖLD A TEVÉKENYSÉGET!

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Róbert Péternek a munkám során nyújtott folyamatos támogatásért, értékes tanácsaiért és kitartó biztatásáért.

Köszönöm Bartus Tamásnak a dolgozat elkészítésében nyújtott értékes segítséget és biztatást.

Köszönöm Füstös Lászlónak, hogy a kutatói pálya megkezdésére inspirált és mindenben támogatta törekvéseimet.

Köszönöm továbbá Szél Bernadettnek és Murinkó Líviának a gondolatébresztő műhelymunkákat.

Végül köszönöm édesanyámnak, aki állandóan érdeklődött a dolgozat hogy létééről.

A SZERZŐNEK A TÉMÁBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI
ELŐADÁSAI

Tanulmány könyvben:

Paksi Veronika – Szalma Ivett (2008) *A gyermekvállalás életkori normái*. In: Társadalmi Regiszter 2008/2. MTA PTI MTA SZKI, Budapest, 2008. 79-107.

Paksi Veronika – Sebők Csilla – Szalma Ivett (2008) *A párkapcsolatban élők háztartási munkamegosztásának főbb meghatározói*. In: Társadalmi Regiszter 2008/2. MTA PTI MTA SZKI, Budapest, 2008. 79-107.

Szalma Ivett (2010) *Ki, mit választ első párkapcsolatként?* In: Jancsák Cs.- Nagy G. D. – Pászka I. (szerk.) *Állandó párbeszédben. A szegedi műhely tisztelgése Utasi Ágnesnek, Belvedere, Szeged, 2010. 236-254.*

Folyóirat cikkek magyar nyelven:

Paksi Veronika – Szalma Ivett (2008) *A szülővé válás ideális életkora nemzetközi összehasonlításban* In. *Kultúra és Közösség*, 2008/4: 62-69.

Paksi Veronika – Szalma Ivett (2009) *A felnőtté válás egyes eseményeinek időzítése az életútban* In. *Szociológiai Szemle*, 2009/3: 92-115.

Szalma Ivett (2009) *Az iskolai és munkaerő-piaci státus hatása a párkapcsolat-formálódásra*. In *Demográfia* 2009. LII évf. 2-3: 175-206.

Szalma Ivett (2010) *Attitűdök a házasságról és a gyermekvállalásról*. In *Demográfia* 2010. LIII. Évf. 1. pp 38-67.

Folyóirat cikkek angol nyelven:

Paksi, Veronika – Szalma, Ivett (2009) Age norms of childbearing. Early, ideal and late childbearing in European countries *Review of Sociology*, 2009/2: 57-80.

Konferencia előadások magyar nyelven:

2008. november 25 „Párkapcsolatok” A konferenciát a KSH Népeségtudományi Intézete szervezte.
Az előadás címe: *Az iskolai és munkaerő-piaci bizonytalanságok hatása a párkapcsolat-formálódásra – panelvizsgálat tükrében.* (Róbert Péterrel közösen)
2010. március 18. RECOWE Childbearing and work-family balance in Hungary and Europe c. konferenciát az MTA Szociológiai Kutatóintézet szervezte.
Az előadás címe: *Gyermekvállalás bizonytalan munkaerő-piaci körülmények között”* .
2010. április 29. Kisebbségek- Integrációs Problémák a magyar társadalomban című konferencia, melyet a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium szervezett.
Az előadás címe: *Gyermekvállalás bizonytalan munkaerő-piaci körülmények között.*
2010. július 13. SPSS Nyári Iskola 2010., melyet az SPSS Hungary szervezett.
Az előadás címe: *Események bekövetkezése az idő függvényében: Túlélés függvények Kaplan-Meier becslése az SPSS-ben.*
(Murinkó Líviával közösen)
2010. november 6. Magyar Szociológiai Társaság éves konferenciája, Budapest.
Az előadás címe: *Attitűdök a házasságról és a gyermekvállalásról Magyarországon.*

Konferencia előadások angol nyelven:

2007. szeptember 9. The Fourth International Conference of the EAPS working Group „Second Demographic Transition” – A konferenciát a KSH Népeségtudományi Intézete szervezte, Budapest.
Az előadás címe: *The effect of education and labor market uncertainties on partnership formation in Hungary.* (Róbert Péterrel közösen)
2009. július 12. Economic Uncertainty and Family Dynamics. A konferenciát a Max Planck Institute for Demographic Research, French National Institute for Demographic Studies és a Stockholm University szervezték, Berlin.
Az előadás címe: *The consequences of shifting between typical and atypical employment on the nature and quality of the partnership*. (Szél Bernadettel közösen)
2009. november 8. International Doctoral Seminar in Social Sciences. A konferenciát a Jagellonian University szervezte, Krakkó.
Az előadás címe: *The effect of education and labor market uncertainties on partnership formation in Hungary.* (Róbert Péterrel közösen)
2010. június 16-18. CRFR International Conference 2010, Changing Families in a Changing World. A konferenciát a John MacIntyre Centre és a University of Edinburgh szervezte, Edinburgh.
Az előadás címe: *Uncertainties in Employment careers and the Postponement of Parenthood in Hungary.*
2010. augusztus 16-18. CERGE Workshop 2010
Az előadás címe: *The birth rate paradox. Evidence from Hungary 2001-2004.*
(Bartus Tamással, Murinkó Líviával és Szél Bernadettel közösen)
2010. szeptember 1-4. European Population Conference, Bécs.
A poszter címe: *The effect of labour market uncertainties on first union formation in Hungary.*
(Róbert Péterrel közösen)
2010. szept. 30- okt. 2. Joint ECSR/QMSS2/TransEurope Conference, Bamberg
Az előadás címe: *The Effect of Labour Market Position on First Union Formation in Hungary.*